

PLUNGĖ

B

ALEKSANDRAS PAKALNIŠKIS

PLUNGĖ

Plungės herbas

1980 METAI

Viršelis — Plungės varpinė ir senoji bažnyčia (M. Dobužinskis)

3.229013

LTSR Valst.
Respublikinė
Biblioteka

~~20 9332~~
L205993

Techninis redaktorius Aleksandras Pakalniškis Jn.

Spaudė M. Morkūno spaustuvė
3001 West 59th Street
CHICAGO, Illinois 60629

*Knyga ši yra padėka miestui, kurio pavėsyje užaugau, per
kurį į pasaulį išėjau. Platų radau tą pasaulį, ir gražų, bet
Plungė visuomet pasiliko man brangiausia vieta žemėje.*

Aleksandras Pakalniškis

PLUNGĖS MIESTAS

I

Apie Plungės pradžią ir istoriją Lietuvių Enciklopedija šitaip rašo:

Plungės sritis priklausė didžiųjų vakarinių Žemaičių girių masyvui, kuris tęsėsi nuo Nemuno žemupio Kuršo link. Kai tik po Melno taikos (1422) susidarė ramios gyvenimo sąlygos, gyventojai iš Žemaičių aukštumos ėmė keltis į girią ir ten kurtis. Jau Žygimanto Senojo laikais (1506-1548) abiejose Babrungo pusėse esančiame Godingos valsčiuje buvo susispietęs nemažas gyventojų skaičius. Šešioliktojo amžiaus gale Plungės srityje minima eilė kaimų. Jų tarpe Babrungo krante buvo ir Plungė, kuri, nors formaliai ir toliau tebe priklausė Godingos valsčiui, bet jau buvo nustelbusi Godingą. 1570 metais viename Žygimanto Augusto akte Godingos vardas jau užleido vietą Plungės valsčiaus vardui.

Šešioliktojo amžiaus gale Plungėje buvo protestantų bažnyčia, kuri neilgai teišsilaikė. 1617 metais Zigmantas Vaza pastatė Plungėje medinę katalikų bažnyčią. Galimas dalykas, kad ji išsilaikė remontuojama iki aštuoniolikto amžiaus galo. 1797 metais pastatyta didelė medinė Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Devynioliktojo amžiaus viduryje Jurgis Kirvelis ją atnaujino ir išdažė. Kunigaikščio Oginskio ir parapijiečių lėšomis kunigas V. Jarulaitis padėjo pamatus mūrinei bažnyčiai, kurią klebonas Juozapas Giniotas spėjo iki pusės išvaryti. Kilus Didžiajam karui, statyba sustojo. Statyti ją užbaigė kun. Povilas Pukys 1933 metais.

Devyniolikotojo amžiaus viduryje Zubovai pastatė Plungėje mūrinę varpinę ir mūrinę koplyčią kapuose, kurios požemiuose buvo sudėti kilmingųjų karstai. 1908 metais klebonas V. Jarulaitis, kunigaikštienės Oginskienės padedamas, įrengė prie Plungės Liurdą. 1928 metais Liurde apsigyveno kapuciniai. Jie pastatydino vienuolyną ir vidurinei mokyklai rūmus.

1719-tais metais žydai Plungėje pasistatė savo sinagogą.

1570 metais Plungės seniūnija buvo užrašyta Mikalojui Aleknavičiui. Iki aštuonioliktojo amžiaus galo Plungė pereidinėjo žymiosioms Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos didikų šeimoms: Valavičiams, Karpiams ir kitiems. Dar septynioliktame amžiuje ją valdė vėliau išmirę Goštautai. Paskui sekė Krišpinų-Kiršenšteinų giminė Plungės dvaras, kuris dokumentuose jau nuo šešiolikto amžiaus minimas, 1775 metais atiteko Vilniaus vyskupui Ignui Masalskiui. Kai 1794 metais buvo jis Varšuvoje sukilėlių pakartas, Plungė atiteko Vincentui Potockiui. 1806 metais ją įsigijo Platonas Zubovas. Iš Zubovų Plungės dvarą 1873 metais nupirko kunigaikštis Mykolas Oginskis.

II

Beveik trisdešimt metų kunigaikštis Mykolas Oginskis Plungėje išgyveno ir todėl nemažus pėdsakus joje paliko. Plungę jis iškėlė, išgražino. Mylėjo kraštą kuriame gyveno. Nors pats buvo lenkiškos kultūros, mokėjo šnekėti žemaitiškai ir rėmė lietuvių tautinį judėjimą.

Plungės kunigaikščiai buvo labai religingi katalikai. Savo rūmuose turėjo koplyčią ir privatų kapelioną. Ir ne koks lenkas tuo kapelionu buvo, o lietuvis kunigas, gerai mokąs šnekėti lietuviškai.

Sekmadieniais atvykdavo kunigaikščiai į parapijos bažnyčią. Joje turėjo savo vietą, kaip ir ložę kokią, viršuje šoninio prieangio prie pat didžiojo altoriaus. Per tą prieangį įeidavo kunigai, skersai bažnyčią pro didžiojo altoriaus groteles praeidavo ir įeidavo į zakristiją, kuri buvo antrame bažnyčios šone. Per tą prieangį įeidavo ir kunigaikščiai. Jie iš to prieangio laiptais lipdavo aukštyn į savo vietą.

Kunigas nepradėdavo mišių, kol neatvykdavo kunigaikščiai. Kai vieną kartą kunigaikštienė, jau našlė, eidama per šventorių išgirdo, kad mišios yra jau prasidėjusios, pasipiktinusi garsiai kartojo: „Nėra tvarkos, nėra tvarkos.“ Lenkiškai ji tai sakė.

Kunigaikštienės išlaikomoje našlaičių prieglaudoje vaikai buvo mokomi lenkiškai. Tačiau kai kunigaikštienė joje apsilankydavo, vaikai turėdavo padainuoti jai ne tik lenkiškai, bet ir lietuviškai. Bet prašydavo, kad niekas niekam nepasakotų, kad vaikai dainavo jai lietuviškai.

Ir naują bažnyčią Plungei kunigaikštis vienas savo lėšomis pastatyti norėjo. Parapiečiai su tuo nesutiko, nes manė, kad tada jokių teisių į bažnyčią nebeturės, kad kunigaikštis pasidarys visišku jos šeimininku, klebonus bei kunigus skirs.

Mylėjo kunigaikštis žmones ir nevengė su jais bendrauti, pašnekėti. Jeigu pasitaikydavo, kad koks ūkininkas pravažiuodavo jį ties dvaru beinantį, kunigaikštis visuomet pasisveikindavo, garsiai žemaitiškai sušukdamas: „Tegol bus pagarbints Jezus Kristus“. Ir žmonės mielai jam atsakydavo: „Ont omžių omžėnųjū amėn“.

Kunigaikščio rūmai

Kai kunigaikštis važiuodavo vieškeliu toliau už miesto, važiuodavo karietoje su gerais arkliais, kurių pakinkyta būdavo visuomet daugiau negu du. Žmonės pažinojo kunigaikščio vežėją ir stebėjosi jo sugebėjimu suvaldyti tokius smarkius arklius.

Vieną kartą, begesinant gaisrą apie penki kilometrai nuo Plungės, atvažiavo kunigaikštis. Nakties metu gaisro ugnį pamatęs atskubėjo į nelaimės vietą. Tuojau klausė, kur yra gaspadorius. Deja, gaspadorius buvo girtas. Pasipiktinęs kunigaikštis tuojau apleido gaisro vietą. Jeigu girtas nebūtų radęs, būtų tam žmogui sudegusius trobesius atstatęs — tokia buvo visų nuomonė.

Ir žmonės mylėjo kunigaikštį. Minios pasitiko jo karstą, daugelis ir ašarodami, kai 1902-rais metais buvo parvežtas į Plungę iš užsienio.

III

Kunigaikščiui priklausančio Plungės dvaro centras buvo apie kilometrą nuo Plungės, prie Kalvarijos vieškelio. Vadinosi jis Olgapoliu. Nepriklausomybės metais tas vardas liko užmirštas. Platūs dvaro laukai buvo abiejose Kalvarijos vieškelio pusėse.

Pagrindinis įvažiavimas į kunigaikščio rezidenciją, į jo parką, buvo irgi iš Kalvarijos vieškelio. Antras įvažiavimas į parką buvo iš miesto, iš Liepų gatvės galo, kuri nepriklausomybės laikais buvo pavadinta Liepų alėja. Buvo dar lieptas per Babrungą pėstiems, Žaliuoju tiltu vadinamas. Buvo jis ties klebonija, matyt greitesniam susisiekimui tarp klebonijos ir rūmų.

Kunigaikščio Oginskio parkas Plungėje buvo tikrai labai gražus. Nesigailėta kapitalo jam įrengti ir palaikyti. Tai buvo Plungės papuošalas. Tvenkinių grandinė, gražūs tilteliai, kiekvienas vis kitoks, o po jais iš vieno tvenkinio į kitą krentas vanduo. Gražūs takai, dailios alėjos. Vienos spygliuočiais apgultos, kitos lapuočiais apsodintos. Daug medžių svečios šalies. Ir vaizdas tais takais vaikščiojant kiekvienoje vietoje vis kitoks. Tai marmurinė statula aikštelėje, tai į grybą panaši pastogėlė, su akmeniniu apvaliu staleliu viduryje ir suoliukais aplinkui, tai aukštas apvalus pylimas, su laiptais į jį, ir tokia pat apvali pastogė viršūnėje.

Ypač buvo išpuoštas Babrungo krantas ties rūmų fasadu. Prie pat krašto aukšto skardžio buvo įrengta brangi, meniška aikštelė, su plačiais cementiniais

laiptais, nuo rūmų žemyn į ją, su gėlynais, suoliukais ir marmurinėmis statulomis.

Didelis buvo parkas, 50 ha plotą užėmė, ir kiekvienas jo kampelis grožiu spinduliavo. Visur buvo menininko rankos pridėta.

Parke buvo gražūs kunigaikščio rūmai, puošnūs, neoklasikinio stiliaus. Balkonai buvo virš galinių įėjimų, ir virš pagrindinio privažiavimo fasadinėje pusėje. Stogo pakraščiuose stovėjo statulos. Gražiai atrodė rūmai iš lauko, bet nemažiau gražūs ir erdvūs buvo viduje. Dviejų, o vietomis ir trijų aukštų jie buvo.

Prie pat rūmų buvo gana didelis administracijos pastatas. Irgi ne šiaip sau tik keturkampis namas, o stilingas, su įvairiais priestatais, su uždaru kiemu. Ties kitu rūmų galu buvo koplyčia, su gyvenamais kambariais kapelionui. Visi tie trys pastatai buvo mūriniai, balti, ir derinosi į vieną architektūrinę grupę.

Toliau nuo rūmų šiauriniame parko pakraštyje buvo didelės arklidės — raudonas mūras. Pietiniame pakraštyje, prie kelio į miestą, buvo oranžerija. Šiltnamiai ir gėlių daržai ten buvo, ir raudonas mūrinis dviejų aukštų namas, su bokštu ir laikrodžiu.

Pietų rytų kampe, Babrungo pakrantėje prie malūno, buvo ilgas vienaaukštis medinis namas. Žmonės jį vadino muzikantine. Kunigaikščio orkestro buveinė ten buvo. Ten bus gyvenęs ir mūsų Čiurlionis, kol dar jaunas tebebuvo.

Muzikantinė buvo netoli Kalvarijos vieškelio. Buvo toje vietoje dar vieneri vartai į parką, menkesni, prie pat Babrungo ir malūno. Buvo ir kelias pro muzikantinę, nueinąs į oranžeriją. Ūkinis kelias tai buvo.

Netoli muzikantinės prie pat dailios geležinės parko tvoros buvo kitas medinis namas, dviejų aukštų. Tai butai įvairiems dvaro tarnautojams. Prie pagrindinio įvažiavimo į parką buvo mažas, baltas, mūrinis sargo namelis, savo architektūra besiderinąs prie labai meniškų vartų.

Kunigaikščiui priklausančių namų buvo ir už parko ribų. Priešais parką antroje Kalvarijos vieškelio pusėje tokių namų buvo. Buvo kunigaikščio namų ir Liepų gatvėje.

1915 metų pavasarį, artėjant frontui prie Plungės, našlė kunigaikštienė išvyko į Lenkiją. Tai pajutę plungiškiai užpuolė rūmus ir pradėjo juos plėšti. Grobė ką tik panešti galėjo. Kai kurių kambarių net sienos kilimais buvo išklotos — ir tuos išplėšė. Išvogė, išnešė, o niekas iš to nepraturtėjo, ir pagrobti brangūs daiktai dingo kaip į ugnį. Liko tik tai, kas nešti buvo per sunku, ir kas žmonėms neatrodė naudinga. Liko sunkūs baldai, paveikslai, statulos, biblioteka. Tie daiktai vėliau atsidūrė „Alkos“ muziejuje Telšiuose, o knygos — Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje. Rūmai kurį laiką buvo nenaudojami, su apdaužytais langais, su užkalinėtomis durimis. 1921-ųjų metų rudenį susikraustė į juos Plungės gimnazija. Vėliau ten buvo ir žemės ūkio mokykla. Kai į Plungę buvo atkeltas kariuomenės pulkas, švietimo įstaigos iš rūmų buvo išmestos, ir jie buvo paversti karininkų ramove.

1941 m. vasarą, prasidėjus karui tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos, pabėgdama iš Plungės Sovietų Sąjungos kariuomenė padegė kunigaikščio rūmus. Aprūkė sienų griuvėsiai beliko.

IV

Nepriklausomybės laikų Plungės Laisvės alėja prieš Didįjį karą žmonių buvo vadinama Liepgasiu.

Vienu savo galu ji statmenai rėmėsi į Bažnyčios gatvę, o kitu į parką. Trumpa tebuvo, bet gana plati, ir negrįsta. Raudonų plytų takas ėjo per vidurį, liepomis iš šalių apsodintas. Takas baigėsi gražiais nedideliais vartais geležinėje parko tvoroje. Važiotojų kelias ėjo rytiniu Liepgasio pakraščiu, taip pat liepomis apsodintas. Ir jis į parką smego, pro vartus, nors ir ne tokius gražius kaip pagrindiniai vartai iš Kalvarijos vieškelio. Už parko tvoros ir čia buvo kunigaikščio dvarui priklausęs medinis namas, o už jo tuojau Babrungas. Nepriklausomybės metais tas namas buvo nugriautas, ir jo vietoje atsirado mūrinis miškų urėdijos pastatas.

Nepriklausomai Lietuvai atsistačius, Liepgasis buvo pavadintas Laisvės alėja. Buvo jame eilė pastatų, anksčiau kunigaikščiui priklaususių, dabar valdžios nusavintų. Juose įsikūrė valdiškos įstaigos. Viename buvo paštas ir policijos nuovada, kitame miesto valdyba.

Buvo Laisvės alėjoje vienas didelis dviejų aukštų mūrinis namas. Jame 1919 metų rudenį įsikūrė ką tik įsisteigusi „Saulės“ gimnazija. Kai gimnazija išsikėlė į kunigaikščio rūmus, tame name buvo policijos nuovada, šaulių būstinė ir „Šaulių Klubo“ vardo restoranas.

Laisvės alėjoje dar buvo ilgas gaisrininkų namas. Buvo ir vaistinė.

Prie pat Bažnyčios gatvės pakraščio ant aukštos apskritos kolonos buvo švento Florijono statula. Ji buvo ten įrengta po didžiojo Plungės gaisro, įvykusio per Švento Jono atlaidus 1894-tais metais. Antrame alėjos gale 1928 metais buvo pastatytas paminklas nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti. Laisvės statulą ant jo žmonės akmenimis apmėtė ir sudaužė, nes moteriška jos krūtinė buvo pusiau apnuoginta. Ji po to buvo nuimta, bet paminklas, tarytum prakeiki-

mą užsitraukęs, vadovaujančių Plungės asmenų buvo vengiamas. Nepriklausomybės švenčių minėjimai ne prie jo vykdavo, o prie Florijono statulos.

Bažnyčios gatvė, labai tiesi, vienu savo galu rėmėsi į Turgaus aikštę, o antruoju į šventorių. Atrodė, kad veda ji tiesiai į didžiąsias naujosios bažnyčios duris. 1930-tais metais ji buvo pakrikštyta Vytauto prospekto vardu. Buvo joje daug krautuvių, žydo Projimo (Izrailovičiaus) vaistinė, Izrailovičiaus salė, fotografas (žydas Barkovičius), kooperatyvas, paštas (vėlesniais nepriklausomybės metais), traktierius, Bagdono kirpykla.

Prie šventoriaus esančiame gatvės gale šiaurės pusėje buvo klebonija, o pietų pusėje špitalė. Beveik pačiame gatvės viduryje toje vietoje buvo viešas šulinys su pompa.

Šiaurinėje gatvės pusėje prie pat klebonijos buvo Cirtautynas — dviejų aukštų medinis namas. Po jo sekė Šakio namas. Tas Šakys buvo seimo atstovu. Už Šakio buvo tuščias sklypas, kuriame prie pat gatvės daug metų buvo gaisro liekanos — žole apaugusios krūvos plytų. Už to tuščio sklypo jau žydų namai prasidėjo.

Pietinėje pusėje, nuo bažnyčios į miestą einant, tuojau už špitalės buvo mūrinis Skruckio namas. Pats Skruckis buvo senelis žmogus, buvęs gydytojas ar šiaip medikas, kunigaikščio laikų liekana. Tame jo name buvo knygynas (rašomų medžiagų ir mokyklinių vadovėlių krautuvė). Savininkas to knygyno buvo Plungės klebonas Pukys, o vedėja, kartu ir pardavėja, — tokia Bertašiutė. Visų užkulisų nežinodami žmonės jį Bertašalės knygynu vadino.

Buvo ir antras panašus knygynas Plungėje pirmaisiais nepriklausomybės metais. Tai žydo Šiūrės. Jis buvo toje pačioje Bažnyčios gatvėje, šiaurinėje jos pusėje, netoli Laisvės alėjos kampo.

Miesto centras

Vėliau Plungėje dar du knygynai atsirado. Ir jie buvo toje pačioje Bažnyčios gatvėje. Ypač žinomas buvo „Vilnies“ knygynas, Laisvės alėjos pradžios šiaurės-rytų kampe. Jo savininku buvo Butkus. Ten pat netoli, antroje gatvės pusėje, kurį laiką buvo „Švento Kazimiero“ knygynas. Pirmųjų dviejų knygynų tuokart jau nebebuvo. Skruckio name knygyno vietoje kurį laiką buvo bankelis — smulkaus kredito draugija.

Už Skruckio jau žydai prasidėjo. Linų pirklys, geležų krautuvininkas, skardininkas, smulkios krautuvėlės, dantų gydytojas. Visi žydai. Tik priešais Laisvės alėją buvo senas medinis dviejų aukštų Katuncuvynas, kurio savininkė Katuncuvienė buvo ne žydė. 1931 metų gaisras nušlavė beveik visą tą

gatvės pu
dviejų au
buvo ir l

Bažny
ilgos per
tingos vi
aikštės t
aikštės
Vytauto
Kretingo
Bažnyčia
galima
negrįstu
aukšta l
didįjį Pl
pastatyt
valdžia
ištiesind
bažnyčia

Kret
turbūt
ji vedė

Deš
šventor
nameliu
buvo d
pradžio
medinia
Didįjį k

Už
buvo.
priėjo,
pastaty
Gatvė
riestair

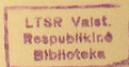
gatvės pusę. Po gaisro ėmė statytis gražūs mūriniai dviejų aukštų namai, ir tų namų savininkų tarpe jau buvo ir lietuvių.

Bažnyčia su šventoriumi stovėjo tarsi viduryje ilgos per visą miestą einančios gatvės, Telšių-Kretingos vieškelio tąsos. Nuo Telšių pusės iki Turgaus aikštės ta gatvė Telšių gatve vadinosi, nuo Turgaus aikštės iki bažnyčios — Bažnyčios gatve, vėliau Vytauto prospektu, nuo Bažnyčios iki miesto ribų į Kretingos pusę — Kretingos, vėliau Birutės gatve. Iš Bažnyčios gatvės į Kretingos gatvę patekti buvo galima tik važiuojant aplinkui šventorių siauru negrjstu vieškeliu. Dešinėje to vieškelio pusėje buvo aukšta lentinė šventoriaus tvora, o kairėje skardis į didįjį Plungės prūdą. Aiškiai matėsi, kad bažnyčia pastatyta ant vidurio kelio. Dabartinė komunistinė valdžia tą nenormalumą miesto plane panaikino, ištiesindama gatvę per šventorių, pro pat naująją bažnyčią.

Kretingos gatvė Birutės gatve buvo praminta turbūt 1930 metais. Tas vardas jai duotas todėl, kad ji vedė kartu ir į Birutės tėviškę Palangą.

Dešinėje Kretingos gatvės pusėje prie pat šventoriaus buvo altarija, su dideliu kiemu ir nameliu ant kalno, toliau nuo gatvės. Už altarijos buvo didelis valsčiaus valdybos namas. Už jo — pradžios mokyklos namas. Abu tuodu namai buvo mediniai, gana dideli, statyti dar caro valdžios prieš Didįjį karą.

Už pradžios mokyklos jau privatūs nameliai buvo. Vienoje vietoje Babrungas prie pat gatvės priėjo, kad vos siauras ruoželis bebuvo likęs namui pastatyti, ant pat kranto gana aukšto skardžio. Gatvė toje pusėje baigėsi barankininko (barankų — riestainių kepėjo) Varnelio namu. Už jo buvo kalnas,

~~24 3332~~

L 205993

ant kalno Pabrėžos sodyba, ir paskui kapai. Už kapų buvo tiltas per Babrungą, o už tilto jau Macenių kaimas prasidėjo.

Kairėje Kretingos-Birutės gatvės pusėje prie bažnyčios buvo davatkų nameliai. Tik kiek tolėliau, jau pradžios mokyklą praėjus, toje gatvės pusėje buvo Kučinskio rezidencija — didelis dviejų aukštų medinis namas. Paskutinis namas toje gatvės pusėje buvo turtingo linų pirklio žydo. Gatvė toje pusėje nutrūko, net anksčiau negu dešinėje, prasidėjo skardis žemyn į didelį slėnį, į lanką. Ta lanka gatvės pakraščiu tęsėsi iki pat Babrungo.

Pervažiavus Babrungą, kairėje gatvės pusėje buvo Liurdas. Buvo ten ola su Marijos statula, maža bažnytėlė ant kalno, ir prie pat gatvės namelis kunigui gyventi.

Išvažiavus iš Babrungo slėnio į kalną, atsišakojo vieškelis dešinėn į Salantus. Prie to atsišakojimo buvo sena senų Plungės bajorų Uznevičių sodyba. Tai pirmas ūkis Plungės pašonėje, ir gana stambus ūkis. Uznevičiaus žemėse buvo įsikūręs ir Liurdas. Už Liurdo ant kalno buvo Uznevičiaus miškelis. Vėliau Liurde įsikūrė kapuciniai, nupirko tą miškelį, iškirto ir toje vietoje pastatė gražius rūmus mokyklai.

Plungėje du pagrindiniai keliai vienas antrą statmenai kirto. Tai Kalvarijos-Kulių ir Kretingos-Telšių vieškeliai. Tame susikirtime, miesto centre, buvo aikštė. Dar prieš Didįjį karą po gaisro kunigaikštis jos viduryje pastatė ilgą krautuvių namą, žmonių vadinamą „Didžiaisiais kromais“. Žydų krautuvės ten buvo. Pačioje aikštėje vykdavo turgūs, todėl ji Turgaus aikšte buvo vadinama. Žydų namai ir kitos jų krautuvės buvo aplinkui visą aikštę. Pietinėje aikštės pusėje, kiek tolėliau pakalnėje, buvo

mūrinė sinagoga. Vietiniai žmonės ją „žydų šoule“ vadino.

Telšių gatvė prasidėjo nuo Turgaus aikštės. Taip pat žydų namų ir krautuvių gatvė. Nors buvo kai kur ir lietuvių, pavyzdžiui — suskurdęs, žemas Užandinienės namelis kairėje gatvės pusėje. Tuojau už Užandinienės, toje pačioje gatvės pusėje, buvo Jomarkas. Taip vadino plungiškiai aikštę, kur vykdavo arklių turgūs. Arklių turgų plungiškiai irgi jomarku vadindavo. Jomarkai būdavo kiekvieno mėnesio pirmą pirmadienį. Nuo vieno iki kito jomarko vasarą ta aikštė žole užželdavo, o po jomarko būdavo nutrypta ir dulkanti.

Ties Jomarku, priešingoje Telšių gatvės pusėje buvo žema koplytėlė, pastatyta toje vietoje, kur 1862 metais rusai rykštėmis plakė žmones. Jau nepriklausomos Lietuvos laikais iš Amerikos grįžęs Dambrauskas priešais Jomarką pastatė didelį medinį dviejų aukštų namą. Paskui, vokiečių okupacijos metais, ten buvo įsikūrusi žemės ūkio mokykla. Dar toliau iš miesto einant dešinėje gatvės pusėje savo sodybą buvo išsistatęs Plungės šoferis Beržanskis.

Į Kalvarijos gatvę iš Turgaus aikštės reikėjo kaip pro kokį tarpeklių išlįsti, per labai siaurą gatvelę. Trumpai ji tokia siaura tebuvo, tik per porą namų. Tuojau už to tarpeklio buvo aikštė, dešinėn pasidūdanti. Turgaus dienomis ten vykdavo karvių prekyba, o šiaip darbo dienomis sustodavo ūkininkai atvežę parduoti šakalius. Pati gatvėėjo truputį pakalniui, ir greitai buvo aukštas tiltas per Babrungą, paskui malūnas ir prie jo antras tiltas.

Kalvarijos gatvės dalis tarp Turgaus aikštės ir to pirmojo tilto tuojau po Didžiojo karo buvo apgyventa labai neturtingų žydų. Jų namai vargingi ir nešvarūs buvo. Neišsilaikė, buvo iš ten išstumti. Į

pabaigą nepriklausomybės metų toje miesto dalyje jau nauji mediniai nameliai buvo, ir visa ta gatvė jau buvo lietuvių apgyventa.

Priešais tiltą kairėje gatvės pusėje buvo Petkūno sodyba. Toliau nuo gatvės ji buvo, su dideliu kiemu. Kunigaikščio laikų palikimas. Tarp tų dviejų tiltų dešinėje gatvės pusėje buvo taip pat kunigaikščio palikimas — mūrinis dviejų aukštų namas. Žmonės jį vadino „kronka“. Ten buvusi kunigaikštienės globojama vaikų prieglauda. Nepriklausomybės laikais ten buvo piniginė.

Malūnas buvo senas, iš akmenų statytas. Gatvė ėjo pasieniu, pro pat žemus langus. Už malūno kairėje tuojau prasidėjo kunigaikščio parkas, su dvaro pastatais antroje pusėje geležinės tvoros. Paskui buvo pagrindiniai vartai į parką. Už parko tuojau buvo dvaro laukai. Tie laukai nepriklausomybės metais buvo nusagstyti naujakurių sodybėlėmis, o prie pat parko pakraščio 1932 metais išdygo nauja, niekuomet Plungėje iki tol nebuvo si geležinkelio stotis.

Dešinėje gatvės pusėje tuojau už malūno stovėjo ypatingas kryžius. Žmonės jį vadino „pavietrinis“ kryžiumi. Buvo labai aukštas, turėjo dvi kryžmas, ir buvo nusagstytas raidėmis, tur būt ką nors reiškiančiomis. Toliau buvo seni dvaro pastatai, dvaro kalvė. Nepriklausomybės metais buvo jie nugriauti, ir toje vietoje buvo pastatytas gražus ir erdvus medinis pradžios mokyklos namas. Dar toliau buvo sena akmeninė Marijos koplytėlė, su aptvertu kiemeliu, su suoleliais atsisusti. Seniau sekmadienių rytais ateidavo žmonės į Plungę basi, rankoje batus nešdamiesi. Ant tų suolelių atsisėdę apsiaudavo kojas, o po pamaldų namo grįždami ten nusiaudavo. Ta koplytėlė buvo tiesiai priešais pagrindinius parko vartus.

N
— 8
pirmo
„Brul
buvo
apsod
Pas
prasio
plauk
kelio
kažko
vietoje
abieje
tęsėsi
tą vi
pradž
Ti
kelio,
Iki 19
vėliau
kai to
Ar
vieške
dešine
krūm
„pūst
jo.
Ku
Vaižg
Turga
aukšty
prasid
Plung
koplyt
tačiau

Nuo parko vartų ir koplytėlės prasidėjo „brukis“ — gatvės grindinys iš netašytų akmenų. Nuo pirmojo tilto iki tos vietos gatvė buvo negrįsta. „Brukis“ tęsėsi iki dvaro centro — Olgapolio. Tai buvo akmenimis grįstas vieškelis, medžiais iš šalių apsodintas. Abiejose jo pusėse buvo dvaro laukai. Pas dvaro centrą akmeninis grindinys baigėsi, prasidėjo paprastas vieškelis. Rudenimis beveik plaukti per purvą ten reikėdavo. Dešinėje prie pat kelio buvo didelės medinės dvaro daržinės ir kažkokio mūrinio, gal jaujo, griuvėsiai. Vėliau toje vietoje buvo pastatytos kareivinės. Dideli medžiai abiejose kelio pusėse beveik iki pat Atžvilgos kalno tęsėsi. Ir dvaro laukai, vėliau naujakurynas. Žmonės tą vieškelio dalį nuo Atžvilgos kalno iki parko pradžios „dvaro ūlyčiomis“ vadino.

Ties Atžvilgos kalnu kairėje pusėje, toliau nuo kelio, buvo plytinė, su aukštu kaminu, kaip fabrikas. Iki 1918-ųjų metų žmonės ją vadino „strykiu“. Tik vėliau tesužinojo ir teišmoko kaip teisingai lietuviškai tokį daiktą vadinti.

Ant Atžvilgos kalno užvažiavus iš Kalvarijos vieškelio kairėn atsišakojo kelias į Platelius, o dešinėn į Alsėdžius. Prie to atsišakojimo buvo krūmais apžėlę dvaro laukai, žmonių vadinami „pūstosiomis“. Už jų tuojau ir Truikių soda prasidėjo.

Kulių gatvė nepriklausomos Lietuvos laikais Vaižganto gatve praminta buvo. Prasidėjo ji iš Turgaus aikštės pakalniui į upelio slėnį, paskui kilo aukštyn, o iškilusi greitai ir užsibaigė. Laukai prasidėjo, vieškelis į Kulius. Už poros kilometrų nuo Plungės prie to vieškelio buvo graži švento Vincento koplytėlė. Tas Kulių gatvę kertęs upelis buvo mažas, tačiau jokio vardo nebeturėjo. Kaip Lietuvių Enciklo-

pedija rašo, savo vardą jis buvo atidavęs prie jo susikūrusiam miestui.

Tai šitaip atrodė tie keturi į Plungę sueina pagrindiniai keliai, miesto centre statmenai susikertą. Bet buvo dar ir penktas — į Rietavą. Ir Rietavo gatvė buvo, ir bene ilgiausia iš visų Plungės gatvių.

Prasidėjo Rietavo gatvė taip pat iš Turgaus aikštės. Bet pradžia jos buvo nežymi, nematoma, tartum užslėpta. Iš aikštės kampo prasidėjo, tuojau sukosi dešinėn ir movė kūlversčiais pakalniui, todėl nebuvo užmatoma iš toliau. Pakalniui ji leidosi pro neturtingų žydų trobeles, į to paties upelio slėnį. Upelis tas, iš kairės srauniai atitekąs, į lentinius krantus toje vietoje įspraustas buvo. Toliau už jo, taip pat kairėje, bet aukščiau, buvo krūmai, ir savotiški keturkampiai žemi stulpai tarp jų. Tai žydų kapai.

Upelio slėnis Rietavo gatvėje nebuvo toks siauras, ilgiau juo pavažiuoti reikėjo. Kai baigėsi, gatvė sukosi pro Vainoriaus namus kairėn, į kalną. Nuo ten jau grynai lietuviška gatvė prasidėjo, su mažais mediniais nameliais, su kiemeliais ir parkaneliais, ir su gražiais varteliais. Ten ir giedorius Bagdonas gyveno, ir Karečia, sūnų į kunigus išleidęs, ir kalvis Jakavickis. Pačiame gatvės gale dešinėje buvo Kusos sodyba. Gatvė buvo negrįsta, su grioviais iš šalių, tačiau tikra gatvė, nes namas prie namo apstatyta buvo.

Tokios penkios pagrindinės Plungės gatvės buvo, pagrindiniai keliai iš Plungės centro į kitus miestus. Be jų buvo dar ir mažesnių gatvelių. Iš Rietavo gatvės atsišakojo Kalniškių gatvė. Toje vietoje ji atsišakojo, kur pas Vainorių Rietavo gatvė sukosi kairėn. Iš Jomarko į Karvių turgųėjo Kiaulių Ūlyčia, vienių lietuvių apgyventa, siaura, negrįsta gatvelė.

Vėliau
gatvė
Ties
prasi
Babr
apgy

V

N
prūd
tebet
esąs
esąs
nurie
didel
Maž
1944
nama

V
buvo
ir Ri
lyg i
nelar

VI

K
bažny
paroc
Nugr
išstov
grauc
naują
žmon
vakar

pedija rašo, savo vardą jis buvo atidavęs prie jo susikūrusiam miestui.

Tai šitaip atrodė tie keturi į Plungę sueiną pagrindiniai keliai, miesto centre statmenai susikertą. Bet buvo dar ir penktas — į Rietavą. Ir Rietavo gatvė buvo, ir bene ilgiausia iš visų Plungės gatvių.

Prasidėjo Rietavo gatvė taip pat iš Turgaus aikštės. Bet pradžia jos buvo nežymi, nematoma, tartum užslėpta. Iš aikštės kampo prasidėjo, tuojau sukosi dešinėn ir movė kūlversčiais pakalniui, todėl nebuvo užmatoma iš toliau. Pakalniui ji leidosi pro neturtingų žydų trobeles, į to paties upelio slėnį. Upelis tas, iš kairės srauniai atitekąs, į lentinius krantus toje vietoje įspraustas buvo. Toliau už jo, taip pat kairėje, bet aukščiau, buvo krūmai, ir savotiški keturkampiai žemi stulpai tarp jų. Tai žydų kapai.

Upelio slėnis Rietavo gatvėje nebuvo toks siauras, ilgiau juo pavažiuoti reikėjo. Kai baigėsi, gatvė sukosi pro Vainoriaus namus kairėn, į kalną. Nuo ten jau grynai lietuviška gatvė prasidėjo, su mažais mediniais nameliais, su kiemeliais ir parkaneliais, ir su gražiais varteliais. Ten ir giedorius Bagdonas gyveno, ir Karečia, sūnų į kunigus išleidęs, ir kalvis Jakavickis. Pačiame gatvės gale dešinėje buvo Kusos sodyba. Gatvė buvo negrįsta, su grioviais iš šalių, tačiau tikra gatvė, nes namas prie namo apstatyta buvo.

Tokios penkios pagrindinės Plungės gatvės buvo, pagrindiniai keliai iš Plungės centro į kitus miestus. Be jų buvo dar ir mažesnių gatvelių. Iš Rietavo gatvės atsišakojo Kalniškių gatvė. Toje vietoje ji atsišakojo, kur pas Vainorių Rietavo gatvė sukosi kairėn. Iš Jomarko į Karvių turgųėjo Kiaulių Ūlyčia, vienų lietuvių apgyventa, siaura, negrįsta gatvelė.

Vėliau
gatvė
Ties
prasi
Bab
apgy

V

N
prūd
tebe
esąs
esąs
nuri
dide
Maž
194
nam

V
buvo
ir R
lyg
nela

VI

K
bažn
parc
Nug
išsto
grau
nau
žmo
vaka

Vėliau ji Vandens gatvė praminta buvo. Iš Kulių gatvės dešinėn atsišakojo maža Paprūdžio gatvelė. Ties Kretingos gatvės pradžia ir šventoriaus kampu prasidėjo irgi maža Babrungo gatvelė, pakalniui į Babrungą ji ėjo ir taip pat vienu tik lietuvių apgyventa buvo.

V

Ne tik tą mažą upelį Plungė turėjo, turėjo dar ir prūdą. Šio šimtmečio pradžioje jis dar gana didelis tebebuvo, tikras ežeriukas. Ir pasakojama buvo, kad esąs baisiai gilus, net visai dugno neturįs. Ir varpas esąs jame nuskendęs, iš varpinės iškritęs ir pakalniui nuriedėjęs. Apie 1920-sius metus tebebuvo jis didelis, bet buvo jau pradėjęs pakraščiais užželti. Mažėjo greitai, o nusausingo visiškai jį pribaiigė. 1944-tais metais prūdo vietoje jau buvo išsistatę namai.

Visai netoli Plungės, tik jau nebe pačiame mieste, buvo nedidelis Narvilio ežeras. Buvo jis tarp Telšių ir Rietavo vieškelių. Už kalnų pasislėpęs buvo, tad lyg ir svetimas Plungei, mažai težinomas, žmonių nelankomas.

VI

Kaip iš lauko atrodė senoji medinė Plungės bažnyčia, 1797 metais statytoji, yra nors vienu galu parodyta Lietuvių Enciklopedijos XXIII-čiame tome. Nugriauta buvo ji 1933 metais. Taigi — 136 metus išstovėjo. Sena bebuvo, ir klebonas Senkus jau graudendavo žmones, kad reikia pasiskubinti baigti naująją, nes ši gali sugriūti. Klebono kalbos paveikė žmones, ir jie pradėjo tos bažnyčios bijoti. Kartais vakarais per rožančiaus ar gegužines pamaldas, kai

Senoji bažnyčia ir varpinė

vėjas pakildavo, bažnyčia tikrai imdavo braškėti, ir žmonės išsigandę bėgdavo iš jos laukan.

Tris įėjimus turėjo ji: vieną pagrindinį, iš galo — didžiąsias bažnyčios duris, ir du iš šiaurinio šono. Vienas iš tų šoninių įėjimų buvo ties didžiosiomis durimis, o antras ties didžiuoju altoriumi. Toje pusėje, kur šoniniai įėjimai buvo, bažnyčia turėjo aukštesnius pamatus, todėl prie kiekvienų šoninių durų lauke buvo maža įėjimo aikštelė, be turėklų, ir laipteliai į ją iš abiejų pusių bažnyčios pasieniu, viskas iš didelių akmenų išmūryta. Pačios šoninės

durys buvo vienverinės, kaip į paprastą gyvenamą namą ar salę, tik sunkesnės, lietuviškais zigzaginiais ornamentais išpiauštinėtos, su žemyn paspaudžiama durų rankena.

Už kiekvienų durų buvo nedidelis prieangis, kurį žmonės vadino bobinčiumi. Prie didžiųjų durų esąs prieangis turėjo atitikmenį antrajame bažnyčios šone — tokio pat dydžio bet tamsų kambarį, be langų ir be durų į lauką. Jame buvo laikomas tuščias juodas grabas, padedamas bažnyčios viduryje Vėlinių dieną. Tarp tų dviejų bobinčių buvo kaip ir didžiųjų durų prieangis. Atviras jis buvo į bažnyčios pusę, be sienos. Skyrėsi nuo likusios bažnyčios dalies tik tuo, kad lubos jo žemai buvo. Virš visų tų trijų prieangių buvo viškos. Pagrindiniame prieangyje sėdėdavo, meldavosi ir giedodavo elgetos.

Didžiosios durys buvo suvertinės. Jas atidarydavo tik vasaros sekmadieniais. Šiaip, žmonės į bažnyčią eidavo pro šonines duris.

Prieangio, kuris buvo prie didžiojo altoriaus, atitikmuo antroje bažnyčios pusėje buvo zakristija. Ir tas prieangis, ir zakristija buvo didesni už bobinčius, esančius prie didžiųjų durų. Ir langai čia jau buvo. Lubos buvo taip pat žemiau. Virš prieangio lubų buvo kunigaikščio ložė, o virš zakristijos esanti patalpa buvo nenaudojama.

Abu šoninių durų prieangiai turėjo po dvejas duris: vienas į lauką, vienas į bažnyčią. Zakristija turėjo tik duris į bažnyčią, ir jos buvo iki pusės stiklinės.

Bažnyčios viduje buvo keturkampės medinės kolonos, ir skersinis balkis viduryje, keletą metrų žemiau lubų. Langai buvo paprasto stiklo. Sienos apačioje iki žmogaus ūgio buvo dažytos ruda spalva, o aukščiau — šviesesne geltona. Kristaus kančios

stotys ant sienų buvo piešti paveikslai. Pasienuose stovėjo daug klausyklių. Nebuvo jos vienodos: vienos gražiai išpiauštinėtos, kitos visai paprastos. Sakyla buvo beveik pačiame viduryje bažnyčios, prie vienos kolonos priglausta, gana aukštai iškelta.

Didžiojo altoriaus viršūnėje, pačiame palubėje, stovėjo švento Jono Krikštytojo statula. Žemiau buvo graži, šviesi statula Švenčiausios Mergelės Marijos. Ji buvo uždengta paveikslu ir atidengiam būdavo tik per iškilmingas mišias. Už altoriaus įtaisyta vindą sukant paveikslas slinkdavo aukštyn arba žemyn.

Buvo dar du gana dideli altoriai bažnyčios šonuose, pastatyti ta pačia kryptimi kaip ir didysis altorius. Kairėje pusėje esantysis, prie zakristijos sienos, buvo visas apkabinėtas mažomis sidabrinėmis arba auksinėmis širdelėmis, rankelėmis ir kojėlėmis. Tos metalinės žmogaus kūno dalyse reišė, kad per maldą buvo išgijusi ar išgyti turėjo ranka, koja ar širdis. Dešinėje pusėje panašus didelis altorius buvo prie prieangio sienos. Kiti keturi altoriai, po du kiekviename šone, buvo maži ir į šoninę sieną nukreipti.

Viškos buvo sienomis padalytos į keturias dalis. Laidpai buvo iš prieangio. Panašiai, kaip iš antrojo prieangio buvo laidpai į kunigaikščio ložę. Pirmojoje viškoje dalyje, kurioje ir laidpai užsibaigė, buvo klapitai žmonėms, apie penkios jų eilės, po maždaug šešias sėdimas vietas kiekvienoje eilėje. Ten buvo langas virš šoninio įėjimo durų.

Antrojoje viškoje dalyje buvo takas į vargonų patalpą, ir taip pat klapitai žmonėms. Ta dalis turėjo langą, esantį virš didžiųjų durų, dešinėje jų pusėje. Apie trisdešimt žmonių ten klapituose susėsti galėjo.

Toliau sekė labai siauras koridorius į vargonų patalpą. Vienoje jo pusėje — bažnyčios pusėje — buvo vargonai, o antroje — galinės sienos pusėje — dupleš.

Vargonų patalpoje buvo antrasis virš didžiųjų durų esąs langas. Prie jo vienas iš varpininkų mindavo dupleš. Klauptų toje patalpoje nebuvo. Visa ta erdvė buvo pavesta chorui. Iš jos į paskutinę viškų dalį buvo durys, visuomet uždarytos, kad niekas netrukdytų vargonininkui ir chorui.

Toje paskutinėje dalyje buvo klauptai, apie 40 sėdimų vietų. Ir sėdėdavo ten tik moterys. Mat kairioji bažnyčios pusė tai buvo. Jos turėdavo pereiti per vargonų patalpą. Ir šoninis bažnyčios langas ten buvo.

Visi tie keturi viškų skyriai nuo pagrindinės bažnyčios dalies atskirti buvo tik dailia medine tvorele. Žemiau jos, bet dar gana aukštai nuo bažnyčios grindų, prie abiejų bobičių sienų buvo pritvirtinta po vieną klauptą giedoriams. Buvo ir laiptai į juos palipti. Kiekviename iš tų klauptų galėjo sutilpti apie dešimtis žmonių. Dešinėje pusėje, sėdėdavo giedoriai vyrai, o kairėje — moterys. Tie giedoriai nieko bendro neturėjo su vargonais ir vargonininku. Jie giedodavo „karunką“ ir kitas giesmes sekmadieniais po mišparų, rožančių, ir adynas (valandas) rytmečiais per Adventą.

Ir pačioje bažnyčioje buvo klauptai žmonėms. Bet nedaug jų tebuvo. Ir kas norėjo sėdėti, turėjo nusipirkti vietą, sumokėti mokesį už vienerius metus. Didžioji dalis žmonių bažnyčioje per pamaldas stati stovėdavo.

Prie tų klauptų pritvirtinta būdavo daugybė bažnytinių vėliavų. Buvo jos spalvotos, vienos didesnės kitos mažesnės. Kai kurios buvo labai didelės, su ilgais kotais. Buvo ir tokių, kurios tokios

didelės ir sunkios buvo, kad tris kotus turėjo, ir trys vyrai jas nešdavo. Kai per atlaidus išsipildavo į šventorių procesija apie bažnyčią eiti, visas tas vėliavas išnešdavo, ir dar kelis altorėlius, kurie irgi bažnyčioje pastatyti stovėjo.

Bokšte virš didžiųjų bažnyčios durų buvo varpas. Mažas jis buvo, plonu balsu. Virvė buvo nutysusi į priekingį ir rankomis pasiekiamo. Prieš mišias zakristijonas nueidavo prie tos virvės ir paskambindavo. Tai vadinosi cignavojimu, o pats tas mažasis varpas vadinosi cignoriumi. Suctionavodavo zakristijonas, apie pusę minutės su cignoriumi paskambindavo, o kai jis sustodavo, tuojau atsiliepdavo didysis varpas varpinėje. Cignorius skambėdavo plonai ir tankiai, iš keletos dūžių susidedančiomis garsų grupėmis, atitinkančiomis kiekvienam virvės patraukimui, o varpas skambėdavo retais, storais, vienodais dūžiais.

Šalia zakristijos durų bažnyčioje buvo dar vienas varpelis. Jam patraukti buvo nutysusi juosta, apie dešimties centimetrų platumo, panaši į kunigo stulą. Šitą varpelį suskambindavo klapčius (altoriaus tarnas berniukas), kunigui iš zakristijos prie altoriaus išeinant. Suskambindavo trumpai, tik vienu patraukimu.

Bažnyčios grindys buvo medinės, iš lentų. Bažnyčia buvo nešildoma, kaip ir visos bažnyčios tais laikais. Per didesnius šalčius žiemą sekmadieniais triukšmas būdavo bažnyčioje nuo nuolatinio daužymo į grindis šalančių kojų ir nuo nesibaigiančio žmonių kosėjimo.

Šventoriaus pietų-rytų kampe buvo mūrinė varpinė, statyta 19-to amžiaus viduryje. Ji buvo laikoma architektūrine įdomybe. Nebuvo apsupta šventoriaus tvora, o buvo pačioje tvoroje, kaip ir jos

dalis. Ta tvora irgi sena, ir senoviška, iš akmenų išmūryta, su stogeliu viršuje. Prie pat varpinės buvo seni geležiniai vartai. Netoli tų vartų, jau už šventoriaus ribų, buvo kryžius, pas kurį atveždavo mirusiuosius. Pas tą kryžių grabą ant morų padėdavo, ir laukdavo, kol ateis kunigas laidotuvių eiseną į bažnyčią nuvesti. Geležinis buvo tas kryžius, neaukštas, apačioje cementiniu bloku užsibaigias.

Antri dar užsilikę seni geležiniai vartai buvo kitame šventoriaus gale. Pro juos laidotuvių eiseną į kapus išeidavo. Ir ten senos mūrinės tvoros likučiai buvo. Ties varpine antroje pusėje vartų buvo užsilikęs senojo šventoriaus kampas, su mūrinės tvoros likučiais, kaštanais apaugęs. Per atlaidus ten mušdavo būgnus, ir žmonės ten stovėdavo klevų pavėsyje. Matėsi, kad senoji mūrinė tvora ėjo per tą vietą, kur buvo statoma nauja bažnyčia. Statybai prasidėjus turėjo būti nugriauta.

Senosios tvoros nebebuvo ir palei kelią, jungiantį Bažnyčios gatvę su Kretingos gatve. Buvo ten aukštas lentinis zomatas. Iš to atrodytų, kad tas kelias buvo praveistas per šventorių, jo tvorą nugriovus, ir kad anksčiau pravažiavimas pro bažnyčią ėjo kita vieta.

Antrajame šventoriaus gale, ties vartais į Kretingos gatvę, buvo medinis namelis, kuriame buvo sukrautas bažnyčios inventorius. Ten, pavyzdžiui, stovėdavo ir baldakimas.

Dvidešimtojo amžiaus antrajam dešimtmečiui besibaigiant visą bažnyčios aplinką ir šventorių dominavo milžiniška naujos bažnyčios statyba. Buvo aukštos raudonų plytų sienos ir medinių jau bepūnančių statybinių laiptų raizgynas aplinkui. Pėstieji nevaikščiojo anuo keliu pro lentinę tvorą, ėjo per šventorių. Pėsčiųjų takas ėjo per tarpą tarp

dalis. Ta tvora irgi sena, ir senoviška, iš akmenų išmūryta, su stogeliu viršuje. Prie pat varpinės buvo seni geležiniai vartai. Netoli tų vartų, jau už šventoriaus ribų, buvo kryžius, pas kurį atveždavo mirusiuosius. Pas tą kryžių grabą ant morų padėdavo, ir laukdavo, kol ateis kunigas laidotuvių eiseną į bažnyčią nuvesti. Geležinis buvo tas kryžius, neaukštas, apačioje cementiniu bloku užsibaigias.

Antri dar užsilikę seni geležiniai vartai buvo kitame šventoriaus gale. Pro juos laidotuvių eiseną į kapus išeidavo. Ir ten senos mūrinės tvoros likučiai buvo. Ties varpine antroje pusėje vartų buvo užsilikęs senojo šventoriaus kampas, su mūrinės tvoros likučiais, kaštanais apaugęs. Per atlaidus ten mušdavo būgnus, ir žmonės ten stovėdavo klevų pavėsyje. Matėsi, kad senoji mūrinė tvora ėjo per tą vietą, kur buvo statoma nauja bažnyčia. Statybai prasidėjus turėjo būti nugriauta.

Senosios tvoros nebebuvo ir palei kelią, jungiantį Bažnyčios gatvę su Kretingos gatve. Buvo ten aukštas lentinis zomatas. Iš to atrodytų, kad tas kelias buvo pravestas per šventorių, jo tvorą nugriovus, ir kad anksčiau pravažiavimas pro bažnyčią ėjo kita vieta.

Antrajame šventoriaus gale, ties vartais į Kretingos gatvę, buvo medinis namelis, kuriame buvo sukrautas bažnyčios inventorius. Ten, pavyzdžiui, stovėdavo ir baldakimas.

Dvidešimtojo amžiaus antrajam dešimtmečiui besibaigant visą bažnyčios aplinką ir šventorių dominavo milžiniška naujos bažnyčios statyba. Buvo aukštos raudonų plytų sienos ir medinių jau bepūnančių statybinių laiptų raizgynas aplinkui. Pėstieji nevaikščiojo anuo keliu pro lentinę tvorą, ėjo per šventorių. Pėsčiųjų takas ėjo per tarpą tarp

senosios bažnyčios ir naujosios. Prie didžiojo altoriaus galo tas tarpas gana siauras bebuvo. Apšvietimo šventoriuje nebuvo jokio. Per juodą tamsą reikėdavo eiti rudens vakarais, per tą šurpų tarpekį, pro kaukoles, ant senosios bažnyčios pamatų sudėliotas, iškastas naujajai pamatus bevedant.

1920-tais metais klebonas kanauninkas Senkus bandė tęsti naujosios bažnyčios statybą. Parsikvietė meistrus iš Vokietijos. Prie šulinio tebebuvo keturkampės kalkių duobės, lentomis išmuštos. Dabar jos vėl buvo naudojamos. Darė kalkių skiedinį, aukštyn laiptais nešė plytas, mūrijo sienas. Bet darbas neilgai tesitęsė, greitai sustojo. Sustojo, ir ilgai paskui

Klebonija

stovėjo. Nepaie
Jadviršis. Tik
beužbaigė nau

Prie pat š
buvo klebonij
dviem gyvena
antru ūkiniu,
jos kiemas bu
gyje. Pats kle
prie Telšių
hektarų ūkis.

Didelis žė
Plungėje. Į t
didelė klebon
bos.

Viena alt
tolėliau nu
klebonijos s
kiemas buv
dailiomis ge
senas kunig
gėje buvo
gyveno dvi
ištekėjo už

Antroji
sodyba deš
medžiais ap
namelis. I
atitvertas,
1928-sius
drebančior
nubaigti. V
ten laikyd
vo. Turėj

stovėjo. Nepajėgė jo išjudinti nė sekantis klebonas —
Jadviršis. Tik Povilas Pukys su valdžios parama
beužbaigė naujosios bažnyčios statybą.

Prie pat šventoriaus, tik antroje pusėje kelio,
buvo klebonija. Ištisa didelė sodyba sudarė ją, su
dviem gyvenamais namais — vienu kunigams ir
antru ūkiniu, su tvartais ir klėtimi. Didelis kleboni-
jos kiemas buvo, ir sodnas, ir net lanka pababrun-
gyje. Pats klebonijos ūkis buvo toliau nuo Plungės,
prie Telšių vieškelio. Stambus, kelių dešimčių
hektarų ūkis.

Didelis žemės plotas priklausė parapijai ir pačioje
Plungėje. Į tą plotą įėjo šventorius, špitolės rajonas,
didelė klebonijos sodyba, lanka ir dvi altarijų sody-
bos.

Viena altarija buvo į šiaurę nuo šventoriaus, kiek
tolėliau nuo jo. Patekti į ją buvo galima tik per
klebonijos sodybą, pro prūdą. Didelis ir gražus
kiemas buvo, ir dailus medinis namelis jame, su
dailiomis gonkelėmis. Ne visuomet ten gyveno tik
senas kunigas. 1919-tais metais, kai klebonu Plun-
gėje buvo kanauninkas Senkus, toje altarijoje
gyveno dvi seserys Paltarokaitės. Viena jų vėliau
ištekėjo už filosofo Stasio Šalkauskio.

Antroji altarija buvo Birutės gatvėje, pirmoji
sodyba dešinėje pusėje iš šventoriaus išėjus. Gražus,
medžiais apaugęs kiemas atkalnėje buvo, o ant kalno
namelis. Kiemas nuo gatvės buvo parkaneliais
atitvertas, varteliai buvo ir takelis į kalną. Apie
1928-sius metus gyveno ten senas kunigėlis, labai
drebantiomis rankomis, iš kažkur atbloktas amželio
nubaigti. Viename kambaryje buvo įsitaisęs altorių ir
ten laikydavo mišias. Ir išpažinčių ten pat klausyda-
vo. Turėjo keletą ūkininkų, savo „parapiečių“, kurie

ateidavo išpažinties ir sušelpdavo jį grūdais ar šiaip kokiais maisto produktais.

Špitolės namas buvo mūrinis, dviejų aukštų. Durys buvo dvejios, po vienas abiejuose šonuose. Iš kiekvienos priemenės irgi dvejios durys buvo — į vieną namo galą ir į antrą. Ir dar laiptai į antrą aukštą. Antrame aukšte irgi tas pats. Durys iš priemenių vedė į atskirus butus, susidedančius iš pereinamos nedidelės virtuvės ir didesnio gyvenamo kambario. Taigi — iš viso aštuoni butai špitolėje buvo. Gatvės pusėje pirmame aukšte bažnyčios gale gyveno bažnytinių rūbų skalbėjos, o miesto gale buvo parapijos salė. Antrame aukšte bažnyčios gale gyveno zakristijonas, o miesto gale vargonininkas. Antroje pusėje abiejuose aukštuose gyveno varpininkai ir pavargėliai.

Plungės kapai turėjo tokius pat gražius geležinius vartus kaip ir šventorius. Aptverti buvo mūro tvora, todėl plėstis nebegalėjo. O buvo perpildyti. Ir apleisti buvo, netvarkomi. Buvo tik vienas platus ir tiesus takas rytiniu kapų pakraščiu. To tako gale stovėjo kapų koplyčia. Koplyčia ji vadinosi, bet iš tikrųjų tai buvo graži, maža, mūrinė bažnytėlė. Rūsiuose po ją buvo palaidoti Plungės didikai.

Treji kapai Plungėje buvo: katalikų — prie kelio į Kretingą, žydų — tarp Telšių ir Rietavo gatvių, ir dar vieni maži už miesto, šalia Narvilio ežero, ant kalno. Šie tretieji žmonių buvo vadinami „vokytkapiu“. Jau niekas ten nebesilaidojo. Užsilikę buvo iš senų laikų.

VII

Tokia buvo Plungė, kai po caristinės okupacijos aušra Lietuvai patekėjo. Tais šviesiaisiais laisvės metais ji keitėsi. Palengva keitėsi, ir nespėjo daug

pasikeisti. E
pastatyta d
šalin lušnas

1940-tai
dabar jau
maisaties j
Plungėje. S
augti. Kaip
laiško ištra

„Mano
teko ilgai
Plungės na
per turgau
pasukau į o
sužinojau,

Grįžti nuta
maždaug 2
Bet ten da
Burvinės n
į kitą irgi b
prasideda l

Arba iš
„Brolau
metais. V
biustu.“

1960-ta
„Bažny
liepom aps
buvo krom
pradeda tv

1961-m
„Bažny
dažyti. Ir
paveikslais
Kunigams

pasikeisti. Buvo baigta statyti naujoji bažnyčia, buvo pastatyta didelė ir graži parapijos salė. Gaisrai šlavė šalin lušnas, ir dygo mūriniai namai.

1940-tais metais grįžo rusiška okupacija, tik dabar jau komunistinė. Po kelerių metų karo maišaties ji, pagaliau, įsigalėjo Lietuvoje ir kartu Plungėje. Šitoje okupacijoje Plungė ėmė smarkiai augti. Kaip ji atrodė 1959-tais metais byloja šios laiško ištraukos:

„Mano ta mezgėja išsikėlusi kitur gyventi, tai teko ilgai klaidžioti, kol ją suradau. Atsidūriau Plungės naujamiestyje. Ėjau buvusią Telšių gatvę, per turgaus aikštę, iki naujosios pirties. Paskui pasukau į dešinę ir atsidūriau netoli skerdyklos. Ten sužinojau, kad ji nusikėlusi prie duonos kepyklos . . . Grįžti nutariau Telšių gatvę. Išėjau į Telšių vieškelį maždaug 2 km tolyje nuo Beržanskio buvusio namo. Bet ten dar nebuvo miesto pakraštys. Jis tęsiasi iki Burvinės malūno. Taip Plungė atrodo į vieną pusę, o į kitą irgi būtų panašiai. Ant Atžvilgos kalno irgi jau prasideda Plungės priemiestis.“

Arba ištrauka iš kito laiško:

„Brolau, kromų jau nebėra, jie sudegė 1952 metais. Vietoj jų yra įrengta aikštė su Stalino biustu.“

1960-tais metais rašė:

„Bažnyčios buvusi gatvė dabar yra asfaltuota ir liepom apsodinta, ir šaligatviai yra sutvarkyti. Kur buvo kromai, ten dabar skverelis. Ir, bendrai, visur pradeda tvarkyti, apsodinti gėlėmis.“

1961-mais metais:

„Bažnyčia yra naujai perdažyta. Pernai baigė dažyti. Ir sienas, ir lubas, su pagražinimais ir paveikslais. Šventorius yra aptvertas plytų tvora. Kunigams gyventi žmonės sudėję pinigų pastatė

kitą trobą — kleboniją, o senoji klebonija jau nebėra kunigų. Tą naująją kleboniją pastatė prie pat šventoriaus, greta bažnyčios. Kapuose bažnyčia tebėra kaip buvusi. O ta trečioji pas gimnaziją jau yra be šventųjų. Kas joje dabar yra ir ką ten bedaro, nežinau. Tik truputį seniau buvo, sako, sporto salė. Ir ta Liurdo statula yra pernešta į didžiąją bažnyčią. Kur buvo kromai, jų vietoj buvo Stalino paminklas — statula. Šįmet tą Staliną atėmė, o į jo vietą pastatė Vlado Rėkašiaus statulą.”

Iš kitų laiškų teko sužinoti, kad nauja didelė elektrinė, Babrungo ir Minijos santakoje pastatyta, tiek iškėlė Babrungo vandenį, kad prie Plungės atsirado ežeras. O turgaus aikštės šiaurės-vakarų kampe pastatytas didelis, modernus prekybos namas.

Iš tų laiškų matosi, kad Plungė yra padidėjusi bent tris kartus. Yra ir pagražėjusi. Keičiasi ji labai, bet jos keitimasis, kaip iš citatų matosi, atspindi svetimus mums pasikeitimus komunistinėje Rusijoje.

I

Kuomet pirmieji žydai atsirado Plungėje, sunku bebūtų atsekti. Į Lietuvą iš Vokietijos ir Lenkijos atsikėlė jie daugiausia Vytauto laikais. Plungė tada buvo dar tik kaimas, tad žydams nebuvo joje kas veikti. 16-jo amžiaus antroje pusėje, kai Plungė palengva virto iš kaimo į miestelį, galėjo atsirasti ir pirmieji žydai. Aštuonioliktojo amžiaus pradžioje jie jau pasistatė Plungėje savo sinagogą.

Žemaičiai iš prigimties buvo ūkininkai, miesto gyvenimo nemėgo, į jį nesikėlė. Todėl, kai augo Plungė, augo ji žydais. Besikurianti nepriklausoma Lietuva perėmė nenormalų istorinį palikimą — lietuvišką kraštą su žydiškais miestais. Plungėje buvo apie keturi tūkstančiai gyventojų, ir gal 80% jų buvo žydai. Žydai buvo apgyvenę visą miesto centrą ir didžiąsias gatves. Tik apie bažnyčią, kleboniją ir priemiesčiuose gyveno žemaičiai. Daugiau jų buvo toli į laukus nusidriekusiame Rietavo gatvėje.

Turto atžvilgiu Plungės žydai buvo labai nelygūs. Įvairaus turtingumo laipsnių buvo, pradedant pasiturinčiais linų arba grūdų pirkliais ir baigiant tikrais vargšais, kurie duoną užsidirbdavo turgaus dienomis atvirame ore silkes pardavinėdami. Tačiau vienalytė buvo žydų bendruomenė socialiniu atžvilgiu, luomų tvoromis nepersitvarsčiusi. Ir patys turtingiausieji žydai rūmų nesistatė ir savo namuose labai paprastai gyveno.

Daugiausia jie buvo prekybininkai. Beveik kiekvienas vidutiniškai pasiturįs žydas turėjo savo krautuvėlę, kurioje ūkininkas gaudavo viską, kas namams reikalinga: žibalo, druskos, sagų, indų,

peilių, degtukų ir t.t. Tai buvo taip vadinamos smulkių prekių krautuvės, vėliau kažkodėl imtos vadinti kolonialinių prekių krautuvėmis, nors Lietuva juk jokių kolonijų neturėjo. Atskiros buvo geležies krautuvės, atskiros medžiagų rūbams, pavadintos galanterijos krautuvėmis. Buvo pora karčiamų, buvo keletas arbatinių. Arbatinėje ne tik arbatos išgerti ir pailsėti galima buvo, bet ir pyrago nusipirkti. Buvo keletas didesnių krautuvių, jau praturtėjusių žydų. Dar turtingesni buvo tie, kurie vertėsi urmo prekyba, supirkinėdami iš žmonių linus arba grūdus. Buvo ir tokių, kurie neturėjo savo krautuvės, bet turėjo vežimėlį ir arklį, ir važinėjo po kaimus skudurus supirkinėdami ir kartu visokius smulkius dalykėlius pardavinėdami.

Buvo žydų ir amatininkų — siuvėjų, batsiuvių, stiklių (žem. — skliorių). Buvo cinkininkų, kurie prakiurusius skardinius indus užcinavodavo. Vieni važinėdavo po kaimus, pas ūkininkus sustodavo, kartais ir ilgesniam laikui apsigyvendavo, kiti mieste savo dirbtuvėles turėjo.

Siuvėjus ir batsiuvius greitai išstūmė žemaičiai. Taip pat ir kirpėjas žydas greitai buvo žemaičio nukonkuruotas. Tik fotografas Plungėje, pats geriausias, visą laiką buvo žydas.

Visa prekyba — krautuvės, karčiamos, arbatinės, knygynas, vaistinė — nepriklausomybės pradžioje buvo žydų rankose. Vėliau ir lietuviai pradėjo savo krautuves atidaryti, tačiau prekyboje jie niekuomet nepasivijo žydų.

Buvo ir gydytojų žydų, iš caristinių laikų užsilikusių. Vėliau jie išnyko.

Maitintis turėjo žydai iš to, ką ūkininkai atveždavo į turgų parduoti. Turėjo ir savo skerdyklą. Jaučią ir karvių pirkti atvažiuodavo patys į kaimą. Nupirkta

gyvulį ūkininkas
ir mėsos krautuvė
priekinę dalį
— miesto gyvuli
vus, ūkininkas
ir gauti iš j
Tik su toki
savaitės, gal

Žydai sk
kurį nebuvo
žydą išduo
dauguma se
mas kitoks k
jis už miest

Jeigu ka
išvaizdos, s
Nė vienas
lietuviškai š
laužyta kal
sumaišydami
„žydžiudari
sveikindavo
ne „tegul b
dieną“. Tie
išstūmė kr

Bet ger
protingi, ne
Ir kito žmo
keikdavo. A
matės žydu
gesni buvo j

Tačiau
nešvaresni

gyvulį ūkininkas turėdavo nuvesti į skerdyklą. Buvo ir mėsos krautuvės, taip pat žydų rankose. Karvės priekinę dalį išpardavinėdavo žydams, o užpakalinę — miesto gyventojams lietuviams. Karvei apsiveršia-
vus, ūkininkas turėdavo pranešti bet kuriam žydui ir gauti iš jo žydiškai parašytą raštelį, paliudijimą. Tik su tokiu rašteliumi, kai veršis buvo jau vienos savaitės, galėjo ūkininkas parduoti jį žydams.

Žydai skyrėsi nuo žemaičių savo išvaizda. Retai kurį nebuvo galima atpažinti iš veido. Labiausiai žydą išduodavo kumpa jo nosis ir barzda, nes dauguma senųjų neskusdavo barzdų. O ir apsirengimas kitoks buvo, ne kaip ūkininkų, ir geresnis buvo jis už mieste gyvenančių žemaičių apsirengimą.

Jeigu kartais nebuvo galima pažinti žydą iš jo išvaizdos, save jis išsiduodavo vos pravėręs burną. Nė vienas nemokėjo taisyklingai žemaitiškai ar lietuviškai šnekėti, visi šnekėjo daugiau ar mažiau laužyta kalba, kitaip ištardami garsus, linksnius sumaišydami, galūnes pakeisdami, vienu žodžiu — „žydžiuodami“, ir dažnai įterpdami žodelį „ui“. O ir sveikindavosi jie kitaip, ne krikščioniškai, o žydiškai, ne „tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus“ o „labą dieną“. Tiesa, tas žydiškas pasisveikinimas vėliau išstūmė krikščioniškąjį ir žemaičių tarpe.

Bet geri buvo jie žmonės, geros širdies ir protingi, neužsigauną dėl niekų, nepyksta be reikalo. Ir kito žmogaus neužgaudavo, ir niekuomet nesikeikdavo. Ar yra kas matęs girtą žydą? Ar yra kas matęs žydus savo tarpe besimušančius? Kultūringesni buvo jie už vietinius kaimo žmones žemaičius.

Tačiau namai žydų, bendrai paėmus, buvo nešvaresni už žemaičių. Ypač iš lauko. Gėlynų

nebuvo, nei sutvarkyto gražaus kiemelio, niekur gražios tvorelės, kaip žemaičių apgyventoje Rietavo gatvėje. Aiškiai galėjai matyti, kur žydų gyvenama.

Penktadieniais saulėlydžiu vienas žydas imdavo šaukti per gatves eidamas. Kažką žydiškai, nesu-prantamai. Tai buvo šauklys į sinagogą (žem. — šoulę), panašiai kaip varpas katalikams. Išgirdę jį, visi tuojuo uždarydavo krautuves. Greitai po to pamaty-davai žydus, ypač senesnius, beinančius sinagogos link, su tamsia pagalvėle po pažastim. Kam teko būti sinagogoje jų maldos metu, pasakodavo, kad ten didelis triukšmas, kad kiekvienas kalba savo maldas individualiai ir garsiai, bet kur į kampą nususukęs, pirmyn linguodamas. Tokį jų meldimąsi žemaičiai vadindavo „žydų bakalerija“. „Kaip žydų bakalerija“ — sakoma būdavo triukšmaujančius žmones pama-čius.

Kai amatininkai žydai apsigyvendavo kaime pas ūkininką, jie ten ir savo poterius kalbėdavo. Kiekvie-ną vakarą saulėlydžiu žydas stovėdavo kampe apie pusvalandį, į sieną nususukęs, pirmyn linguodamas, nesuprantama kalba kažką giedodamas, tarytum aimanuodamas, ir kartas nuo karto odinį diržą apie ranką vyniodamas ir vėl nuvyniodamas, prie kaktos kažką prisirišdamas, tokį keturkampį juodą dalykėlį, kuris prie to paties liturginio diržo pritvirtintas buvo. Kaimiečiai žiūrėdavo į besimeldžiantį žydą ir sakydavo: „Kuoki viera, tuoki ér apiera (koks tikėjimas, tokia ir auka)“.

Į kaimą gyventi atvažiuodamas žydas atsiveždavo ir savo varinius katilelius maistui virti, ir bliūdelius bei šaukštus. Žemaičių indai galėjo būti „trefni“ — nebuvo jis tuo tikras. Du katileliu, du bliūdeliu ir du šaukštu atsiveždavo vienas žydas. Vieni indai mėsiskam maistui, antri pieniškam. Jeigu sumaišytų, indai pasidarytų „trefni“. Ir pats sau maistą žydas

virda
katal
L
mai
lyg
grab
tesek
tuoja
laido
aplei
katal

II

Ž
kurie
šuo,
kas t
žydas
elgės
žydai
Ž
vėsur
vo ji
valgy
apsin
„Ben
jeigu
jeigu
nenu
prieš
K
papre
dėlto
D
apker

virдавosi. Kiaulienos mėšos visai nevalgė, kaip kad katalikas nevalgė bet kokios mėšos penktadieniais.

Laidotuvės jų nebūdavo iškilmingos, kaip žemaičiams įprasta buvo. Greitai, lyg slapstydami, lyg viešai rodytis nenorėdami, nuskubėdavo su grabu kapų link, ir tik keli žmonės iš paskos tesekdavo. Krautuvinkai savo krautuvių duris tuojau užšaudavo, ir langus uždarinėdavo, kai laidotuvių eisena pro šalį skubėdavo. Ir kapai žydų apleisti buvo, netvarkingi. Bet nebuvo tvarkingi nė katalikų kapai Plungėje.

II

Žydus žemaičiai vadino žydais, o visus kitus, kurie nebuvo žydai, vadino žmonėmis. Kai sulodavo šuo, motina sakydavo vaikui: „Paveiziek prū longą kas tén atet — žmuogus ar žyds“. Žmogus nebuvo žydas, ir žydas nebuvo žmogus. Žmonės gyveno ir elgėsi kaip žmonės, o žydai gyveno ir elgėsi kaip žydai.

Žydai buvo kitokie ir elgėsi kitaip. „Žyds vėsümet yra atbols“, sakydavo žemaičiai. Atrodydavo jiems, kad žydas viską daro antraip. Žmogus valgydamas nusiima kepurę, o žydas valgo su kepure apsimovęs. Ir ne tuojau jis patiki, kai jam ką sakai. „Benė esi žyds, kad navierėji?“ sakydavo žemaitis, jeigu kas juo netikėdavo. Ir būdavo pasakojama, kad, jeigu žydas paklaus tave kelio, ir tu jam parodysi, jis nenueis tuojau parodytu keliu, bet išties ranką į priešingą pusę ir vėl klaus: „Ui, ar ten?“

Kitoks buvo žydas ir savo išvaizda, ir kalba, ir papročiais, ir elgesiu. Žemaitis tai aiškiai matė ir dėlto nebelaikė jo žmogumi.

Dar daugiau: žemaičiai tikėjo, kad žydas gali apkerėti (žem. — sužavėti) žmogų, dažniausia vaiką,

kartais ir gyvulj. Apkerėtasis pradeda keistai elgtis, negaluoti, sirgti. Apkerėti gali tik tas žydas, kuris turi barzdą. Kuo didesnė barzda, tuo pavojingesnis žydas. Kerėdamas kažką šnibžda. Bet turi jis matyti apkeriamąjį, turi į jį veizėti. Dėl to, kai pasirodydavo žydas sodyboje, motinos slėpdavo savo vaikus, kad žydas negalėtų jų matyti ir apkerėti. Dėl to ir būdavo sakoma, kad žydai yra čerauninkai.

Savo vaiką žemaitis saugodavo nuo žydo ir dėl to, kad žydas jo nepagrobty. Žmonės buvo įsitikinę, kad žydai grobia vaikus ir juos nužudo. Žydams, jų tikėjimui, jų religinėms apeigoms, esąs reikalingas krikščioniškas nekalto vaiko kraujas.

Žemaičiai vienas kitą vadindavo pavardėmis, bet žydus jie vadindavo vardais: Maušas, Ickė, Šliomkė, Joselis, Majūris ir t.t. Kad žydas gali turėti dar ir pavardę, jie beveik nė nežinojo, ir nustebdavo, kai virš krautuvės durų savo gerai pažįstamo žydo pamatydavo užrašytą keistą pavardę.

Žydai būdavo nuolatinės pajuokos objektu. Ne žydu vadindavo žydą, o žydeliu. Tas sumažybinimas irgi pajuoką implikavo. Tyčiotis iš žydelio, net jam į akis, buvo paprastas dalykas. Ir žydas dėl to neušigaudavo.

Susirinkdavo, pavyzdžiui, sekmadieniais į žydo trobą jauni kaimiečiai ir elgdavosi ten visai laisvai, į šeiminką dėmesio nekreipdami, dar pasityčiodami iš jo. Ir šeiminkas neušigaudavo, nesupykdavo, akiplėšų lauk neišvydavo, nes tai buvo klientai, kurie jo krautuvėje viską pirkto.

O kai pasirodydavo žydas kaime, piemenys iš tolo imdavo jam šaukti, tyčiotis, į patyčias vis kaip nors kiaulę įterpdami. Pavyzdžiui, šitaip uždainuodavo:

„Žyds, žyds, žydėjo,
Žyds ant kiaulės sėdėjo.

Kiaulės koja triokšt palūžo,
Žydo barzda šmakšt į š . . .”

Žinoma, žydas į tai visai nereaguodavo, tik nebent jį piemenys akmenimis apmėtydavo. Būdavo ir tokių atsitikimų.

Prie paniekos žydams priklausė ir tai, kad jaučiams būdavo duodami žydiški vardai. O kartais ir šunims.

Kvailiu žemaitis laikė žydą, pajuokos vertu dėl savo kvailumo, bet kartu ir gudriu, kurio reikia nuolat saugotis, kad tavęs neapgautų. Įėjęs į krautuvę pasijusdavo ne priešais pardavėją stovįs, o priešais apgaviką, sukčių, kuris tikriausiai užsiprašys kelis kartus daugiau negu prekė yra verta.

Paklaustas, kiek kaštuoja, žydas pirma atsakydavo: „ui surokuosim (susitarsim)“. Paskui išgirdavo prekę, sukeldavo žmogui norą ją pirkti, ir tik tada pasakydavo kainą. Pirkėjas, jeigu nebūdavo pats kvailas, kitus kvilais laikydamas, nusijuokdavo ir pasiūlydavo tik apie trečdalį paprašytos kainos.

Ir tada prasidėdavo ilgos derybos, su rékavimu, vienas antro niekinimu, įkalbinėjimu. Žydas po truputį mažindavo kainą, žmogus po truputį didindavo pasiūlą. Kartais krautuvininkas pareikšdavo, kad jau nebegali daugiau nusileisti, kad žemiausia kaina pasiekta, ir padėdavo prekę atgal į lentyną. Bet, kai pirkėjas išeidavo iš krautuvės, pasivydavo jį už kelių namų, stverdavo už rankovės ir tempdavo atgal į krautuvę. Ir vėl truputį nusileisdavo.

Pirkimas būdavo ilgas, net ir kokio mažmožio. Taip buvo iš seno, taip pasiliko ir nepriklausomo gyvenimo pirmais metais. Kai vėliau ėmė steigtis kooperatyvai, kur prekių kainos buvo nustatytos, žmonės pradžioje nėjo į juos pirkti, kad ten nusiderėti nebuvo galima. Bet palengva priprato prie

naujos tvarkos. Kooperatyvai išgyvendino derybų paprotį ir iš žydų krautuvių.

Iš kaimo į miestą atvažiaavusiam žmogui reikėjo kur nors sustoti. Pagal žemaitišką žodyną — jam reikėjo „gaspados“. Tokiais „gaspadninkais“ buvo žydai. Į žydo jėpkę (akmenimis grįstas kiemas) žmogus įvažiuodavo, pririšdavo ir pašerdavo arklių ir eidavo į žydo trobą daiktų pasidėti, pasišildyti, pasisėdėti. To paties žydo krautuvėje jis ir reikalingas prekes nusipirkdavo. Kiekvienas žmogus turėjo savo gaspadninką, ir kiekvienas nedidelę krautuvę ar arbatinę turįs žydas turėjo savo nuolatinį klientus, pas jį gaspadoje sekmadieniais ar turgaus dienomis sustojančius, jo krautuvėje perkančius, jo arbatinėje valgančius. Savo gaspadninko krautuvėje perkant, nė derėtis dėl kainos taip labai nebereikėjo, nes nuo savo kliento žydas nemėgindavo nuplėšti.

Tie pirkliai, kurie krautuvių neturėjo, kurie linus, grūdus ar gyvulius supirkinėjo, sekmadienių rytais stoviniuodavo netoli šventoriaus ant šaligatvio, klebonijos patvoryje, kad į bažnyčią einančius ūkininkus susitikti galėtų, sužinoti, gal turi ką parduoti didesniais kiekiais. Po to patys į kaimą nuvažiuodavo nupirkti. Supirkinėdavo ir į turgų atvežtus linus bei sėmenis.

Kai kildavo Plungėje gaisras sekmadienį ar turgaus dieną, visi, kurie būdavo važiuoti, bėgdavo iš miesto. Savo arklius saugodavo. Mat buvo tokia teisė žydams, gal ir niekur neužrašyta, gaisrui kilus laisvai naudotis visais tuo metu mieste besirandančiais arkliais, tarytum nuosavais. Nors kartais ir nebūdavo reikalinga gaisrui gesinti, vistiek sušokdavo žydai į vežimus ir lakstydavo po miestą kiek tik arkliai iškerta. Ir vežimus apdaužydavo, ir arklius pasprogindavo (uždūsindavo).

Žydai Plungėje vedė savo atskirą gyvenimą,

skirting
tarytu
savo b
tikėjim
jokio p
tik vie
pats p
nės išl
no, pa
Kr
jusi r
žydo.
bendr
V
jau b
nors
daug
vėjus
kalba
bendr
tik
taisy
neiš.

III

K
užu
nuo
visa
neiš
Liet
paj
kra
vok
did

skirtingą nuo krašto kuriame gyveno. Plungė buvo tarytum žydų sala viduryje Žemaitijos. Turėjo jie savo bendruomenę, savo kalbą, savo papročius, savo tikėjimą. Su žemaičiais nesimaišė, ir nutautėti jiems jokio pavojaus nebuvo. Mišrių vedybų nebuvo. Buvo tik vienas atvejis, kai žydas vedė žemaitę ir ta proga pats perėjo į katalikų tikėjimą. Iš žydų bendruomenės iškrito jis staiga ir visiškai. Ir Plungėje nebegyveno, pasidarė ūkininku.

Kraujo maišymosi daug atvejų buvo, kai netekėjusi neturtinga mergaitė susilaukdavo vaiko nuo žydo. Bet toks vaikas, ir vėliau žmogus, su žydu bendruomene nieko bendro neturėdavo.

Vėliau, paskutiniaisiais nepriklausomybės metais, jau buvo Plungėje keletas tokių žydų šeimų, kurios, nors iš žydų bendruomenės neiškrisdamos, buvo jau daug lietuviškos kultūros prisiėmusios, buvo sulietuvėjusios. Tose šeimose jau buvo vartojama lietuvių kalba. Bet tai buvo tik lašas jūroje. Plungės žydų bendruomenės visuma visą laiką pasiliko žydiška ne tik savo tikėjimu, bet ir kultūra, ir kalba. Ir taisyklingai lietuviškai šnekėti žydai niekuomet neišmoko.

III

Kai atėjo 1918-ji metai, ir su jais naujo gyvenimo užuomazga ir nauji vėjai, žydai pasiliko nuošalyje nuo to sąjūdžio, kaip neutralūs stebėtojai. Gal ir ne visai neutralūs. Viešai ir oficialiai jie niekuomet neišsišokė, bet privačiuose pokalbiuose su žmonėmis Lietuvos nepriklausomybės ir savivaldos mintį pajuokdavo. Lietuviai neatrodė jiems pajėgūs savo kraštą patys valdyti. Tuometiniai Lietuvos okupantai vokiečiai buvo žydams ir kalba artimesni, ir kaip didelė galybė priimtinesni.

Bet kai 1920-ųjų metų pradžioje į Plungę pirmą kartą atėjo Lietuvos kariuomenė, žydai pasitiko ją su iškilmingais vartais Telšių gatvėje. Ant vartų didelėmis raidėmis buvo užrašyta: „Sveikiname Lietuvos Kariuomenę“. Pirmojo žodžio raidės buvo geltonos, antrojo — žalios, trečiojo — raudonos. Žemiau mažesnėmis raidėmis buvo parašyta: „Plungės žydai“.

Kai 1922-rais metais atsirado pirmieji lietuviški pinigai, žydai juokėsi ir patarė žmonėms jų neimti. Daug ūkininkų paklausė to patarimo ir dėl to turėjo didelių nuostolių.

Į atsikūrusios Lietuvos valstybinį gyvenimą žydai įsijungė per savivaldybes. Kadangi Plungėje labai didelė dauguma gyventojų buvo žydai, miesto burmistru buvo išrinktas žydas. Žydas Plungės burmistru tebebuvo dar ir 1928-tais metais. Kai per nepriklausomybės dešimtmečio minėjimą buvo sakomos kalbos, gana taisyklingai lietuviškai kalbą pasakė ir miesto burmistras žydas. Kiekvienam kalbėtojui baigus, ten pat esąs orkestras pagrodavo, bet jis to nepadarė po burmistro kalbos. Ir tik dėl to, kad kalbėjo žydas. Žemaičio akyse žydas negalėjo būti lygus žmonėms.

Paskui tautininkų valdžia pertvarkė savivaldybes, ir burmistrai jau nebebuvo gyventojų renkami, o buvo skiriami aukštesnės valdžios. Nuo to laiko Plungės miesto burmistrais pradėjo būti lietuvių tautybės žmonės.

Per nepriklausomybės sukakčių minėjimus ir kitas tautines šventes plungiškiai rinkdavosi prie Švento Florijono statulos, kur Laisvės alėja (Liepų gatvė) įsiliejo į Vytauto prospektą (Bažnyčios gatvė). Ten būdavo tribūna kalbėtojams. Laisvės alėjos gale išsirikiuodavo organizacijos, o Vytauto prospektą,

kartu ir Laisvės alėjos pasienius, užplūsdavo minios neorganizuotų žmonių.

Išsirikiavusių organizacijų tarpe žydus atstovavo Plungės gaisrininkų komanda. Iš vienių tik žydų ji susidėjo, iš augalotų, gražiai atrodančių jaunų vyrų. Visi su gražiomis juodomis uniformomis, su žibančiais metaliniais šalmais. Ir labai drausmingai pasirodydavo, visuomet tvarkingoje rikiuotėje, su griežtais kariškais judesiais. Šauliai būdavo antra grupė parade, į kariškumą ir drausmę pasinešusi. Bet šaulių tik retas uniformą teturėjo, dauguma buvo apsirenę vargingais kaimiečio drabužiais, o ir rikiuotėje nebuvo tokie tiesūs ir griežtų judesių, kokie buvo žydai. Plungės žydų gaisrininkų komanda būdavo visų tautinių švenčių pažiba.

IV

Kai Hitleris vis labiau Europoje įsigalėti pradėjo, žydai ėmė rūpintis dėl ateities. Jie buvo įsitikinę, kad mirtis laukia jų, jeigu vokiečiai užims Lietuvą. Savo tą nusiminimą išsipasakodavo žemaičiams ūkininkams.

Turint tai galvoje, gal ir pateisinamas buvo jų elgesys 1940-ųjų metų vasarą, kai raudonoji banga iš Rytų užliejo Lietuvą. Žydams tai reiškė išgelbėjimą nuo mirties. Su džiaugsmu pasitiko jie rusus, ir daugelis tuojau raudonomis žvaigždėmis pasipuošė. Naujajai Lietuvos okupacijai jie pagalbos ranką ištiesė. Ir prisitaikyti mokėjo prie naujos padėties. Kai buvo suvalstybintos didesnės krautuvės, buvę jų savininkai žydai pasidarė tų pačių krautuvių vedėjais. Nebuvo jie kišami į kalėjimus ar tremiami, kaip daug neturtingesni už juos ūkininkai, iš kurių taip pat atimtas buvo turtas.

Ūkininkams skriausti buvo suorganizuota žemės

suvalstybinimo ir dalinimo įstaiga, ir tos įstaigos viršininkai buvo jauni žydukai ir žydelkaitės. Raudonomis žvaigždėmis apsikarstę, jie dabar buvo viešpačiai ant žmonių, kurie rūpesčių prispausti, plūsdavo į tą įstaigą aiškintis, žiūrėti, ar negalima ką nors išgelbėti. Žydai, visokie Špicai ir Ickės, sėdėjo ten ir Lietuvos užgrobikams žmones apiplėšti padėjo. Niršo žmonės tai matydami ir keikė žydus. Tai šitaip jie atsilygina Lietuvai už priglaudimą ir maitinimą per šimtmečius. Žydai! Viso blogio kaltininkai!

Rusų invazija buvo žmonėms ženklas, kad pajudėjo pasaulis, kad baigėsi ramus gyvenimas. Tuo turėjo nesibaigti, prasidėjęs gaisras turėjo plėstis tolyn, ir neužilgo turėjo prasidėti karas tarp Rusijos ir Vokietijos. To karo visi dabar laukė, nes buvo įsitikinę, kad prieš vokiečius rusai nė dienos neatsilaikys. O kai ateis vokiečiai, tada ir žydams bus atkeršyta. „Vokiečiai tik pajudės per rubežių, mes jau tą pačią dieną Plungėje po žydų kraują braidy-sime“, pasakė kartą vienas plungiškis ūkininkas.

Kai pradėjo vežti žmones, žydų išstojimas prieš lietuvius aukščiausią laipsnį pasiekė. Juk kai sunkvežimis su rusų kareiviais atvažiuodavo į kaimą žmonių surinkti, atvažiuodavo kartu ir jaunas žydukas, raudoną žvaigždę prisisegęs. Ir matydavosi, kad rusai kareiviai yra nekalti dėl to kas vyksta, kad egzekucijos vadovas ir viršininkas yra tas Ickė. Tai jis tą viską daro.

Reikia todėl suprasti ir tuos jaunuolius, kurie, jau vokiečiams atėjus, 1941-ųjų metų vasarą atsivedė žydų grupę į benzino stoties aikštę ir juos ten lazdomis užmušė. Už tai, kad prieš porą dienų žydai buvo išvežę į Sibirą jų tėvus ir seseris. Kaune šitaip buvo, ne Plungėje. Kad ir kaip įsiutę buvo žemaičiai ant žydų, privačia iniciatyva nė vienas nieko jiems

nedarė. Priešingai — kiek buvo įmanoma, padėjo žydams slapstyti.

Bet buvo organizuota iniciatyva.

Vokiečiams užėjus, atsirado Plungėje keli lietuviai karininkai ir per kaimų seniūnus paskelbė Plungės valsčiuje atsarginių mobilizaciją. Kelias dešimtis vyrų surinko, pusiau kareiviškai apėngė ir gana gerai apginklavo. Ginklų gavo rusų paliktuose sandėliuose.

Taip atsirado Plungėje kariuomenė.

Tuojuo buvo įsakyta visiems žydams palikti savo namus ir persikelti į sinagogą. Sinagogoje buvo jie užrakinti, o prie durų buvo pastatyta ginkluota sargyba. Beveik badu buvo jie ten marinami. Dienomis paimdavo grupę vyrų ir išvarydavo gatvių šluoti. Kaip kalinius varinėdavo juos ginkluoti kareiviai, o didesnei pajuokai vienas žydas turėdavo eiti priekyje, aukštai iškeltose abiejose rankose raudoną komunistinę žvaigždę laikydamas. Turtingi buvę Plungės žydai, buvę didelių krautuvių savininkai, vėliau tų krautuvių vedėjai, buvo dabar šitaip varinėjami po miestą.

Ir greitai buvo pradėta žudyti. Vakare sutojo sunkvežimis prie sinagogos durų, ir sargybos viršininkas paklausė, ar nėra sergančių. Sergančiuosius vešią į ligoninę. Grūdosi vargšai žydai, prašėsi paimami, net ir sveikieji sergančiais apsimetė, kad tik iš to baisaus kalėjimo pabėgus. Ne, visų paimti nesą galimybės, nesą ligoninėje tiek vietų. Tik penkias dešimtis. Linksmiau atsikvėpė į sunkvežimį patekusieji, bet ne ilgam. Nuvežė juos į Milašaičių miškus, apie penkis kilometrus nuo Plungės, kur jau laukė iškasta didelė duobė. Ten visus sušaudė ir užkasė.

Po kelių vakarų šitokios ekspedicijos „į ligoninę“, žydai sužinojo, kur juos veža, ir jau niekas važiuoti

nebenorėjo. Ėmė tada sargybiniai iš eilės, kas arčiau prie durų pasitaikė.

Tomis siaubo dienomis vokiečių Plungėje kaip ir nebuvo. Pirmomis karo dienomis jų kariuomenė atėjo ir nuėjo. Pasiliko tik du suskurdę vokietukai, nedidelio ūgio, menkos išvaizdos, be jokių laipsnių. Vaikščiodavo po miestą ir dievai žino ką veikdavo. Du nereikšmingi tipeliai. O Plungę tuo tarpu valdė lietuvių karininkų grupelė su komendantu kapitonu Noreika viršūnėje.

Žydai bandė gelbėtis. Nutarė padegti Plungę keliose vietose ir, gaisro sąmyšiu pasinaudodami, išsiveržti iš sinagogos. Sąmokslas buvo suorganizuotas puikiai. Miestą padegė du žydai ir vienas žemaitis miesčionis, kurio sūnus buvo uždarytas parapijos salės pogrindyje ir laukė sušaudymo už tai, kad bolševikmečiu uždarbiavo neva vesdamas per rubėžių norinčius pabėgti į Vokietiją, o nuvesdamas rusams į nagus. Du atlyginimu gaudavo jis: ir nuo bėgančiojo, ir nuo rusų.

Tuodu žydai dirbo kalvėje. Sargybiniui stovint prie uždurų kalvės durų lauke, juodu išlindo pro mažą langelį ir pabėgo.

Liepos dvyliktos, šeštadienio, pavakare staiga užsidegė Plungė trijose vietose. Tuo pačiu metu žydai pradėjo laužti sinagogos duris. Greitai buvo sustiprinta sargyba, kuri tuojaū pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžių į sinagogos duris ir langus. Žydai viduje nurimo. Gaisras Vytauto prospekte ties Laisvės alėja buvo užgesintas greitai, neišsiplėtė. Vytauto prospekte netoli bažnyčios sudegė vienas mūrinis namas. Daugiau nukentėjo Rietavo gatvė, kur nudegė visa eilė medinių namų.

Kai gaisras buvo sustabdytas, visų tuometinių plungiškių bendromis pastangomis, pro dar tebede-

gantį namą Vytauto prospekte buvo pravesta mirčiai pirmoji žydų grupė. Kai kurie visai senukai, vienas kitą prilaikydami, vienas kitam padėdami, kiti basi, kiti jaunuoliai, nė dvidešimties metų dar neturį, su baimės nusiaubtais veidais. Jie jau žinojo kur eina. Pro bažnyčią pravarė juos, Birutės gatve, Kretingos vieškeliu, į laukus.

Į komendantūrą tuo tarpu prisistatė vienas iš tų mizernų dviejų vokiečių. Įėjo jis į komendanto kabinetą ir paklausė:

— Ką jūs žadate daryti su žydais?

Komendantas atsistojo, išsitempė prieš tą vargšą vokiečių ir atsakė:

— Aš jau daviau įsakymą visus iki vieno sušaudyti.

Matėsi, kad vokiečias buvo patenkintas atsakymu.

Pro bažnyčią ir Birutės gatve sekė kitos žydų grupės. Stoję į pagalbą sunkvežimiai. Ėjo ir vežė, visą naktį. Ten laukuose žydai turėjo pirma užkasti jau suvirtusius į duobę, paskui patys sau kapą išsikasti turėjo, ir, ant duobės krašto susėdę, kojas žemyn nuleidę, turėjo laukti šūvių. Visi — tėvai ir vaikai, broliai ir seserys kartu.

Darbas virė per visą naktį. Kai buvo jį baigtas, viršila pasakė kareiviams kalbą, pabrėždamas tos dienos istorinę svarbą Plungei. Suma bažnyčioje jau buvo, kai Plungės kariuomenė sunkvežimiais grįžo į miestą, dainuodama, baigusi darbą.

TURGUS PLUNGĖJE

Normalus gyvenimas Plungėje vyko tik tris dienas savaitėje: antradienį, trečiadienį ir ketvirtadienį. Miestas tomis dienomis buvo kaip išmiręs. Praėjo kartais šaligatviu kas nors, kas nors prie Turgaus aikštės kampo stovėjo, žydai sėdėjo tuščiose savo krautuvėse, mažai teturėdami vilties pirkėjo sulaukti. Pakilo trumpas triukšmas po pietų, kai mokiniai iš gimnazijos ir kitų mokyklų pasileido. Ir šiek tiek atgijo gyvenimas vakarais, kai saulėlydžiu gatvėse ir daržuose ėmė šaukoti žaidžią vaikai.

Šeštadienis nuo tų trijų dienų skyrėsi tuo, kad uždaros buvo krautuvės. Beveik visos uždaros, nes beveik visos žydams priklausė.

Sekmadienį atgydavo Plungė, nušvisdavo, sulie-tuvėdavo ir krikščioniška pasidarydavo. Suplūsdavo į ją žmonės iš aplinkinių kaimų, šventadieniškais drabužiais apsidarę. Ir dominuodavo jie tą dieną mieste. O tikrieji Plungės gyventojai žydai savo trobose sėdėdavo, gatvėse nesirodydavo. Virš miesto sklisdavo varpų gaudesys ir būgnų bildėjimas, o apie bažnyčią einančios procesijos giesmės ir pamokslininko balsas nuo šventoriaus pasiekdavo ir patį miesto pakraštį.

Pirmadienį ir penktadienį irgi suplūsdavo į miestą žmonės iš kaimų, bet ir žydai tomis dienomis nelikdavo pasyvūs. Abiejų gyva iniciatyva susikryžiuodavo, susiliedavo į vieną vyksmą, kuris vadinasi prekyba. Turgūs tomis dienomis Plungėje būdavo.

Pagrindiniai turgūs buvo pirmadieniais. Penktadieniais jie buvo mažesni, antraeiliai.

Kiekvieno mėnesio pirmojo pirmadienio turgus vadinosi jomarku. Jomarku vadinosi todėl, kad tą

dieną š
arkliai
Jomark
vyko.
Jomark

Jon
Prieš
dieną.
krautu
šalia
mieste
niais
tos, ir
tik ba
malda
dainin
nepri
sekan

N
mesė
dienį
užsil
norė
vieta
po
užsil
kurį
pran
vard
E
buvo
Užg
bėm
J
ni, t

dieną šalia visokios kitos prekybos vyko ir prekyba arkliais. Pati arklių prekyba irgi jomarku vadinosi. Jomarku vadinosi ir vieta, kurioje arklių prekyba vyko. Tas žodis plungiškiui trejopą prasmę turėjo. Jomarko dieną Jomarke buvo jomarkas.

Jomarkas būdavo ir po kiekvienos atleidų dienos. Prieš Didįjį karą jomarkas būdavo pačią atleidų dieną. Mat tada sekmadieniais ir šventadieniais krautuvės būdavo atidaros, todėl atleidų dienomis šalia pamaldų bažnyčioje galėjo vykti ir prekyba mieste. Nepriklausomos Lietuvos laikais sekmadieniais ir šventadieniais krautuvės turėjo būti uždarytos, ir jokia kita prekyba nebuvo leidžiama, išskiriant tik bagamazninkus pašventoriuje, kurie pardavinėjo maldaknyges, rožančius, šventus paveikslėlius, saldainius ir vaikų žaislus. Todėl atleidų jomarkas nepriklausomos Lietuvos laikais buvo iškeltas į sekančią turgaus dieną.

Nuo Kalėdų iki Užgavėnių, per vadinamąjį mesėdį, jomarkas Plungėje buvo kiekvieną pirmadienį ir vadinosi Kirvelninkais. Pavadinimas buvo užsilikęs iš senų laikų. Kitą kartą jauni vyrai, kurie norėjo prie gaspadoriaus už vaikį pristoti, kurie vietos tebeieškojo, mesėdžio jomarkuose vaikščiojo po miestą virve liemenį susijuosę ir už jos kirvį užsikišę. Šeimynos iešką gaspadoriai šitai žinojo, kurį galima pašnekinti. Paprotys kirvius nešiotis pranyko jau 19-jo amžiaus gale, bet Kirvelninkų vardas pasiliko.

Pirmadienis prieš Užgavėnes vadinosi Mugė. Tai buvo visų Kirvelninkų viršūnė. Sekančią dieną, per Užgavėnes, buvo padedamas taškas visoms linksmybėms.

Jomarkų dienomis turgūs buvo gausesni, gyvesni, turtingesni. Ir žmonių daugiau į juos suvažiuoda-

vo, net iš kitų parapijų, ir prekių būdavo įvairesnių, ir bagamazninkai savo būdas pasistatydavo.

Į turgų rinkosi žmonės ankstų rytmetį. Vasaros metu išvažiavo tuojau po pusryčių, apie šeštą valandą. Apie aštuntą miestas knibždėjo žmonėmis. Apie dešimtą pradėjo skirstytis namo. Apie dvyliktą valandą miestas jau buvo beveik tuščias. Tik jomarkų dienomis porą valandų ilgiau užsitęsė.

Žiemą išvažiavo praušus, apie devintą valandą, o skirstėsi į namus temstant, apie trečią.

Plungės centre, kur iš kitų miestų atėję keliai kryžiuosi, buvo turgaus aikštė. Jos viduryje buvo ilgas vieno aukšto mūrinis krautuvių namas, vadinamas Didžiaisiais Kromais. Aikštė supo Didžiuosius Kromus, tarytum kokia plati gatvė. Toje aikštėje vykdavo pagrindinis turgus.

Šalia Turgaus aikštės, Kalvarijos gatvės pradžioje buvo kita aikštė, daug mažesnė. Nė vardo ji neturėjo. Ten vykdavo karvių turgus. Ir šakalius parduoti atvežę ten sustodavo.

Jomarkas buvo toliau, prie Telšių gatvės. Nuo Telšių gatvės iki Kiaulių Ūlyčios nusitęsė jis, Babrungo pakrante einančios, vėliau pavadintos Vandens gatve. Negrįsta didelė aikštė buvo tas Jomarkas. Vasaros metu per keturias savaites, nuo vieno jomarko iki kito, spėjo apaugti žole, bet po jomarko juoda žemė belikdavo.

Į turgų važiavo ūkininkai. Mažažemiai, kurie tik vieną arklį teturėjo, ėjo pėsti. Ūkininko gyvenimas taip klostėsi, kad visuomet atsirado reikalų vieną kartą savaitėje turguje pasirodyti. Tik per didžiuosius darbylaikius, kaip sėja ar šienapiūtė, prisieidavo kartais tą pareigą apleisti.

Jaunimas gausiai rinkdavosi į Kirvelninkus. Šiaip jomarkų dienomis galėjai pamatyti jaunų ir rudenį

arba ži
sėmenis
ir vasa
žmonės

Ūkin
kad na
drabuži
nevažia
niais į
metu r
mis vy
važiuo
nėjo į
klumpi

Jau

niais
bažny
jaunar
pasipu

Tip

turgau
galifė,
(sukiš
le, šil
šilta
kailio
medž
Netra
tik n
kaip
ilgesn
buvo
austo
milin
V

arba žiemos pradžioje, kai parduodavo pasėlę — sėmenis ir linus. Eiliniuose turguose, ypač pavasarį ir vasarą, kai būdavo didieji darbymečiai, jauni žmonės turguose buvo didelė retenybė.

Ūkininkas į turgų važiuoti apsirengė geriau, negu kad namie apsirengęs buvo. Namie ir sulopytus drabužius nešiojo, o į turgų sulopytais niekuomet nevažiavo. Tačiau blogiau apsirengė, negu sekmadieniais į bažnyčią važiuodamas. Pavyzdžiui, žiemos metu neretai važiavo į turgų su kojynomis (kailinėmis vyžomis) apsiavęs, o sekmadieniais į bažnyčią važiuodamas visuomet tik su batais avėsi. Niekas nėjo į bažnyčią su klumpiais, o turgaus dieną su klumpiais apsiavusį matyti nebuvo naujiena.

Jaunimas į turgų eiti rengėsi tais pačiais išeiiginiais drabužiais, kuriais rengėsi sekmadieniais į bažnyčią eiti. Vienus ir teturėjo, o, pagaliau, turgus jaunam reiškė grynai tik pramogą, todėl reikėjo ir pasipuošti.

Tipiškas ūkininko apsirengimas žiemos metu turgaus dieną Plungėje buvo auliniai batai, lygios (ne galifė, ne išsipūtusios šonuose), į batus sukryčiuotos (sukištos) kelnės, traukti kailiniai su kailine apykakle, šilta vilnonė juosta (ilga kaklaskarė) apie kaklą ir šilta kailinė kepurė. Kailiniai visuomet buvo iš avies kailio. Trauktais vadinosi tie, kurie viršuje vilnonę medžiagą turėjo, o kailius tik kaip pamušalą. Netrauktus arba plikus kailinius, trumpus, nešiojo tik namie. Tik ne išvirkščius, ne vilnomis į viršų, kaip miestuose kad daro. Traukti kailiniai buvo ilgesni, paprastai iki kelių. Ir kelnės, ir kailinių viršus buvo ne iš krautuvėje pirktos medžiagos, o iš namie austo storo milo. Kailiniai buvo užsivelkami ant milinės sermėgos viršaus.

Vasarą ūkininkas turguje buvo, dažniausia, taip

pat su auliniais batais, milines kelnes į juos susikryčiojęs, su miliniu švarku ir su vasariška kepure ar skribėle. Niekuomet nepasirodė jis mieste be kepurės, plika galva, ir turgaus dienomis nedėvėjo kaklaraiščio.

Ir vežimas į turgų važiuoti buvo specialus: ne toks, kokį namie prie darbo naudojo, ir ne tas, su kuriuo sekmadieniais į Plungę važiuavo. Vasaros metu prie darbo naudojo arba gardinius ratus (žemaitiškai vežimas vadinosi ratais, o ratas tekiniu), kai šieną ir javus vežė, arba dumplekinius ratus, kada vežė mėšlus arba žvyrą. Su dumplekėmis į turgų važiuoti būtų buvę perdaug prasčiokiška, o gardiniai ratai būtų buvę per ilgi, per dideli. Tad turėjo trumpesnes gardis, ratus sutraukė, trumpesnius padarė, ir užgalius įdėjo. Ir tai jau buvo turgiškieji ratai.

Ir žiemą į turgų važiuavo ne su bažnytinėmis šlėdėmis, kurios dar ir šlajomis vadinosi. Jos buvo tik vienu arkliu kinkomos ir mažos, kad tik du žmonės į jas tesusėdo ir nedaug prekių tilpti tegalėjo. Šlėdes turgui specialias pasidarė. Ant paprastų medvežių šlėdžių, dviem arkliais kinkomų, išilgai paguldė dugninę ir dvi dumplekes iš šalių, arba dvi trumpesnes gardis. Dumplekių arba gardžių išoriniai kraštai buvo truputį pakelti. Viską stipriai priraišiojo. Ir taip gavosi nesiaura platforma. Paskleidė ant jos šiaudų ir padėjo šieno prikimštą rekstį. Rekstį apdengė dekeliais, tais pačiais, su kurias į miestą nuvažiavę apdengs arklių nugaras. Tie dekeliai kartais buvo gražūs, su raštais išausti. Ant šitaip apdengto reksčio susėdo žmonės.

O kas tas rekstis? Tai buvo tarytum didelis maišas, nupintas iš virvelių. Pynimo skylės gero kumščio didumo. Pagrindinė reksčio paskirtis buvo

apsaugo
tarnavo
sėdynė.

Ir p
darbo
lengves
kaman
šakalių
kaman
arklius
sagtim
Bet ir
apipru
niais s
turgui
būti š
Kartu
prie d

Ke
arkliai
slinko
važiuo
drabu
pakele

Ru
purvy
ratpė
sausų
viešk
viršų

Ži
mažo
važia
nepen
dažn

apsaugoti nuo išsibarstymo arklių pašarą, bet dažnai tarnavo jis, kai jau šieno prikimštas, ir kaipo patogi sėdynė.

Ir pakinktai buvo kiti į turgų važiuoti. Namie prie darbo arklius kinkė su pavalkais ir kamantais, prie lengvesnio darbo ir su plėskėmis, bet į turgų su kamantais važiavo nebent tik kartais, kai sunkų šakalių vežimą vežė. Būtų buvę negražu į turgų su kamantais važiuoti. Į turgų važiuodami su šlejais arklius kinkė. Šlejai buvo šikšniniai, su varinėmis sagtimis, ir buvo laikomi brangesniais kinkymais. Bet ir čia — turgui turėjo blogesnius šlejus, senus, apiprususius, aprūdėjusiomis sagtimis. Sekmadieniais su tokiais pasikinkyti būtų buvę negražu, bet turgui buvo jie kaip tik. Sekmadienį ir šlejai turėjo būti šviežiai juodi, ištepti, ir sagtys turėjo blizgėti. Kartu su šlejaisėjo kamanos. Brizgilus tik namie prie darbo tenaudojo.

Keliai į turgų vasarą buvo dulkiniai. Vežimas ir arkliai baltą dulkių debesį sukėlė, kuris palengva slinko pavėjui, ant pakelės laukų arba ant užpakalyje važiuojančių nusėsdamas. Kol į miestą nuvažiavo, drabužiai liko balzganti nuo dulkių. Balzgana buvo ir pakelės žolė, jeigu ilgesnį laiką lietaus nebuvo.

Rudenį tuose pačiuose keliuose atsirasdavo purvynas. Būdavo vietų, kur tekiniai iki pusės ratpėdžių per skystą purvą plakdavosi. Nors buvo ir sausų kelių, kalnesnėse vietose. Pirmos rūšies vieškeliuose buvo geriau, nors ir juose vietomis viršų paimdavo neperstojąs rudens lietus.

Žiemą keliuose išsimušdavo duobės. Pradžioje mažos, su laiku didėdavo, ir vasario mėnesį iš važiavimo rogėmis vieškeliu jau belikdavo tik neperstojąs daužymasis aukštyn ir žemyn. Be to, dažnai sningant ir sniegui kietėjant po pavažomis ir

arklių kojomis, kelias išsikeldavo ir susiaurėdavo. Abiejuose pusėse kieto ir siauro kelio sniegas tebebūdavo purus, ir smegdavo į jį arklių kojas. Arkliai tai žinodavo ir saugodavosi pakraščio, stengdavosi toliau nuo jo laikytis. Iš to išsivystydavo stumdymais pora arklių važiuojant. Bijodamas, kad nebūtų nustumtas nuo kieto kelio, arklys pradėdavo stumti į šoną antrąjį. Tas neužsileisdavo. Prieidavo prie to, kad beveik šonais bebėgdavo, nugaras surėmę. Tas labai vargindavo arklius. Perskirti juos buvo galima tik su aštriu spygliuočiu, pravalaku vadinamu. Pririšdavo pravalaką prie dišliaus arklių tarpe, ir arkliai tada jau stengėsi nebeprisiliesti vienas prie antro.

Įvažiavo ūkininkas į Turgaus aikštę ir sustojo pakraštyje, vežimo galu į šaligatvį. Kol aikštė dar apytuštė, galėjo pasirinkti vietą. Vėliau atvažiavusieji stoji ten, kur beįtilpo. Visu Turgaus aikštės pakraščiu apstoji vežimas prie vežimo, kad vos tarpas beliko žmogui tarp vežimų praeiti. Kai visi aikštės pakraščiai aplinkui apstoję buvo, formavosi antroji vežimų eilė. Paskui stoji bet kur, kur dar vietos liko. Turgų tvarką policininkas žiūrėjo, kad liktų pravažiavimas per vidurį aikštės. Kai Turgaus aikštėje nebetilpo, vežimų eilė nusitęsė tolyn į Telšių gatvę, ir į Bažnyčios gatvę.

Vėlesniais nepriklausomybės metais buvo įvesta turgaus rinkliava. Miesto valdybos tarnautojas pereidavo per turgų, iš kiekvieno vežimo paimdavo po 30 centų ir priklijuodavo prie vežimo mažą kvitelį.

Vežimų ir arklių jūra būdavo. Arkliai ėsdavo po snapų jiems pamestą šieną. Ūkininkai sėdėdavo ant vežimų, maišus atraišioję, atvežtas prekes atidengę,

laukdavo pirkėjų. Ir taip vežimas prie vežimo, ūkininkas prie ūkininko.

Didžiųjų Kromų pakraščiais būdavo išdėliota smulkioji prekyba, kaimo amatininkų sunešta. Pietų pusėje keli klumpdirbiai krūvas klumpių pasikratę turėdavo. Stovėdavo žmogus su krežiais, kitas su grėbliais. Šiaurės pusėje savo prekes išsidėliodavo trobelninkai, nešte jas atsinešę. Ten ir miesčionių prekyba ant lauko išstatyta būdavo: barankininkų, keporninkų, bagamazninkų, „lična-pora“ lošėjų saldainiais. Šiaurės vakarų kampe prie pat vežimų vargšas žydelis turėdavo silkių bačką ant žemės pasistatęs.

Tarp vežimų vaikščiodavo pirkėjai, derėdavosi, rėkaudavo. Ten pat kaimynas kaimyną susitikęs užsišnekėdavo. O pravažiavimui paliktu keliu eidavo srovė žmonių, sustodinėdami, susitikdami, pasišnekėdami, į šalį paeidami, atgal grįždami. Ne tik vežimas prie vežimo būdavo, bet ir žmogus prie žmogaus visoje turgaus aikštėje aplinkui Didžiuosius Kromus, ir gerą galą Telšių ir Bažnyčios gatvėse. Ir turgaus triukšmas, įvairių balsų mišinys, kartais perrėkiamas drąsesnio miesčionies, savo prekes bereklamuojančio. Ir arklių mėšlo kvapas.

Ūkininkas parduoti atveždavo grūdų — rugių, avižų, miežių, kviečių. Jie būdavo maišuose. Maišas būdavo atrištas ir praskleistas, kad pro šalį einas pirkėjas galėtų pamatyti, ranką įkišęs pažarstyti, porą grūdų perkąsti. Grūdai būdavo jau atseikėti — pūras arba puspūrė. Atveždavo ir bulvių, taip pat maišuose, irgi pūrais atseikėtų. Atveždavo sviesto ir kiaušinių. Sviestas būdavo sutaisytas gabalais po vieną svarą. Kiaušinius pardavinėdavo po dešimtį. Atveždavo cibulių (svogūnų). Jas pardavinėdavo vainikais.

Rudenį pradėdavo atvežti sėmenis, o vėliau linus. Ir sėmenys būdavo maišuose, bet parduodami pagal svorį, ne pagal saiką. Linai irgi pagal svorį parduodami.

Tas viskas būdavo ūkininko vežime.

Būdavo vežime kartais ir gyvų prekių: ar tai gaidys gulėdavo, surištomis kojomis ir sparnais, ar vežimo gale pilnas gardas žąsų klegėdavo, arba paršeliai būdavo garde uždaryti. O kartais vežime būdavo savaitės senumo veršis, taip pat surištomis kojomis.

Karves į turgų atvesdavo, lygiai kaip ir arklius.

Šakalių vežimas, į turgų parduoti atvežtas, būdavo jau atskiras vienetas. Ilgi gardiniai ratai būdavo prikrauti šakalių su kaupu. Nieko daugiau tame vežime nebebūdavo. Tik šieno rekstis ant viršaus, ant kurio sėdėdavo gaspadorius arba jo vaikas. Tik jis vienas. Moteris ant tokio aukšto vežimo į turgų nevažiavo. Su šakaliais sustodavo karvių turguje. Atveždavo šakalius parduoti ir ne turgaus dienomis, ypač žiemos metu.

Kartais ir labai keistų prekių išsigalvodavo žmonės į turgų atvežti. Pavyzdžiui, vienas gudrus ūkininkas pastebėjo, kad galima parduoti šlyną (mėlynąjį molį). Prisikabindavo dumplekes ir atveždavo į turgų. Žmonės juokdavosi iš jo, keistuoliu laikydavo, sakydavo — „Gaudutis atvežė sviestą parduoti“, bet jis dėmesio į tai nekreipdavo. Kad tik pinigų gauti.

Žydai savo maistui iš ūkininkų pirkdavo kiaušinius, gyvus gaidžius arba žąsis, veršius. Pirkliai, kurie irgi tik žydai būdavo, supirkdavo grūdus, sėmenis ir linus eksportui. Lietuviai miesčionys nupirkdavo sviestą. Žydams jis būdavo ne „košer“. Lietuviai miesčionys kartais nusipirkdavo puspūrę grūdų.

patys
vosi.
ūkini
skirti
daug
kito
pirkl
T
Vien
kitą
Atva
apsiž
atve
prek
jis n
kad
žem
nepa
arba
pare
maž
nor
kair
par
aky
I
pasi
pak
užs
būt
Ton
Išsi
Pir
kėle
ma

patys paskui susimaldindavo ir patys duoną kepdavosi. Prekyba melžiamomis karvėmis vykdavo pačių ūkininkų tarpe. Jaunos karvės ir jaučiai, skerdimui skirti, atitekdavo žydams. Prekyba arkliais irgi daugumoje tarp ūkininkų vykdavo — vienas nuo kito pirkdavo. Nors kartais būdavo jomarke ir pirklių, supirkinėjančių arklus eksportui.

Turgaus prekių kaina nusistatydavo savaime. Vieną dieną tas pats dalykas galėjo daugiau kaštuoti, kitą mažiau. Priklausė nuo pasiūlos ir paklausos. Atvažiuavęs į turgų ūkininkas pirmiausia stengėsi apsižvalgyti, ar daug yra turguje tų prekių, kurių jis atvežė, ir kiek už jas prašo. Atėjęs pirkėjas apžiūrėjo prekę ir paklausė, kiek už ją prašoma. Išgirdęs kainą, jis nusijuokė, ranka paniekinančiai numojo, pasakė kad perdaug. Paprastai, jis pasiūlė savo kainą, žemesnę. Pasiūlė ir nuėjo. O kartais ir nieko nepasiūlė. Jeigu keli pirkėjai praėjo nieko nepasiūlė, arba mažai tesiderėję, buvo ženklas, kad tos prekės pareikalavimas tą dieną nėra didelis, kad reikės mažinti kainą. Kainą mažinti reikėjo ir pastebėjus ką nors jau parduodant tą patį dalyką už mažesnę kainą. Taigi, norint savo prekę parduoti, ir norint parduoti ją kiek galima brangiau, reikėjo būti akylam.

Kai pirkėjas, prekę apžiūrėjęs ir savo kainą pasiūlęs, nenuėjo, o derėjosi, buvo ženklas, kad, arba paklausa yra didesnė už pasiūlą, arba ūkininkas yra užsiprašęs per žemą kainą. Kad ir kaip žema kaina būtų buvusi užsiprašyta, pirkėjas vistiek dar derėsis. Toms deryboms reikėjo ir sąmojaus, ir žodingumo. Išsijuokė vienas iš kito, bet niekatras neužsigavo. Pirkėjas nuėjo ir vėl grįžo, siūlomą kainą po truputį kėlė. Nusileido ir ūkininkas, kartais daugiau kartais mažiau, pagal bendrą rinkos atmosferą ir savo

prekybinį pajėgumą. Pagaliau, paskutinis likęs tarpas tarp prašomos ir siūlomos kainos buvo nugulėtas, pirkėjas sudaužė savo delnu į pardavėjo delną, ir pradėjo skaičiuoti pinigus.

Kai atvežtas prekes ūkininkas pardavė, arba kai matė, kad tą dieną jų nebeparduos, prasidėjo antroji turgaus dalis. Reikėjo šio to nusipirkti pačiam.

Kasdieninio vartojimo dalykus, kaip druską, žibalą, degtukus, vinis, sagas, net ir paprasčiausius indus, kaime kasdien vartojamus, pirkto pas savo žydą. Kiekvienas ūkininkas tokį „savo žydą“ turėjo, o žydas turėjo kelioliką ūkininkų, kurie tarytum jo namiškiai buvo. Mažoje jo kolonialinių prekių krautuvėlėje rinkosi jie, pirkto, šnekėjosi. Ir sekmadieniais to paties žydo jėpkėje (kieme) arklius pastatė ir į trobą užėjo daiktų pasidėti, pasisėdėti, pažįstamų susitikti.

Stambesnių ir retesnių daiktų pirkti reikėjo eiti į kitas krautuves. Į geležies krautuvę, į manufaktūros (medžiagų) krautuvę, į galanterijos (drabužių ir papuošalų) krautuvę.

Gyvas judėjimas vykdavo krautuvėse apyprite, gyva prekyba, kai prekyba turguje buvo jau užsibaugusi. Taip pat ūždavo žmonės arbatinėse ir traktieriuose.

Arbatinių Plungėje buvo daug. Ir čia jau buvo sritis, kur su pirmaisiais žingsniais prekyboje ir lietuviai pradėjo reikštis. Greitai beveik visos arbatinės pasidarė lietuviškos. Žydai buvo iš tos prekybos išstumti. Žmogus mieliau ėjo pas žmogų, nes apvažiau pas jį buvo negu pas žydą.

Arbatinė ir kepykla buvo viename junginyje. Kepykla pyragų ir visokių pyragaičių, petliavotos ir puspetliavotės duonos. Juodos duonos kepyklose nė nekepė, nes niekas jos nepirko. Juodos duonos ir

namie pasivalgyti galėjai. Kas kita — skani, saldai rūkštė petliavota duona. Arba pyragas.

Pro duris įėjęs atsirasdavai pas prekystalį, už kurio stovėjo arbatinės savininkas su pora patarnautojų. Lentynose už jo nugaros, ir ant prekystalio už stiklo, buvo išdėlioti pyragai. Čia pat virė samovaras arbatos. Toliau tame pačiame kambaryje, arba ir kituose kambariuose, išdėlioti buvo staleliai ir stalai, su suolais aplinkui.

Nusipirko žmogus svarą pyrago ir stiklinę arbatos, patarnautoja nunešė jam viską prie laisvo stalo, atsisėdo ir valgė sausą pyragą, arbata užsigerdamas. Dar kokių nors priedų prie pyrago pirkti, kaip sviesto ar dešros, mados nebuvo. Taip pat nebuvo mados gerti kavą. Tur būt nebūtum gavęs jos visoje Plungėje. O jeigu ir būtum, tai tik iš cukorijos padarytą, netikrą. Kad yra tokia tikra pupelių kava, plungiškiai nė nežinojo.

Kiti, ypač jaunieji, ateidavo į arbatinę šiaip pasėdėti, pažįstamų susitikti, pajuokauti. Arbatinė buvo savotiški užėigos namai. Padorūs užėigos namai. Buvo ir kiti, kuriuos gal nelaikytume visai padoriais, nors to meto plungiškiams vienodai padorūs abeji buvo. Tie kiti buvo traktierius.

Pagrindinis ir garsiausias Plungės traktierius buvo žmonių vadinamas Ministerija. Taip vadinosi todėl, kad jo savininkės žydės vardas buvo Minė. Gal tai ir vienintelis traktierius tebuvo Plungėje, nes tik ant jo vieno durų aiškiai ir nedviprasmiškai tebuvo užrašyta, kad tai „traktierius“. Kitos, ir jau menkesnės, nors gal ir padoresnės, išgėrimo vietos vadinosi padoresniu „restorano“ vardu. Restoranas nebuvo vieta pavalgyti, buvo vieta tik išgerti, ir išgerti alkoholinius gėrimus. Pavalgyti buvo galima tik arbatinėje. Jokių kitų valgyklų Plungėje nebuvo. Tik

vėliau Laisvės alėjoje buvo atsidaręs „Šaulių klubas“, restorano ir valgyklos junginys.

„Ministerija“ buvo dviejų aukštų medinis namas Bažnyčios gatvėje, ant bažnyčios einant po dešinės rankos, gal trečias namas Laisvės alėją praėjus. Daug kambarių buvo pirmame aukšte. Tik įėjus, pačiame pirmame buvo prekystalis ir bonkų prikrautos lentynos. Žmonės ten nusipirko bonką, didesnę ar mažesnę, gavo tuščią stikliuką ir nešėsi į kitą kambarį, kur susirado patinkamą vietą, susėdo prie stalo ir pradėjo gerti. Visi tie kambariai buvo mažų stalų pristatyti, su kėdėmis aplinkui. Ten gėrė žmonės. Prie prekystalio nei kėdžių buvo, nei niekas būtų leidęs gerti. Nusipirktą gėrimą turėjai neštis prie stalo.

Apie stalą sėdinti grupė gėrė iš vieno stikliuko. Paėmė žmogus pripiltą stikliuką, pasisuko į greta sėdintį, pasakė „sveks“ arba „į svekatą“ ir išlenkė. Išgėręs, pripylė tą patį stikliuką ir pastūmė tam, į kurio sveikatą gėrė. Šis sakė „sveks“ sekanciam iš eilės. Ir taip ėjo stikliukas aplinkui.

Buvo kambariai ir antrame aukšte. Ten jie turėjo duris, ir buvo galima užsirakinti. Pirmo aukšto visi kambariai buvo be durų, viena bendra erdvė.

Kaip bičių avilyje toje „Ministerijoje“ būdavo. Užesys į gatvę verždavosi. Niekas nebenorėdavo klausyti ką kaimynas šneka, tik pats šnekėdavo, ir rėkdavo, kad svorio savo nuomonei pridavus, ir daužydavo kumščiais stalą. Ir bučiuodavosi, meilės antpuolio vienas kitam apimti, ir dainuodavo, džiaugsmo pertekliui atsiradus.

Traktieriuje sėdėdavo ūkininkai, pagyvenę žmonės. Jaunimas rečiau ten teužsukdavo. Mat ir turguose juk daugiau tik ūkininkai lankydavosi. Per Kirvelninkus būdavo turguose ir jaunimo, bet ir tada

Jie traktieriuje gal tik penktadalį visų geriančių tesudarydavo. Kažkaip neįprasta buvo jauniems į traktierių eiti. Jie verčiau nusipirko pusbonkį (žemaitiškai — pusbutelkę) išnešamojoje (valstybinio degtinės monopolio krautuvėje) ir išgerdavo kur nors įėpkėje už tvartuko užėję, tiesiai iš bonkos, be to mažo stikliuko. Ir gal tik 25% jaunimo šitaip tedarydavo. Dauguma pasitenkindavo arbatine.

Iš ūkininkų apie 10% kiekvieną turgaus dieną į traktierių užsukdavo. Iš jų apie pusę grįždavo namo girti. Įvairiais būdais tas girtumas pasireikšdavo: vieni daug šnekėdavo, kiti važiuodami dainuodavo, kiti rėkaudavo ir keikdavosi. Būdavo ir tokių, nors gal tik keli iš viso turgaus, kurie tiek nusigerdavo, kad kojomis nebepaeidavo, turėdavo būti vedami, ir, įversti į vežimą, miegodami namo parvažiuodavo.

Apie 60% ūkininkų užsukdavo į traktierių kartais, ypatingai progai pasitaikius. Apie 30% karčiamoje visai nesilankydavo, nors nebuvo blaivininkai, nes per vestuves ir krikštynas neatsisakydavo išgerti.

Gal tik tie, aukščiau paminėtajai dešimčiai procentų priklausiusieji, buvo didesnio ar mažesnio laipsnio alkoholikai, alkoholio jau besiilgstą, jo troškulį jaučią. Jie buvo vadinami pijokais (girtuokliais). Kiti į karčiamą užsukdavo tik todėl, kad reikalas buvo. Ar pardavė ką nors didesnį — reikėjo magaryčias išgerti, ar seniai bematytą gerą draugą susitiko. Draugiškumo prasiveržimas iššaukė reikalą eiti išgerti, o geriant draugiškumas lengviau ir laisviau išsiliejo į konkretesnes formas. Du seni draugai, gatvėje susitikę, neapsiašarojo iš džiaugsmo, nors ir kaip būtų susijaudinę, bet prie stikliuko jau didesnė laisvė buvo. Ir šnekėti tada buvo galima laisviau, nes juk ir liežuvis laisvesnis pasidarė.

Nejautė žmonės paniekos degtinei arba ją geriantiems. Ir traktierius nebuvo laikomas negarbinga ar žmogų žeminančia vieta. Jeigu kurie nėjo į biaurėjosi ją gerti, arba todėl, kad buvo taupūs, tvarkingi ūkininkai, nenorėję mėtyti pinigų. Buvo ir visiškų alkoholikų (visame valsčiuje galėjo tokių būti iki dešimties), kurie ūkius pragėrė, arba kurių ūkiai, nors dar ir nepragerti, buvo visiškai apleisti, su kiaurais stogais. Ir tokie nebuvo paniekoje laikomi, nebuvo iš visuomenės išstumti, o buvo žiūrima į juos taip, tarytum buvimas girtuokliu būtų žmogaus savybė, jam priklausanti, neatmainoma, už kurią pats žmogus negali būti smerkiamas.

Arbatinėje nereikėjo tiek ilgai sėdėti, kaip traktieriuje. Pavalgė, pasišildė, pasišnekėjo ir išėjo. Traktieriuje ilgiau užsibūdavo. Kai paskutiniai iš jo išvirsdavo, žiemos metu jau temdavo. Miestas jau būdavo apytuštis. Tik arklių mėšlo krūvos aikštėje neseniai praėjusį turgų beliūdydavo. Tik vieniši vežimai belaukdavo tų užsibuvusiųjų. Išeidavo jie svyruodami, „žąsis varinėdami“, vienas kitą vesdami, triukšmą keldami. Ir labai įprastas vaizdas toje turgaus pabaigos prietemoje buvo besimušą girti žmonės, ir policininkas, juos perskirti bebandas, namo važiuoti beraginąs arba ir į vežimą girtą žmogų beverčias. Kartais mušeikas į daboklę uždarydavo, ypač jaunesnius.

Jaunimui turgūs buvo tik pramoga. Jie nieko ten parduoti nenešė, o pirkti irgi nebuvo ko. Batus siūdino pas batsiuovį kaime, išeiginius drabužius pas siuvėją, irgi kaime. Išeiginiams drabužiams milas buvo gaunamas iš ūkio, kaipo metinės algos dalis. Jeigu ką pirko turguje, tas pirkimas buvo ne reikalo, o pramogos pirkimas.

Su
Vaikš
pažis
vaikš
šnek
ko P
dides
mu.
vaik
vala
kiek
I
muš
būd
vos
I
ūki
din
buv
sia
buv
šal

Susirinkę į turgų jaunieji vaikščiojo šaligatviais. Vaikščiojo palengva, koja už kojos, pasižvalgydami, pažįstamus pamatydami, susitikdami. Grupėmis vaikščiojo, bet mažai tarsišnekėjo. Nebuvo apie ką šnekėti, ir nešnekūs tebuvo žemaičiai. Vaikis susitiko patinkamą mergę, ir vaikščiojo abudu kartu, didesnę laiko dalį tylėdamu, vienas antro nedrįsdamū. Užėjo į arbatinę, pabuvo kiek, vėl išėjo, ir vėl vaikščiojo. Taip bevaikščiojant prabėgo turgaus valandos, ir reikėjo eiti namo. Prieš išeidamas beveik kiekvienas nusipirko virtinę baronkų (riestainių).

Ir jaunųjų namo einančių girtų būdavo. Ir muštynės jie kartais sukeldavo. Jaunųjų muštynės būdavo rimtesnės, ir policija su jais griežčiau elgdavosi.

Kiek turgus jaunimui buvo tik pramoga, tiek ūkininkams buvo jis būtina gyvenimo dalis. Pagrindinė turgaus funkcija buvo jiems ekonominė. Tai buvo tarytum kraujagyslė, per kurią vyko būtiniausia ekonominė apytaka. Antroji turgaus funkcija buvo socialinė. Turgus buvo ūkininkui ir pramoga, ir sąlytis su išoriniu pasauliu.

ŠVENTADIENIS PLUNGĖJE

Bažnyčios bokštas yra aukščiausias taškas Plungėje. Užlipk į jį sekmadienį tarp 9-tos ir 10-tos valandos ryto, maždaug 1935-tais Viešpaties metais, ir pažiūrėk pro langus į visas keturias puses. Pamatysi miestą supančias plačias apylinkes, ir vieškelius, į Turgaus aikštę susibėgančius.

Vieškeliai gyvi yra tą sekmadienio valandą. Vežimai, apie 50 metrų vienas nuo kito, artėja į Plungę iš visų pusių. Jeigu vasara, vieškeliai yra balti ruoželiai per žalią kraštą, ir balti dulkių volai driekiasi nuo vežimų pavėjui į vieną pusę. Jei žiema, vežimai yra kaip juodi taškeliai baltame ir plačiame Dievo pasaulyje. Vasarą yra ir daug pėsčių, būriais ir po vieną laukų takais ateinančių, netoli miesto į vieškelį įsiliejančių, ir einančių siaurais takeliais pačiu vieškelio pakraščiu. Yra pėsčių ir žiemą, bet mažiau, ir jie eina kelio viduriu, vežimui atvažiuojant į pakraštį pasitraukdami.

Pėsti eina daugumoje jaunimas. Ir ūkininkų samdiniai, ir pačių vaikai. Eina būreliais, pasišnekėdami, pajuokaudami. Eina per gražų vasaros rytmetį, kvepiančiais laukais, pro kukuojančią gegutę pamiškėje, pro čirškančius žiogus pievose, per balsiai čiurlenantį upelį, po maloniai šilta Lietuvos saule. Kartais ir kokia sena moterėlė skuba, sijono padelkas susikėlusį, viena pati, prie jaunųjų būrio neprisidėdama. Bet labai retai tematysi pėsčia einant seną vyrą.

Pasipuošę yra tie jaunieji sekmadieniškai. Mergaitės su ryškių spalvų suknelėmis, iš pirktos medžiagos siūtomis, su skrybėlaitėmis, kitos ir su karoliais. Plaukai supinti į kasas, kartais į dvi kartais į vieną. Ant nugaros nuleistos kasos, ir tik retai kuri

susukusi jas apie galvą po skrybėlaite. Visos basos, batus rankose nešasi.

Vyrai su švarkais, daugiausia namie austo milo. Tik reto drabužiai tēra iš pirktos medžiagos siūti. Po švarko geresni pirktiniai marškiniai, paskutinė kaklo saga atsepta. Nė vienas neturi kaklaraiščio, bet daugelis turi silkinę juostelę ant kaklo. Kelnės beveik visų galife (su atsikišimais šonuose), ir auliniai batai. Tik retas kuris su kamašais (nedideliais batukais) ir ilgomis bei gerokai plačiomis kelnėmis. Kai kurie iš tų ilgakelnių basi eina, kaip ir mergaitės, batus rankose nešdamiesi. Visi vyrai su kepurėmis, nė vieno nėra plikagalvio, ir nė vieno su skrybėle.

Prieš keletą ar kelioliką metų ir vaikai basi sekmadieniais į Plungę eidavo, batus rankose nešdamiesi. Dabar tik mergos basos bėra, ir pavienios senos moterys. Bet į kojų avimosi vietą vis dar užėina visi.

Įeinant į miestą kiekviename kelyje vieta yra kojoms apsiauti. Ir suoleliai. Nuo Kalvarijos ateinantieji renkasi pas Marijos koplytėlę, priešais dvaro vartus, aptvertoje aikštelėje. Ten palaukia vienas kito, susitinka pažįstamus. O apsiavę batus jau kaip ponai eina į miestą.

Gaspadoriai vežimuose važiuoja. Stambesnieji gaspadoriai. Tie, kurie daugiau negu vieną arklių turi. Vieni važiuoja vienu arkliu, gaspadorius ir gaspadinė, kartais vaiką ar net porą jų priekyje pasisodinę, kiti dviem arkliais, visa šeima į vežimą susėdusi.

Dulkių yra nemažai, pabąla drabužiai kol Plungę pasiekia, todėl daug kas, ypač senesnieji, apsilvilkę yra su burnosais, nors ir šiltą vasaros dieną. Miliniai tie burnosai, namie austos medžiagos, ir gana sunkūs. Nuo dulkių jie drabužius apsaugoti turi.

Vežime visuomet yra šieno. Važiuojančių kojos

jame paskendusios. Žiemą šilčiau kojoms nuo to šieno.

Žiemą dar apsidengia kojas ir kelius su šunina. Tai toks apdangalas, iš šunų kailių pasiūtas, milu aptrauktas. Apsidengia juo taip, kad kailiai būtų į apačią, o milas į viršų. Šuninai parenka gražesnius šunis, su įvairių spalvų kailiais. Ir, kaip papuošalą, prie viršutinių kampų prisiuva po gražią šunies uodegą.

Atvažiuojes į miestą žmogus suka į gspadą. Į gspadninko jėpkę įvažiuoja, lipa iš vežimo, pririša arklį ir padeda jam šieno. Jeigu žiema, dar ir apdekiuoja arklį — nugarą su dekeliu apdengia. Ir eina į gspadninko trobą. Ten kampe pasideda savo daiktus, kartais dar prisėda pasišnekėti su kitais žmonėmis.

Jaunieji tuojau eina į Vytauto prospektą. Nuo Turgaus aikštės iki šventoriaus šaligatviu nueina. Nuo šventoriaus grįžta atgal. Nuo Turgaus aikštės vėl atgal.

Vaikšto šaligatviuose daugiausia tik miestelėnai ir jauni sodiečiai. Praeina ir gspadoriai, bet tik viena kryptimi — jie eina tiesiai į bažnyčią. Kartais ir vežimas viduriu gatvės per akmeninį brukį prabilda. Bet, bendrai paėmus, pati gatvė yra tuščia, kai tuo tarpu abu šaligatviai nuolat pilnėja palengva vaikščiojančiais žmonėmis. Bažnyčioje jau vyksta pamaldos, bet tie nuo šaligatvių į bažnyčią nesiskubina. Jie ne melstis yra atvykę, o į savotišką pramogą.

Pamaldos bažnyčioje yra ilgos. Prasideda jutrina, į mišparus panašiu giedojimu, paskui yra atpuskinės (atlaidų mišios), po to suma, po sumos pamokslas. Po pamokslu gieda karunką — giesmę apie septynis Panos Marijos džiaugsmus ir septynis širdies

skausmus. Paskui yra mišparai. Apie keturias valandas visos pamaldos užsitęsia.

Gaspadoriai stengiasi nepavėluoti į atpuskines, o išeina iš bažnyčios „po visam“ — mišparam pasibaigus. Jaunieji eina tik į sumą. Nė pamokslo jie nesiklauso — iš bažnyčios eina lauk, kai kunigas perskaito evangeliją.

Bažnyčioje vyrai sustoja dešinėje, moterys kairėje. Yra ir klauptų bažnyčioje, bet nedaug. Sėdi juose tie, kurie užsimokėjo metinį mokestį. Pagrindinė žmonių masė stovi stačia. Klaupiasi tik per pakylėjimą, arba, stovėti nusibodus, ant vieno kelio priklaupia kojoms pailsinti.

Prie altoriaus vyksta mišios, ir žmonės stovi bažnyčioje. Vienas kitas skaito maldaknygę, arba poterius kalba, rožančių rankoje laikydamas, bet nedaug tokių tėra. Daugiau tik senesnieji ir moterys poteriauja. Jaunieji tik stovi ir žiūri: į kunigo judesius prie altoriaus, į bažnyčios dekoracijas, bet daugiausia į vienas kitą — vaikai į mergas, mergos į vaikius.

Vasarą daug žmonių sustoja šventoriuje po klevais. Ypač jaunimas ir miesto inteligentai šventorių mėgsta. Ten jie stovi tylūs, į bažnyčios pusę nasisukę, kepures nusimovę. Pro atdaras bažnyčios duris atklysta iki jų giedojimas ir vargonų balsai. Gatvės yra kaip iššluotos, nes per sumą nepadoru po miestą vaikščioti. Bet, tik pasibaigus sumai, iš šventoriaus visi pasileidžia į Vytauto prospekto šaligatvius.

Vasarą eina aplink bažnyčią. Net du kartu eina: prieš sumą ir prieš mišparus. Vyrai išneša vėliavas, moterys altorėlius. Žmonės ritasi iš bažnyčios. Grūstis didžiausia, mandagumo jokio. Šveicorius (tvarkdarys), su komža apsvilkęs, rankose ilgą lazda

Turskis
miestą,
daužyda
Para
Daug
nebe p
kuopa.
Kito
žymiai
spūstis
parapij
kuniga
matosi
pamok
varpin
svetin
Švėkš
Ja
bėra.
ir sp
merg
kas b
C
riaus
užpl
ir te
zų
Rož
žiba
Net
treš
Jau
par
atl

laiko, kurios gale bumbolas yra, apie kumščio didumo, ir kažkas žvanga jo viduje, kai pajudina. Tą lazdą šveicorius virš žmonių pečių pirmyn ištiesia ir papurtina, prie ausų sužvangina, tuomi ženklą duodamas, kad prasiskirtų, kad kelią duotų kunigui.

Po baldakimu ateina kunigas, monstranciją rąkose laikydamas. Keturi vyrai neša baldakimą. Klapčiai (berniukai su komžomis) eina iš šalių ir skambina varpeliais. Priekyje eina baltai apsirengusios mergaitės su gėlių krepšeliais ir po dvi atsikusdamos barsto ant tako gėles. Eina ir parapijos maršalkos, taip pat komžomis apsilvilkę. Bažnytinis choras vienoje grupelėje eina ir gieda. Varpeliai skambina. Didieji varpai skamba. O po klevais žmogus iš peties tvoja į du būgnus, viską į vieną gaudesį suliedamas.

Apeina šitaip vieną kartą aplink bažnyčią ir vėl į vidų sueina. Ir tada jau prasideda suma arba mišparai.

Pasibaigus mišparams, pilasi visi iš bažnyčios, iš šventoriaus. Gaspadoriai sustoja pašventoryje pas laidotuvių kryžių, susitinka pažįstamus, pasišneka. Ir eina palengva prie arklių, važiuoti namo. Jaunimo nedaug bėra, iki mišparų galo bažnyčioje išbuvusio. Ir tie likučiai dabar eina į Vytauto prospektą, prie vaikščiojančių prisideda.

Greitai vežimai vienas po kito važiuoti namo pradeda. Tuštėja miestas. Ir vaikščiojančių skruzdėlynas šaligatviuose retėja. Didžioji dalis jaunimo išeina būriais namo, arba tiesiai į gegužinę, o kiti dar pasilieka mieste. Pasilieka šauliai, pasilieka ir pavasarininkai.

Šauliai renkasi Laisvės alėjoje. Kur 1919-21 metais buvo gimnazija, dabar yra šaulių būstinė, ir sustatyti stovi šautuvai. Pasiima juos, būrio vadas

Turskis sukomanduoja, ir išeina dainuodami per miestą, šautuvus ant pečių iškėlę, batais į brukį daužydami. Išeina į rikiuotės pamoką.

Parapijos salėje špitolėje renkasi pavasarininkai. Daug mergų, ir tik pora vyrų. Mergos beveik visos nebe pirmos jaunystės. Tai Plungės pavasarininkų kuopa. Jai vadovauja kunigas Paulauskis.

Kitoks yra vaizdas per atlaidus. Pirmiausia — žymiai daugiau žmonių prisirenka. Minios jų yra, spūstis bažnyčioje, ir užpildytas šventorių. Iš kitų parapijų suvažiuoja. Ne tik žmonės suvažiuoja, bet ir kunigai. Daug svetimų kunigų tą dieną bažnyčioje matosi, tarp bažnyčios ir klebonijos praeina. Ir pamokslą svetimas kunigas sako, šventoriuje, iš varpinės balkono. Gražesnis žmonėms pamokslas svetimo kunigo. O ypač geras pamokslininkas yra Švėkšnos Džekonas (prelatas Maciejauskas).

Jaunųjų pamaldumas atlaidų dieną dar mažesnis bėra. Tik atbūti per sumą bažnyčioje ar šventoriuje ir sprukti į laisvę, su senais pažįstamais susitikti, mergų iš kitų parapijų pamatyti. Apie maldą mažai kas begalvoja.

O kai pasileidžia žmonės iš bažnyčios ir šventoriaus, visa erdvė tarp varpinės, špitolės ir klebonijos užplūsta. Giminės susitinka, seniai besimatę. Dėdės ir tetos perka vaikams saldinius ir žaislus. Bagamazų eilė čia pat, drobiniais savo stogais baltuoja. Rožančiai, maldaknygės, ilgi saldainiai kaip lazdelės, žibančio popieriaus juostelėmis apvynioti, ir žaislai. Netoli jau stovi vežimas, ten ir kitas, pardavinėja trešnes, litrais seikėja.

Ir Vytauto prospekto šaligatviai pilni jau yra. Jaunimo nuotaika pakili. Kur bus gegužinė? Čia pat parke? O gal Kalniškių miškelyje? Per Švento Jono atlaidus gegužinė visuomet būna Gondingoje. Ir

šauliai vyksta į ją, ir naktį šaudo ant piliakalnio, tris salves į žvaigždėtą dangų.

Savotiška atlaidų diena yra Vainikai. Tai Dievo Kūno šventė. Durys ir vartai visur jaunais berželiais apkašioti. Ir šėtros įrengtos, miesto pakraščiuose. Viena ant Kalvarijos kelio, pas Marijos koplytelę, kita ant Kretingos kelio Lenkauskių sodybos vartartyje, kitos vėl kažkur. Ir kaip paprastais sekmadieniais aplink bažnyčią kad eina, taip dabar vaikšto po miestą, nuo vienos šėtros prie kitos.

Velykos dar iškilmingesnės. Jau šeštadienio rytą renkasi žmonės į bažnyčią. Bet ne tiek daug, kaip sekmadieniais. Ateina parsinešti švęsto vandens ir švęstos ugnies. Šventoriuje netoli varpinės stovi milžiniškas kubilas vandens, šalia jo sukurta ugnis dega. Atėjęs kunigas kalba maldas, krapija. Vanduo ir ugnis lieka pašventinti. Žmonės semia tą vandenį su visokiais savo indais ir nešasi namo. Nešasi namo ir švęstą ugnį. Jai parsinešti turi kempinę, nuo medžio praeitais metais nuluptą, per žiemą gerai išdžiovintą. Ji be liepsnos dega, tik rusena. Užtenka, kol kelis kilometrus parvažiuoja ar pareina. Kiti paprastą pantį, kuriuo arklius pančiuoja, vienu galu rusenanti nešasi. O dar kiti nešasi užsidedę liktarną. Ant pietų visi grįžta namo, su švęsta ugnimi ir švęstu vandeniu.

Vakare temstant pradeda rinktis į miestą jaunimas. Į Velykų naktį renkasi. Įdomi pramoga, tik kartą metuose tepasitaikanti. Kai sutemsta, visi varžtai atsileidžia. Laidokauja po miestą per visą naktį, kol prieš aušrą pervargę iškrenta ir giliu miegu įminga, tamsesnėse bažnyčios vietose, parapijos salėje arba žydo troboje. Nesaugiausia numigti bažnyčioje, nes atsiranda tokių, kurie vaikšto su stinkspirito (amoniako) buteliuku ir pakiša po nosies.

Giliai alsuoja miegąs, todėl stipriai stinkspirito užtraukia, ir pašoka iš miego kaip perkūno trenktas.

Išaušus visi sukyla. Suvažiuoja daugiau žmonių iš aplinkinių kaimų. Pradedą mušti būgnus. Prasidedą iškilmingos Prisikėlimo pamaldos.

Išsiveržia minia iš bažnyčios, vėliavos šventoriuje suplėvesuoja. Procesija išeina, tokia pat kaip sekmadieniais. Eina dabar aplink bažnyčią ne vieną kartą, o tris. Su tokiu pat triukšmu eina, giedant, skambinant ir būgnams į ausis trenkiant. Trečiąjį kartą einant pateka saulė.

Kai grįžta į bažnyčią, didžiojo altoriaus dekoracijos yra jau kitos. Didelis Kristaus prisikėlimo paveikslas kabo ant jo. Aleliuja skamba bažnyčioje dar ilgai, iškilmingos Velykų ryto mišios vyksta. Ir tik po jų žmonės eina namo.

Per Kalėdas jau kitaip. Žiema yra, šalta, todėl menka pramoga į Plungę ateiti. Įdomiau rinktis rytmečio tamsoje į arotus, advento sekmadieniais, ir į Bernelio mišias Kalėdų rytą. Atvažiuoja žmonės, ir greitai namo važiuoja. Kalėdos yra kaip eilinis sekmadienis. Vienintelė tos šventės puošmena yra Kristaus gimimo scena bažnyčioje, su apsnigusiu šiaudiniu stogeliu, su žmonių ir gyvulių figūromis, su trimituojančiais angelais. Vaikų būrys visuomet stovi prie jos, atsiveizėti negali.

Kaip eilinis sekmadienis yra Kalėdos. Švenčiamos yra jos ne Plungėje, o namie, kiekvienoje trėboje. Mėsą valgo žmonės tą dieną. O jaunieji šoka vakarėliuose. Yra, žinoma, didelis šokių vakaras ir Plungėje, Izrailovičiaus salėje, net su vaidinimu, bet jis tik miesčionims. Kaimo jaunimas nedalyvauja, jis savo pasilinksminimus turi, savame kaime, arba „eglutė“ pradžios mokykloje.

Vėlinių rytą anksti važiuoja gaspadoriai prie

varpinės, su paprastais darbo vežimais, atveža grūdų špitolės ubagams ir varpininkams. Bažnyčia tą dieną yra juodai dekoruota, su juodomis vėliavomis, ant kurių baltos kaukolės išsiuvinėtos. Ir grabas stovi viduryje bažnyčios padėtas. Tuščias, juodas grabas. Paskui su procesija eina žmonės į kapus. Kapų koplyčioje būna mišios.

O ubagų didžiausios eilės šventoriuje susėdusios. Kiekvienas savo atskirą giesmę gieda arba garsiai poterius kalba. Žino jie, kad tą dieną galės laimėti, todėl tiek daug prisirinko. Žmonės dalija jiems pinigus, kad pasimelstų už mirusius gimines.

Ir gavėnios laikotarpį pajunta Plungė. Ir per gavėnią žmonės sekmadienių rytais anksti į Bažnyčią renkasi. „Ožius veda“ — išpažinties eina. Bažnyčios pasieniuose didžiausia grūstis. Su jėga braunasi prie atgailos sakramento.

Didelis įvykis yra Plungėje, kai atvažiuoja vyskupas. Jo laukti renkasi žmonės kaip į atlaidus. Ir raitelių būrys pasirodo, jauni vyrai su gražiais arkliais, raudonas plačias juostas per petį persirišę.

Laukia vyskupo užmiestyje. Klebonas ir kiti kunigai stovi viduryje vieškelio, prie iškilmingų vartų, minia žmonių laukuose šalia kelio. Atvažiuoja vyskupas, išlipa iš vežimo ir žegnoja žmones į visas puses, o tie klaupiasi. Kunigai tada paima vyskupą į vidurį, ir eina visi į miestą, į bažnyčią, o einant choras gieda lotyniškai.

Bažnyčioje vyskupas atsisėda į jam paruoštą sostą užkrotyje, šalia altoriaus, o klebonas skaito ilgą pranešimą apie parapijos padėtį. Kai baigia, vyskupas nueina į sakyklą ir pasako pamokslą. Po pamokslu grįžta prie altoriaus ir dar kartą laimina žmones.

O sekančią dieną dirmavoja vaikus.

Bet pati didžiausia šventė Plungėje, pati triukš-

Pas Šv. Florijoną

mingiausia, net ir atlaidus prašokanti, yra Tautos šventė rugsėjo 8-tą. Jau ir bažnyčioje kitaip tą dieną yra, nes ateina į ją išsirikiavę šauliai. Šautuvus šventoriuje palieka, dailiai po tris į eilę sustatę, o patys su karišku žingsniu į bažnyčią sueina. Bet bažnyčioje, nors ir rikiuotėje būdami, kepures nusiima, ir klaupiasi kai klauptis reikia. O prie šautuvų šventoriuje vienas sargybinis paliktas yra.

Po pamaldų renkasi visi pas Florijoną. Atžygiuoja šauliai, atžygiuoja gaisrininkai, ateina kitos organizacijos, nors ir ne kariškoje, bet vistiek tvarkingoje rikiuotėje. Ir sustoja Laisvės alėjos pradžioje, priešais tribūną, tai dienai sukaltą. O žmonės, visa minia jų, grūdasi Vytauto prospekte ir Laisvės alėjos pakraščiuose. Valdžios atstovai sako kalbas, Kvedero

Plungės šaulių būrys 1930-tais metais. Viduryje sėdi kuopos vadas Mylimas, jam iš šalių — būrio vadas Turskis ir mokytojas Antanas Smilingis.

orkestras groja Lietuvos himną, šauliai gerbia šautuvais, žmonės nusiima kepure.

Kai kalbas išsako, vėl visi eiti pasikelia. Organizacijos rikiuotėje, orkestrui grojant maršus, šauliams dainuojant, minia iš paskos — žygiuoja visi į parką. Ten pas rūmus yra pasodintas Vilniaus medis. Prie jo vėl kalbas sako, vėl šautuvais gerbia.

Iškilminga diena. Ypač, jei oras geras pasitaiko.

Kitaip yra Vasario 16-tą. Ateina šauliai rikiuotėje į bažnyčią, ir tuo viskas pasibaigia. Per šalta su ilgesnėmis eisenomis ar kalbomis prasidėti. Sodiečiai skuba namo į šiltas savo trobas. Atrodytų, kad negeru metų laiku Lietuvos nepriklausomybę paskelbta buvo.

I

Plungė tada buvo ypatingoje padėtyje, nes turėjo Germantą. Nors nuoširdžiai rūpinosi jis visos Lietuvos reikalais, tačiau, savaime suprantama, kaip plungiškis daugiau dėmesio skyrė Plungei.

1942 m. rudenį atvažiavęs sukvietė į kleboniją valdžios ir švietimo pareigūnus ir ragino organizuoti Plungėje viską, kas tik įmanoma. Pinigų iš Švietimo Ministerijos būsią gauta kiek reikėsią.

Po to mes plungiškiai pradėjome susirinkti pasitarimams. Susirinkdavome klebonijoje, pas prelatą Pukį. Dalyvaudavo viršaitis, burmistras, gimnazijos direktorius, prekybos ir amatų mokyklų direktorius, žemės ūkio mokyklos vedėjas, Plungės fabriko savininkas, kultūrtechnikas Katilius ir keletas kitų. Taip atsirado kultūrinio veikimo branduolys, kultūrinio Plungės gyvenimo judintojas.

Pats pirmasis konkretus tokių pasitarimų rezultatas buvo nuolatinis dramos teatras Plungėje. Buvo nutarta jį steigti, ir direktoriumi buvo pakviestas Katilius. Jis buvo jau žinomas savo teatriniais polinkiais. Buvo net pats vaidinimą parašęs, paskui jį surežisavęs.

Katilius buvo puikus teatro direktorius. Jo vadovybėje Plungės dramos teatras ne vieną veiklą pastatė. Artistai susirado iš vietinių gyventojų. Ir nebogi artistai. Ypač pasižymėjo Gečienė, Pupšaitė ir dvi seserys gimnazistės. O parapijos salė buvo puikiausia vieta spektakliams.

Paskui nutarėme organizuoti Plungėje plataus masto literatūrinį teismą. Teisti naminės degtinės gamintoją ir vartotoją. Tam darbui pritraukėme

visus pajėgesnius Plungės inteligentus. Gynybą organizavo Katilius, o kaltinimą — prekybos mokyklos mokytojas Gečas.

Prelatas per pamokslą išgarsino tą teismą, liepė po pamaldų visiems į parapijos salę eiti, tad ir privirto ji žmonių pilnutėlė.

Gabus buvo Katilius. Kai ėmė drožti kalbą naminės gamintojus ir gėrėjus gindamas, salė juoku nesitvėrė. Ir taip įtikinančiai! Girdi — ir pats Kristus buvo naminės gamintojas, ir jis padarė daugiau vyno, kai vestuvėse pritrūko. Dabartiniai naminės gamintojai tą patį darą. Taigi — jie Kristaus pėdomis eina. O geriančiojo irgi negalima smerkti. Šventame rašte skaitome, kad Abraomas jau gėrė. Ir Dievas nubaudė jo vaiką, kai šis iš girto tėvo pasijuokė. Išeina, kad iš girto nė juoktis negalima.

Kaltintojai buvo silpnesni. Gavosi įspūdis, net labai ryškus, kad naminės degtinės gamintojus ir gėrėjus kaltinti negalima. „Negi gausime išteisinti?“ susijaudinęs pasakė prelatas Pukys, kai teisėjai nuėjo pasitarti. Negalėjo beatodairiškai pasmerkti, po šitokio puikaus gynimo, tad suformulavo švelnų sprendimą: „Nei naminės gamintojas, nei jos vartotojas, nėra kaltas. Abu yra aukos susidariusių gyvenimo sąlygų. Tačiau abu turėtų suprasti alkoholio nešamą blogį ir turėtų stengtis mažinti jo gaminimą bei vartojimą.“

Klausimas galėtų kilti, kodėl naminę mes taip užsipuolėme.

Nebebuvo tada tikros degtinės, fabrike darytos, išvalytos. Jos gauti begalėjo tik aukšti valdininkai. Paprastiesiems žmonėms buvo ji nepasiekiamo. Todėl naminės gaminimas buvo pelningas amatas, ir jos gamintojų buvo daug. O vartotojų irgi netrūko, nes palinkimas gerti karo metu buvo didelis.

Kai 1942 m. pradžioje atvykau į Plungę organizuoti prekybos mokyklą, gimnazijos direktoriumi joje buvo Tonas. Iki 1939-ųjų metų pavasario buvo jis Pagėgių gimnazijos direktoriumi. Kai Vokietija atėmė mums Klaipėdos kraštą, buvo jis paskirtas į Plungę, o iki tol buvęs Plungės gimnazijos direktorius Eidėnas buvo iškeltas į Telšius mokytoju.

Plungės gimnazijoje bemokytojaujantį radau ir Antaną Šimkų, kuris komunistų metais buvo man padėjęs pertvarkyti Kretingos gimnaziją. Jis čia buvo matematikos mokytoju.

Tonas buvo nebejaunas, aukštas ir liesas, su dideliais ūsais. Gyvas, visuomet optimistas, ir mėgo pasakoti riebius anekdotus.

Tik spėjęs buvau suorganizuoti mokyklą, kaip švietimo generalinis tarėjas Germantas jau ir atvyko jos pamatyti. Ta proga šnekėjosi ir su gimnazijos direktoriumi. Pavedė jam organizuoti kunigaikščio rūmų atstatymą, iš savo pusės pažadėdamas tam reikalui pinigų.

Organizuoti rūmų atstatymą, ir dar karo metu, kada nieko niekur gauti negalėjai, būtų buvęs milžiniškas darbas. Į Germanto pavedimą Tonas pažiūrėjo kaip į nerealią svajonę, ir nė nebandė ką nors daryti.

Germantas vėl atvažiavo į Plungę birželio 28-tą. Dar rytmetį davė man žinią, kad atvykčiau pas Lenkauskienę, kur jis pusryčiaujęs. Kai nuvykau, tuojau paklausė, ar pradėta rūmų restauracija. Atsaciau, kad nė nežadama ką nors daryti. Iš poros jo užuominų matėsi, kad įsakymo nevykdymą, visišką jo ignoravimą — kaip jis pats išsireiškė, laiko asmeniškų įžeidimu. Ir matėsi, kad yra labai supykęs.

Plungės prekybos mokyklos mokytojų taryba 1943 metais. Iš k. į d. sėdi: namų ruošos mokytoja Stasė Ablingytė, vokiečių kalbos mokytoja Kristina Šiukštaitė, direktorius Aleksandras Pakalniškis, vicedirektorius ir buhalterijos mokytojas Napoleonas Butkūnas ir sekretorė Stasė Metrikytė. Iš k. į d. stovi: dainavimo mokytojas Radimonas, lietuvių kalbos mokytojas Kazimieras Gečas, neatpažinta, inžinierius Aleksandras Silvestravičius, visuomenės mokslo mokytoja Ona Dundulienė, prekybinės teisės mokytojas Antanas Gailiušis, buhalterijos mokytojas Juozas Balevičius ir prekių mokslo mokytojas Bardauskas. Antanas Gailiušis buvo kartu ir Plungės apylinkės taikos teisėjas, o Juozas Balevičius buvo Lietuvos Banko skyriaus Plungėje direktorius.

Mažai bešnekėjo. Po valandėlės paklausė, kas galėtų būti gimnazijos direktoriumi Tono vietoje.

— Šimkus, — pasakiau nė negalvojęs. — Antanas Šimkus.

— Kas jis toks yra?

— Plungiškis, iš Noriškių kaimo kilęs, Plungės gimnaziją baigęs, matematikos mokytojas, buvo inspektoriumi Tauragėje, buvo kapucinų progimnazijos direktoriumi Plungėje, buvo inspektoriumi Kretingoje.

Germantas nieko į tai nebeatsakė.

Tą dieną buvo prekybos mokyklos mokslo metų užbaigimo šventė. Tuojuo po pamaldų buvo meninė programa parapijos salėje, o po jos buvo sporto rungtynės parke. Mano paprašytas, klebonas paskelbė apie šventę per pamokslą, todėl iš bažnyčios visi rinkosi į salę. Beveik spūstis buvo prie durų, nes visi norėjo pamatyti „ministrą“. Buvo toje spūstyje ir gimnazijos mokytojai.

Įeidamas į salę Germantas paklausė mane:

— Kur yra Šimkus?

Stovėjo Šimkus netoli. Pamojau kad ateitų ir pristačiau Germantui.

— Būk šalia manęs, — pasakė jam Germantas.

Pirmoje suolų eilėje sėdėjo Germantas, o mudu su Šimkumi jam iš šalių. Mokytojas Gečas buvo sulipdęs kuklią bet gražią programą. Jis tikrai gabus buvo tokiam darbui. Kai mokiniai — Monika Jurčiūtė ir Grišminauskis — inscenizavo dainą „Ant kalno karklai siūbavo“, Germantas atsisuko į mane ir pasakė, kad yra labai gražu.

— O kur yra gimnazijos direktorius, kodėl jo čia nesimato? — paklausė jis.

— Nežinau, kodėl jo čia nėra, — atsakiau.

— Koks iš jo inteligentas, kad nesidomi tokiais kultūringais dalykais? Pasirūpink, kad jis čia atsirastų.

Pasakiau mokyklos sargui, kad nueitų pas gimnazijos direktorių į namus ir pasakytų, kad

Švietimo Generalinis Tarėjas liepia ateiti. Rado bemiegantį popietinį pokaitį. Atėjo Tonas greitai ir atsisėdo šalia Šimkaus.

Programai pasibaigus, Germantas iš salės ėjo mūsų trijų lydimas. Išėjęs pro duris atsisuko ir kreipėsi į Toną:

— Kodėl nesirūpinai atstatyti rūmus?

Tonas tylėjo, nežinojo ką į tai atsakyti.

— Ar piemuo esi, kad mano įsakymų nevykdai? Šimkau, perimsi iš jo direktoriavimą.

Nusisuko ir nuėjo, ir jau tik mudu su Šimkumi jį toliau belydėjo. O žmonių minia buvo čia pat aplinkui, ir girdėjo, ir matė tą nemalonią sceną.

Taip Antanas Šimkus pasidarė Plungės gimnazijos direktoriumi. Ir išbuvo visą vokiečių okupacijos laiką. Gal ir ilgiau, nes liko Lietuvoje. Tonas dabar buvo matematikos mokytoju. Jis pasitraukė į vakarus nuo antrosios komunistų okupacijos.

Santykiai tarp manęs ir Šimkaus buvo geri ir draugiški visą laiką. Ir tai buvo svarbu, nes mudviejų vedamos mokyklos dirbo vienose patalpose. Kiekvieną mano prašymą išpildydavo jis net nesvarstydamas, ir mano patarimus vertino.

O buvo bendra nuomonė Plungėje, kad tos dvi mokyklos — gimnazija ir prekybos mokykla — nesugyvena. Tokią nuomonę buvo sukūręs poros mokytojų netaktas. Prasidėjo nuo dainavimo mokytojų, kai pradėjo juodu konkuruoti su savo chorais. Konkurencija išsigimė į pyktį. Gimnazijos dainavimo mokytoją Matutį aktyviai palaikė inspektorius Valkūnas, lotynistas, sauso ir kieto charakterio žmogus. Gal buvo ir daugiau gimnazijos mokytojų, konkurencijos dvasia persiėmusių. Prekybos mokyklos dainavimo mokytoju buvo parapijos vargonininkas

kas Radimonas, ir jo suorganizuotu choru džiaugėmės visi.

III

Tą pačią dieną, kai buvo pakeistas gimnazijos direktorius, Germantas pasakė man, kad norėtų turėti Plungėje žemės ūkio mokyklą. Ar aš nežinąs, kas galėtų suorganizuoti ją ir paskui būti direktoriumi?

— Kūzavas. Agronomas Kūzavas. Irgi plungiškis.

Bet žemės ūkio mokyklos buvo ne Germanto, o Žemės Ūkio Ministerijos žinioje. Reikėjo kreiptis į ją, prašyti, kad tokią mokyklą Plungėje atidarytų.

Į Žemės Ūkio Ministeriją, į Kauną, važiuome trijų asmenų delegacija: parapijos klebonas prelatas Pukys, valsčiaus viršaitis Laureckis ir aš. Ilga ir varginga buvo kelionė. Tebebuvo 1942-rieji metai, susisiekimas traukiniais nebuvo normalus. Šiaulių stotyje išgąsdino mus lėktuvų pavojus. Ypač prelatas persigandęs buvo. Bėgome iš stoties, į kažkokį sodną ar parką patekome, tarp didelių medžių. Nors naktis buvo juodai tamsi, tikrai niekas mūsų ten matyti negalėjo, o juo labiau iš lėktuvų, prelatas kniūbsčias prie žemės glaudėsi ir garsiai reiškė troškimą, kad Dievas dar apsaugotų jį šį kartą.

Kaune buvome rugpiūčio 20-tos rytą. Iš stoties nuėjome į profesoriaus Končiaus namus. Radome tik tarnaitę, visi kiti išvažinėję. Apsitvarkėme, papusryčiavome. Prelatas nusiskuto barzdą ir nuėjo į Karmelitų bažnyčią atlaikyti mišias.

Žemės Ūkio Ministerijoje šnekėjome su daktaru Dauparu ir su kažkokiu aukštu valdininku Meiliūnu. Rugsėjo 6-tą atvažiavo juodu į Plungę ištirti reikalą vietoje. Norėjo pamatyti, ar yra pakankamos sąlygos

mokyklai, ar yra patalpos, ar bus mokytojų ir direktorius.

Patalpų apžiūrėti kartu su svečiais ėjo Butų Skyriaus viršininkas Vainorius, kažkokias pareigas tada Plungėje einęs Johansonas, viršaitis Laureckis ir aš. Paskui buvo pietūs pas Lenkauskienę, kuriuose be mūsų dalyvavo dar prelatas Pukys, gimnazijos direktorius Šimkus ir rajono agronomas.

Žemės Ūkio mokykla Plungėje buvo įkurta, ir Zigmas Kūzavas buvo jos direktoriumi. Ji veikė Telšių gatvėje, mediniame dviejų aukštų Dambrauskio name, priešais Jomarką. Kai grįžo rusai, Kūzavas pasitraukė į Vokietiją. Po metų jis išvažiavo atgal į Lietuvą, gal būt į Sibirą.

1943 m. rudens atsidarė Plungėje ir amatų mokykla, taip pat mano suorganizuota. Du skyriai buvo joje: tekstilininkų — berniukams, ir siuvėjų — mergaitėms. Kiekviename skyriuje tik po vieną pirmąją klasę. Tik dvi klasės, bet vistiek jau mokykla. Plungės amatų mokykla. Aš buvau ir tos mokyklos direktoriumi. Tik jau nebe ilgai, nes 1944-tųjų metų vasarą viskas griuvo, kai grįžtas raudonasis siaubas pradėjo artėti prie Lietuvos.

KUČINSKIS IR PABEDINSKAS

Juozas Kučinskis buvo savininkas fabriko, vienintelio Plungėje nepriklausomos Lietuvos laikais, ir paties pirmojo tame mieste iš viso. Neturtingo kilimo bet nepaprastai gabus, tą fabriką sukūrė jis iš nieko, o išvystyti ir išplėsti padėjo žentas Kazys Pabedinskas. Tos dvi pavardės rišosi su nepriklausomybės laikų Plunge gal tiek pat, kiek Oginskio pavardė rišosi su Plunge devynioliktojo amžiaus antroje pusėje.

Kučinskį pažinti pradėjau 1927-tais metais, kai įsirašiau į šaulius. Buvo šaulys ir jis, eidavo rikiuotėje kartu su jaunais kaimo vyrais. Valdininkai ir mokytojai, ir kiti miesto ponai, nors šauliai buvo, rikiuotėje nedalyvaudavo, o Kučinskis, didesnis ponas už juos, neniekindavo kaimiečių draugystės.

Kučinskio kaimynė Ievinskienė pasakojo apie jį šitaip:

Pirma išvažiavo į Liepoją užsidirbti pinigų šėpkartei į Ameriką.

Tada išvažiavo į Ameriką.

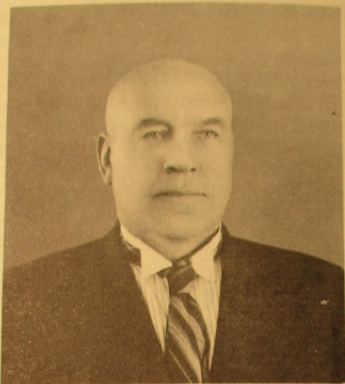
Amerikoje buvo neilgai, gal trejus metus. Iš Amerikos grįžo dar prieš 1900-tuosius.

Grįžęs iš Amerikos, kartu su Mačiuliu užsidėjo krautuvę Plungėje pas Florijoną. Mačiulis buvo mokytesnis už Kučinskį, bet Kučinskis turėjo geresnę galvą, nors mokslo jokio neturėjo.

Tada vedė jis Šakytę iš Rūdaičių.

Krautuvę pardavė ir išvažiavo į Skobską Rusijoje. Ten užsidėjo lentpiuvę. Klebonas Jarulaitis jam padėjo. Į Skobską išvažiavo kartu su šaltkalviu Svila iš Telšių. Ir žmona su juo Skobskoje gyveno. Su lentpiuve ėjosi gerai, praturtėjo.

Kai parvažiavo iš Skobskos, atėjo pas mus pirkti

Juozas Kučinskis 1937-tais metais

žemės. Pirko pusę hektaro, užmokėjo penkis šimtus rublių. Aš nenorėjau parduoti, bet mano vyras pasakė, kad jis ir veltui duotų tą žemę Kučinskiui. Jis suprato, kad iš Kučinskio gali kas nors būti.

Pirko žemę ten, kur matė kad yra daug molio. Nupirko prie Kretingos kelio.

Pirmiausia kasė šulinį. Pats vienas kasė. Paskui iš molio pastatė mažą namelį, nupirko verpimo mašinas ir uždėjo linų verpyklą. Tai buvo prieš 1914-tuosius metus.

Vokiečiai kai atėjo, verpyklą išdraskė, viską sumaišė, ant linų ir siūlų joje patys miegojo.

Bet Kučinskis nenusiminė, sakė:

— Kai karas pasibaigs, visko reikės.

Kai vokiečiai išėjo, verpykla vėl pradėjo veikti.

Kučinskis
metais b
Taip
Kučinskis
brolis V
išsiblaš
ką, būsi

Inžin
kai po k
Apie K

Juoz
sulaukė
gimęs
plaukė
buvo r

Kai
Kučin
Pabuv
Grijęs
kraut
ninio
instru
Plung
sekės

K
smul
ko n
vaka
Mog
kur
imti
žmo
Pas
kų
kit

Kučinskis vis plėtė ją, vis pristatė. Ir taip 1928-tais metais buvo jau didelis fabrikas.

Taip pasakojo levinskienė. Dar papasakojo ji, kaip Kučinskaitė labai nusiminusi buvo, kai mirė jos brolis Vytautas, ir tėvas dėlto išsiuntė ją į Rivierą išsiblaškyti. Ten ji susitiko jauną studentą Pabedinską, būsimą savo vyrą.

Inžinierių Kazį Pabedinską susitikau Čikagoje, kai po karo buvome jau išblaškyti į svetimus kraštus. Apie Kučinskį ir save papasakojo jis man šitaip:

Juozas Kučinskis mirė 1963 metais sausio 3 d., sulaukęs 87 metų amžiaus. Tad išeina, kad buvo gimęs 1876-tais. Vietos nežinau, rodos apie Lėplaukę. Kilęs buvo iš nusigyvenusių bajorų. Jaunystė buvo neturtinga.

Kaip ir daugelis kitų jaunų lietuvių tais laikais, Kučinskis išvyko į Ameriką užsidirbti pinigų. Pabuvęs porą metų Amerikoje, grįžo į Lietuvą. Grįžęs nebėjo prie žemės ūkio darbų, o įsteigė krautuvę, visokių smulkių prekių, pradedant kasdienio gyvenimo reikmenimis ir baigiant muzikos instrumentais. Vedė Domicelę Šakytę, kilimo iš Plungės apylinkės. Žmona jam padėjo, todėl prekyba sekėsi.

Kadangi buvo pilnas energijos ir judraus proto, smulki prekyba negalėjo jį pilnai patenkinti. Ieškojo ko nors didesnio, ko nors naujo. Ir pasitaikė, kad vakarų Europos pirkliai nupirko Rusijoje, netoli Mogiliavo, didelius plotus miško ir ieškojo žmogaus, kuris juos eksploatuotų. Kučinskis ryžosi to darbo imtis. Pasirašė sutartį ir, likvidavęs krautuvę, su žmona ir dviem mažais vaikais išvažiavo į Rusiją. Pastatė lentpiuvę, susamdė reikiamą kiekį darbininkų ir per kelerius metus kirto mišką, piovė lentas ir kitą statybinių medžiagą, ir siuntė į vakarų Europą.

Baigęs kirsti sutartus miško plotus, grįžo į Plungę ir galvojo kuo toliau verstis.

Žmonės tada vilnas suverpti jau veždavo į verpyklas. Bet linų verpyklų dar nebuvo. Ir Kučinskis tuojau pagalvojo: Kodėl nejsteigti verpyklą linams? Ir taip jis 1913-tais metais įsteigė pirmąją nedidelę, tik dviejų šimtų varpsčių, linų verpyklą.

Prasidėjo karas. Tęsėsi vokiečių okupacija. Keletą metų nebegalėjo veikti Kučinskio linų verpykla.

Vokiečiams apleidus Lietuvą, Kučinskis tuojau ėmė tvarkyti apardytą įmonę ir pradėjo verpti linus apylinkės ūkininkams. Sekėsi gerai, suverpti linus atveždavo ir iš tolimų vietų.

Padaugėjus darbui, 1926-tais metais verpyklą padvigubino. O 1928-tais metais įsteigė ir linų audyklą, kurios vien pastatas kaštavo virš šimto tūkstančių litų, o mašinos ir įrengimai kita tiek.

Ir tais 1928-tais metais aš vedžiau Bronę Kučinskaitę. Vestuvės buvo didelės ir iškilmingos. Per jas kanauninkas Jarulaitis priėjo prie manęs ir sako:

— Įeini į Kučinskių šeimą. Nežinau, kuo versies baigęs mokslus, bet būtų gerai, kad padėtum uošviui. Sūnų palaidojo, vienam yra per sunku. Mat ir man tas reikalas rūpi, nes esu paskolinęs nemažą sumą pinigų. Nesinorėtų kad pražūtų.

Kanauninkas Jarulaitis kiek išgalėdamas padėdavo lietuviams, kurie turėjo iniciatyvos ir stengėsi prasimušti. Buvo padėjęs ir Kučinskiui.

Nebuvau galvojęs pasilikti Plungėje, žadėjau būti elektrotechnikos inžinieriumi. Jau studentaudamas buvau užmezgęs ryšius su prancūzų firmomis, ieškojau vietos ateičiai. Lietuvoje tada elektros inžinieriams galimybės menkos tebuvo.

Po vestuvių abu su žmona išvažiavova į Greno-

ble. Turėjau dar vieną egzaminą laikyti. Jį išlaikęs, žvalgiausi kur dirbsiu.

Kučinskis su Kučinskiene prašo, kad grįžtuva į Plungę, ir kad aš padėčiau jiems jų įmonėje. O ką aš galėsiu padėti, kad jokio supratimo neturiu apie verpimą ir audimą? Prisiminiau tada kanauninko Jarulaičio rūpestį ir apsisprendžiau pereiti į tekstilės pramonę.

1929-tais metais kovo mėnesį grįždamu į Lietuvą sustojova Leipcigo mugėje. Susipažinau su tekstilės mašinomis ir užmezgiau ryšius su tekstilininkais.

Vienerius metus dirbau uošvio fabrike paprastu darbininku, visuose skyriuose po truputį. Paskui išvažiavau į tekstilės mokyklą Saksonijoje. Ne tik mokyklą lankiau, bet dar ir privačiai pamokas ėmiau pas profesorius, kad kiek galint daugiau žinių įgyčiau, kuo trumpiausiu laiku. O skubėti reikėjo, nes 1930-tais metais užėjo ekonominė krizė, ir Kučinskis ragino kiek galint greičiau grįžti namo. Tik šešis mėnesius tesimokiau Saksonijoje.

Kazys Pabedinskas 1938 metais.

Kai grįžau, padėtį radau labai liūdną. Ūkininkai mažai beatvežė verpti linų. Audyklos produkcija buvo menka, kad trūko specialistų. O ir pagamintą nors mažą kiekį sunku būuvo parduoti. Skolos spaudė — jų buvo daugiau negu pats fabrikas buvo vertas. Verpykloje tada buvo keturi šimtai varpsčių, audykloje — aštuoniolika staklių, darbininkų iš viso keturios dešimtys.

Broliai man padėjo. Įsteigėme bendrovę „Kučinskis-Pabedinskas“. Bendrovės valdybą sudarėme trys asmenys: Kučinskis — pirmininkas, aš — vicepirmininkas ir įmonės vedėjas, mano brolis Antanas — sekretorius ir bendrovės atstovas Kaune.

Pradžioje buvo man labai sunku. Dvidešimt šešių metų vyrui tokią naštą užsikrauti buvo nejuokai. Dirbau išsijuosęs. Per dešimtį metų reikėjo bendrovei nešti sunkią investavimo naštą ir apmokėti skolas.

Bet pasisėkė. 1940-tais metais verpykloje buvo jau 3200 varpsčių, audykloje 250 staklių, atatinkamai padidinti buvo balyklos apretūros skyriai, fabrikas turėjo nuosavą elektros stotį, kūrenamą durpėmis iš nuosavo durpyno, ir darbininkų fabrike buvo jau 1300. Buvome įsitaisę geležies liejyklą ir mechanines dirbtuves. Mūsų gaminius pardavinėjo 830 manufaktūros krautuvių. Apyvartos darėme šešis milijonus litų per metus.

Kai perėmiau įmonės vadovybę, ir Kučinskiui nebebuvo kas veikti, sugalvojo jis gaminti siuvimo mašinas. Pasisamdė nagingą mechaniką, ir abudu projektavo. Mūsų liejykloje liejo modelius, viską tekino ir gamino patys, tik adatas tepirko. Ir jau būtų paleidę į rinką savo gamybos siuvas mašinas, jei bolševikai nebūtų užėmę Lietuvą.

1940 m. birželio 15-tą per radiją pranešė, kad rusų kariuomenė įžygiavo į Lietuvą. Taisėmės bėgti, ir daiktus į automobilį susikrovėme, bet nėra taip lengva apleisti tėvynę. Palikome neišbėgę. Už savaitės atėjo mane areštuoti. Atsišnekėjau, išsiteisinau. Bet tuojau atsiuntė į fabriką komisarą ant mano galvos, buvusį mūrininką.

Išbuvau Plungėje iki Kalėdų, kada, man pačiam prašant, buvau perkeltas į trestą Kaune. Mano vieton fabrikui vadovauti buvo atsiųstas buvęs fabriko savininkas žydas iš Lodzės.

Kai perdaviau pareigas, tą patį vakarą atėjo areštuoti, bet jau buvau išvykęs į Kauną. Kaune nenakvojau pas brolių, kad nerastų. Kai po Kalėdų nuvykau į naują vietą prisistatyti, pirmininko kabinete radau besėdinčius buvusį metalo fabriko darbininką ir vieną Lietuvos rusą. Tas metalo fabriko darbininkas buvo dabar tresto pirmininkas, o rusas buvo jo pavaduotojas. Rusas paėmė į rankas storą bylą ir pasakė, kad aš esu „pats velnias“, kad

toje
keliu
N
sius
pavo
ma
voki
K
fabr
jmon
fabr
met
buv

Liet
rėjo
voj
prie
išm

nel
nir
žm
mi
ne
vė
ka
at

bu
ba
pa
L
b
n
t

toje byloje yra surašytos mano nuodėmės, ir kad „už kelių minučių ateis NKVD dėl tų tavo nuodėmių“.

Nors sunku patikėti, bet pasprukau. Tris mėnesius slapsčiausi, kol pasisekė — su dideliu vargu ir pavojais — „repatrijuoti“ į Vokietiją. Neva tai dėl mano mirusios motinos abejotino vokiškumo sutiko vokiečiai mane įsileisti.

Kai užėmė vokiečiai Lietuvą, nacionalizuotų fabrikų negrąžino savininkams. Įsteigė tekstilės įmonių trestą, kuriam dabar priklausė ir mūsų fabrikas. Kadangi reikėjo jam vedėjo, 1942-rais metais buvome grąžinti į Plunge. Dvejus metus buvau fabrike direktoriumi, bet jau nebe savininku.

1944-ųjų metų vasarą komunistai artėjo prie Lietuvos. Liepos mėnesį išvykome. Kučinskis nenorėjo kartu su mumis bėgti, pasiliko. Paskui persigalvojo, pasikinkęs arklį važiavo Vokietijos link, bet prie Tilžės buvo apsuptas ir grįžo atgal. Buvo išmestas iš namų, prisiglaudė pas kaimynę.

Į Sibirą Kučinskio neišvežė. Mat jau eilę metų nebetvarkė įmonės ir neturėjo reikalų su prekybininkais. Be to, buvo geros širdies, suprato vargo žmogų. Ir darbininkai blogu jam neatsimokėjo. Po mirties gavome laidotuvių nuotrauką: šešiolika porų nešė vainikus ir apie penki šimtai dalyvavo laidotuvelyje. Net dvidešimt trejiems metams praėjus nuo to, kai buvo atimtas iš jo fabrikas, darbininkai jį dar atsiminė ir pagerbė, net rizikuodami tarnybomis.

Juozas Kučinskis, nežiūrint jo padėties ir turto, buvo paprastas ir visiems prieinamas. Nevengė bendrauti su ūkininkais, dažnai lankydavosi jų pobūviuose. Lietuvos kurimosi laikais buvo šaulys. Lankėsi pas Kučinskius žymūs žmonės, jų tarpe ir buvusieji prezidentai — Smetona ir Grinius. Bet, nežiūrint to, visą gyvenimą pasiliko jis labai artimas tiems, iš kurių tarpo pats buvo kilęs.

PRELATAS POVILAS PUKYS

Pirmą kartą pamačiau jį 1917-tųjų metų vasaros pradžioje. Pats tada buvau dar vaikas, tik septynerių metų amžiaus. Kartu su broliu paliktu buvova Plungėje, ruošti pirmajai komunijai. Mokėvos Viktėlės „mokykloje“ Cirtautyne. Ir daugiau tokių „Viktelių“ ar „Magdalenu“ buvo Plungėje, kiekviena turėjo savo grupę vaikų, pasiimtų išmokyti katekizimo ir poterių.

Suvedė tos „mokytojos“ vieną kartą savo vaikus į vieną vietą, į valsčiaus pradžios mokyklą Kretingos gatvėje, ir jų pamatyti atėjo pats prabasčius, kunigas Povilas Pukys. Apvaliais, raudonais žandais, inteligentiškų ir gal poniškų veido bruožų, kiek patukęs, labai taktiškas ir mandagus.

Paskui jis mus egzaminavo. O po pirmos komunijos ir gegužinę vaikams pakėlė, Saldžiojoje girelėje. Jeigu ką darė, darė ne taip sau, kad tik atlikta būtų, o visą širdį įdėjo, pastangų ir išlaidų nesigailėdamas.

Greitai buvo iškeltas į Stalgėnus bažnyčios statyti ir naujos parapijos organizuoti. Paskui gyveno Žemaičių Kalvarijoje. Į Plungę vėl grįžo užbaigti bažnyčios statybą, pradėtą kunigaikščio Oginskio prieš Didįjį karą. Užbaigė bažnyčią, pastatė gražią mūrinę parapijos salę ir įsteigė plytų gamini-
mo bendrovę „Mūrą“.

Arčiau jį pažinti teko man vokiečių okupacijos metais per Antrąjį Pasaulinį karą, kai pats Plungėje gyvenau. Daug kartų progos turėjau klausytis idomių jo pasakojimų apie savo gyvenimą. Iš tų pasakojimų matėsi, kad buvo jis apsigimęs prekybininkas, kurį to laiko papročiai pastūmėjo į kunigų

Prelatas Povilas Pukys

luomą. Kadangi šviesaus charakterio buvo ir labai pareigingas, geras buvo kunigas, tačiau gal dar geresnis administratorius ir bažnyčių statytojas.

Žmonėse turėjo didelį autoritetą, buvo gerbiamas ir mylimas. Nepaprastai puikiu charakteriu švietė jis tais laikais Plungėje ir jos apylinkėse.

Kai raudonoji banga į Lietuvą grįžo 1944-ųjų metų rudenį, bandė ir jis bėgti kartu su kitais. Pravažiudamas rusų tankas užkliudė vežimą, sulaužė ir į griovį įvertė. Palaimino jis tada savo bendrakeleivius didelei tremties kelionei, o pats grįžo į Plungę. Ir turėjo po to atlikti Sibiro golgotą, kaip ir daugybė kitų nelaimingų vergijoje likusių mūsų tautiečių.

Ameriką pasiekė jo laišakai, rašyti jau grįžus iš Sibiro. Rašyti apie savo paties gyvenimą, tokį gražų ir turiningą, o liūdno galo sulaukusį. Plungiškiams, ir žmonėms nuo Žemaičių Kalvarijos, tie laišakai yra

brangūs, kaip brangus buvo jiems ir pats jų autorius. Kitiems irgi bus įdomūs. Todėl ir skelbiu, šiek tiek pertvarkęs ir į vientisą giją sujungęs.

* * *

Gimiau 1882-rais metais gruodžio 17-tą (gruodžio 3-čią pagal seną kalendorių) Ukmergės apskrityje, Kupiškio valsčiuje, Gyvakarų kaime. Mano tėvai, Kazimieras Pukys ir Domicelė Kukenytė, buvo ūkininkai. Žemės turėjo 25 ha. Kaimas buvo didelis — 33 valakai, 40 gryčių. Ūkis buvo trilaukis, rėžiais.

Tėvas norėjo leisti mane mokytis, net į gimnaziją. Lietuviškai skaityti išmokau kaime pas daraktorių, kuris buvo samdomas slapta nuo Kalėdų iki Velykų. Pradžios mokyklą Kupiškyje pradėjau lankyti 1893 metais. Tais metais pats išmokau lietuviškai rašyti. Pradžios mokyklą baigiau 1896 metais. Norą mokytis ir kunigui būti turėjau iš mažens.

1895-tais metais karščiais mirė tėvas. Vaikų likome du: aš ir penkeriais metais už mane jaunesnė sesuo. Motina ištekėjo už neturtingo žmogaus. Gimnazija buvo toli. Artimiausia realinė mokykla buvo Panevėžyje, už 50-ties kilometrų. Toliau mokytis manęs nebeleido. Patėvis pristatė prie ūkio darbų. Visus darbus tada reikėjo atlikti rankomis, nes mašinų dar nebuvo.

Gyvakarų kaime vienas tebuvaу baigęs pradžios mokyklą. Rusiškai rašyti mokėjo tik šeši vyrai visame kaime. Aš mokėjau dar ir lietuviškai rašyti, tad buvaу mokyčiausias. Mane pradėjo kviesti visur pasirašyti. Rašiau laiškus į kariuomenę, į Ameriką ir kitur.

Su knyga nesiskyriau. Kasmet pirkau rusišką kalendorių. Lietuviškų knygų nebuvo.

Kažkas supa-
vėliausia Kupiškij-
los knygos. Gaunam
žinoti tik du žmo-
nų kuriam perduo-
slapti susirinkimai
arvykavo gimnaz-
kartais ir iš kitur
nes tada policija ne-
sekti ir galėjo sug-
metų.

Patėvis mirė
neskiepytas. Į ka-
tais metais, be-
palkintas prie mo-
kavau trejus me-
1904-tais me-
išsirašėme visus
ir Vienių. M-
klaudytis skaita-
nais, tai visi n-

Vilniaus se-
lėšomis. Parv-
atsišaukimų i-
lietuviškoms
viais veikėjais
jais. Areštuot-
esu socialistų

Vieniųbėje
turi gimnazij-
kunigais mis-
motina neišlei-
1906 m. gru-
privačiai pas v-
Man išvaži-

Kažkas supažindino mane su slaptu rateliu, veikiančiu Kupiškyje. Jame buvo skaitomos lietuviškos knygos, gaunamos iš Prūsų. Viskas buvo slaptai. Žinojau tik du žmones: tą, iš kurio knygą gaunu, ir tą, kuriam perduodu ją perskaitęs. Buvo daromi slapti susirinkimai, pas žydus ar miške. Į juos atvykdavo gimnazistai ar studentai kupiškėnai, o kartais ir iš kitur. Susirinkimai būdavo sumos metu, nes tada policija nesekdavo, o po pamaldų pradėdavo sekti ir galėjo sugaudyti. Taip buvo daroma iki 1905 metų.

Patėvis mirė rauplėmis 1903-čiais metais. Buvo neskiepytas. Į kariuomenę stoti reikėjo man 1904-tais metais, bet kad nebebuvo patėvio, buvau paliktas prie motinos ir sesers ūkininkauti. Ūkininkavau trejus metus, pasisamdęs pusvaikį.

1904-tais metais caras leido lietuviams spaudą. Išsirašėme visus laikraščius: Viltį, Lietuvos Ūkininką ir Vienybę. Mano namuose rinkdavosi žmonės klausytis skaitant laikraščius. Buvo karas su japonais, tai visi norėjo apie tą karą žinoti.

Vilniaus seime 1905-tais metais dalyvavau savo lėšomis. Parvežiau seimo nutarimus ir visokių atsišaukimų ir išdalijau valsčiuje. Kupišchio ratelio lietuviškomis knygoms skaityti nariai pasidarė aktyviais veikėjais judėjimo prieš valdžią. Dirbau ir aš su jais. Areštuotas nebuvau, bet buvau įtariamas, kad esu socialistų sąjūdyje.

Vienybėje radau žinutę, kad saleziečiai Italijoje turi gimnaziją suaugusiems, kurią baigę gali tapti kunigais misionieriais. Buvau į ją priimtas, bet motina neišleido. Tada išvažiavau į Liepoją, kur nuo 1906 m. gruodžio iki 1907 m. gegužės mokiausi privačiai pas vieną septintos klasės gimnazistą.

Man išvažius mokyti, labai nustebo žmonės,

kad vienturtis suaugęs apleidžia ūkį ir nori būti kunigu. Buvo ir pavydo, visokių kalbų. Vieni žadėjo žydu rabinais pasidaryti, kiti atiduoti kepures priteršti, jei aš kunigu būsiu. Atsirado tokių, kurie ir toliau nuėjo.

Vienas mūsų kaimo žmogus, kuriam duodavau knygių pasiskaityti, žinojo, kad turiu revolverį be leidimo. Jis tarnavo Kupiškėje pas uredninką daboklės sargu. Ir štai vieną sausio mėnesio vakarą 1907 metais įvažiavo mūsų kieman nepageidaujami svečiai. Suėjo gryčion trys: uredninkas ir du stražninkai. Motina buvo kaime vestuvėse, tad jie pasiuntė berną motinos pašaukti.

Nesulaukdami motinos pareinant, jie pasiėmė iš trobos lempą ir suėjo į kamarą kratos daryti, nors sesuo prašė neiti, palaukti motinos. Revolveris buvo kamaroje pakištas po komodos.

Iškratė lovą, kur sesuo ir motina gulėdavo, ir jau artinosi prie komodos. Sesuo bučiavo uredninkui ranką, prašė kad palauktų motinos, kad toliau nieko nebedarytų. Ji sudavė ranka per lempą, cilindras nukrito ant žemės, sudužo, ir užgeso šviesa. Visi tada sugrįžo į trobą.

Parėjo motina su dviem vyrais. Troboje buvo tamsu. Sesuo pasisakė eisianti į kamarą atnešti kitos lempos, bet pasirodė stražninkas, paliktas saugoti prie kameros durų. Jis jos neįleido. Tada ji pasiuntė piemenį, pasakė jam kame ginklas ir prašė paimti. Kai piemuo ilgai neišėjo iš kameros, sesuo šūktelėjo: „jis sudaužys lempą“, ir pati įbėgo į kamarą. Ji paėmė ginklą ir įdavė piemeniui. Lempą įnešė į gryčią.

Užsidedę šviesą, jie toliau darė kratą. Jau niekas nebeprašė juos kratos nedaryti. Nieko neberado. Uredninkas tada pasakė, kad ta mergaitė juos apgavo.

Svejo visi į
motinai, kad turi
svečius pavaišinti
prie stalo su ke
Beragindam
stražninką. Juk
besėdįs!

— Juozapai,

Jis nieko ne

O kaime tu

mus vyksta k

Jei būtų su

Juk Latvijoje

kunigų semi

ištikimybės li

susitrukdes

1907-ju r

atidarė Kar

mergaitėms

pradžios r

pabaigoje b

patį paskut

Mokslai

direktoriu

buvo lietu

pirmos di

Egzam

direktori

apygardo

12 gavo

teises. A

Tą

muosiu

Suėjo visi į gryčią. Uredninkas parašė raštelį motinai, kad turi ant rytojaus pribūti į Kupiškį pas pristavą. Vyrui tada ir sako jai: „Ar neturi kuo svečius pavaišinti? Matai, kad yra sušalę.“ Motina padengė stalą ir pakvietė prie jo policiją. Susėdo jie prie stalo su kepurėmis.

Beragindama vaišintis, motina atpažino vieną stražninką. Juk tai buvęs mūsų kaimo gyventojas besėdįs!

— Juozapai, kaip tu čia atsiradai? — paklausė ji.

Jis nieko neatsakė.

O kaime tuo tarpu jau sužinojo žmonės, kad pas mus vyksta krata, ir visi ką turėjo paslėpė.

Jei būtų suradę ginklą, mane gal būtų nubaudę. Juk Latvijoje buvo dar karo stovis. O stojant į kunigų seminariją reikėdavo gauti iš žandarų ištikimybės liudijimą. Gal būčiau jo negavęs, ir būtų susitrukdęs mano mokslas.

1907-ųjų metų rudenį apšvietos draugija „Saulė“ atidarė Kaune kursus suaugusiems, vyrams ir mergaitėms. Žadėjo paruošti vaistinės mokinius ir pradžios mokyklos mokytojus. Spalio mėnesio pabaigoje buvo įstojamieji egzaminai, ir aš išlaikiau į patį paskutinį — trečiąjį kursą.

Mokslas prasidėjo lapkričio mėn. 15 dieną. Kursų direktoriumi buvo Juozas Vokietaitis. Visi mokytojai buvo lietuviai. Programą praėjome iki kovo mėnesio pirmos dienos.

Egzaminų laikyti visas trečias kursas, kartu su direktoriumi, važiovome į Petrogradą. Buvo jie prie apygardos, prasidėjo kovo 11-tą. Iš 17-kos kursantų, 12 gavo mokytojo teises, o 5 vaistinės mokinio teises. Aš buvau tų penkių tarpe.

Tą patį 1908-ųjų metų pavasarį išlaikiau įstojamuosius egzaminus į Kauno kunigų seminariją. Iš

kurso į kursą buvau keliamas su pagyrimais. 1913-tais metais gegužės 26-tą buvau išvestas kunigu. Pirmas šventas mišias atlaikiau liepos 2-rą Salamiesčio bažnyčioje. Kadangi seminarijoje būdamas priklausiau prie blaivininkų, primicijų balius buvo be alkoholio. Dalyvavo giminės ir visas kaimas.

Vyskupas paskyrė mane vikaru į Plungę. Parapija buvo didelė ir darbo daug. Šalia bažnytinio darbo dirbau ir visuomeninį — platinau spaudą.

Išbuvus Plungėje tik šešis mėnesius, buvau perkeltas į Kauną prie Karmelitų bažnyčios. Bet, ten tik tris mėnesius teišbuvus, buvau vėl grąžintas į Plungę.

1914-tais metais liepos 26-tą prasidėjo karas. Vokiečiai užėmė Plungę 1915 m. balandžio 17-tą. Prieš užeinant vokiečiams klebonas J. Giniotas išvažiavo į Homelį pas seserį. Lapkričio 10 d. vyskupijos valdytojas kun. Stakauskas paskyrė mane parapijos valdytoju kol sugrįš klebonas. Tose pareigose išbuvau iki 1918 metų lapkričio 17-tos.

Užėmę Plungę vokiečiai padarė joje apskritį. Po trijų mėnesių apskritis buvo panaikinta, ir Plungės miestas su dalimi kaimų buvo priskirtas prie Telšių apskrities. Kiti Plungės parapijos kaimai buvo priskirti prie kitų apskričių: Vėžaičių, Sedos ir Kretingos. Svetimos apskritys priėjo beveik prie Plungės miesto. Uždrausti buvo turgūs Plungėje, o iš svetimų apskričių buvo uždrausta net į bažnyčią atvažiuoti. Vėliau buvo išduotos bažnytinės kortelės žalios spalvos.

Plungėje jautėsi maisto trūkumas. Ypač pablogėjo padėtis krikščionims, kada buvo įvestos maisto kortelės duonai ir miltams. Krikščionių kepykla buvo tik viena, labdaringos draugijos tvarkoma. Žydų kepyklų buvo daugiau. Miltus padalijo visoms

kepyklos po
centnerių miltų n
tol ir žydai krikščio
nebeliko, tai ir i
Krikščionių kort
buvo pirmus du r
Į Plungę parv
Vokiečiai gyvenen
jis tikėjo, ką s
papasakoti, kad
na miltų, kad
krikščionių mie
klebonui suraš
Padavėme sara
700 centnerių
iš pelno veltui
kurių vyrai b
Labdaring
Šimtui žmon
išlaikė 38 s
katalikai rėn
Kitas su
žandarais.
fabriko. Tu
jie prie fab
į Plunge, a
Vakare pa
žmones. P
plakdavo,
Mano pa
prašyti k
Nuėj
Hauptm
gauti n
pašalin

kepykloms po lygiai. Savo kepyklai mes gavome 70 centnerių miltų mėnesiui. Kol pas mus miltų buvo, tol ir žydai krikščionims jų pardavė, o kai pas mus nebeliko, tai ir iš žydų nebebuvo galima gauti. Krikščionių kortelės paliko neišnaudotos. Šitaip buvo pirmus du mėnesius.

Į Plungę parvažiavo burmistras — hauptmanas. Vokietis, gyvenęs Anglijoje ir jau platesnių pažiūrų. Jis tikėjo, ką sako jam kunigas. Nuėjau pas jį papasakoti, kad krikščionys už savo korteles negauna miltų, kadangi tėra tik viena kepykla. O krikščionių mieste yra daugiau kaip žydų. Jis paliepė klebonui surašyti krikščionis, o rabinui žydus. Padavėme sąrašus, ir mūsų kepyklai išdavė miltų 700 centnerių mėnesiui. Ir taip buvo iki 1918 metų. Iš pelno veltui dalijome miltus motinoms su vaikais, kurių vyrai buvo Amerikoje arba kare.

Labdaringa draugija įsteigė liaudies virtuvę. Šimtui žmonių buvo išduodami veltui pietūs. Pilnai išlaikė 38 senelius. Labdaringą draugiją parapijos katalikai rėmė.

Kitas sunkus reikalas buvo su Aleksandravos žandarais. Jų becirkas priėjo prie pat tekstilės fabriko. Turgaus dienomis ir sekmadieniais atjodavo jie prie fabriko ir iš žmonių, važiuojančių ar einančių į Plungę, atimdavo viską, ką jie veždavo ar nešdavo. Vakare parduodavo žydams. Savo becirkė kankino žmones. Pasikviesdavo ką nors į Aleksandravą ir taip plakdavo, kad sienos kraujais aptašytos būdavo. Mano parapijos žmonės ateidavo pas mane skųstis ir prašyti kad užtarčiau.

Nuėjau pas hauptmaną ir jam viską išpasakojau. Hauptmanas pareikalavo liudininkų. Bet liudininkų gauti nebuvo galima. Jei nepasisektų tų žandarų pašalinti, žmonėms nebūtų gyvenimo.

Aleksandravoje buvo malūnininkas Jonas Šleinius. Jis žinojo žandarų darbus, nes buvo jiems vertėju. Aš jį pasikviečiau į Plungę ir sakiau:

— Tamsta žinai, ką žandarai daro žmonėms. Aš kalbėjau su hauptmanu, jis paprašė liudininkų. Eikime pas jį.

Nuėjome. Šleinius viską išpasakojo. Hauptmanas pasikvietė teisėją. Šleinius parodė korteles, išduotas už kyšius, kad leistų daugiau malti.

Gal Šleinius pasipasakojo kam nors apie tai. Žandarai sužinojo, kad juos Plungėje hauptmanui skundžia. Teisėjas pašaukė juos į Plungę ir nuteisė po dvejis metus kalėjimo. Viena Plungės žydė man pasakojo, kad piktasis žandaras Liubrikas — taip jį žmonės vadino —ėjo į kleboniją mane nušauti. Aš tuo laiku buvau išvažiavęs pas ligonį.

Žmonės, sužinoję, kad tie žandarai nuteisti, labai džiaugėsi. Ne vienas atėjo man padėkoti. Aš jiems sakiau, kad dėkotų Šleiniui, nes jis tą viską padarė.

Esant man Plungėje laikinu klebonu vokiečių okupacijos metais, buvo pastatyta bažnyčia Stalgalės kaime. Vieškeliu važiuojant iš Plungės į Rietavą buvo 21 kilometras, o į Kulus buvo 18 kilometrų. Per dideli buvo atstumai, reikėjo Stalgalėje bažnyčios.

Jau Plungės klebonas kun. Jarulaitis norėjo statyti bažnyčią Stalgalės senkapiuose. Toje vietoje prie Minijos upės priėjo Plungės kunigaikštienės Oginskienės miškai. Ji uždraudė statyti bažnyčią Stalgalėje, kol nebus baigta Plungės mūrinė bažnyčia.

Vokiečių okupacijos metu tas klausimas vėl iškilo. Stalgalės kaimo ūkininkas Petras Stonys iš savo ūkio užrašė vyskupijos kurijai 15 ha žemės su visais ūkio trobesiais, kad būtų ant jos pastatyta bažnyčia.

Pasiruošiu ru
stojimai visi pri
kilimą iš okupacine
buvo gautas. Buvo i
parvartotas Kauno i
dovanojtosios žemės
metų pločio bažn
Stalgalės.
1917 ir 1918 m
statybos komitetas
Mišką buvo nusavi
davė medžiagą v
prienancio prie p
žmonės suvežė n
kams maistą ir pa
buvo pasamdyta
maičių Naumies
Bažnyčios p
metais birželio
Dokumentas į
tas. Buvo jame
Lietuvos nepr
Tais pačia
kanoniško vi
Karevičius n
bažnyčią ir
šventas miš
Mano r
platinama
Tilžės Kel
kooperaty
mėnesį įk
jos tada r
susipratu
Okup

Pasitariau tuo reikalu su apylinkės žmonėmis, ir statybai visi pritarė. Pradėjau tada rūpintis gauti leidimą iš okupacinės valdžios. Iš Vilniaus leidimas buvo gautas. Buvo išrinktas statybos komitetas ir patvirtintas Kauno vyskupo. Buvo nutarta ant dovanotosios žemės pastatyti 24 metrų ilgio ir 12 metrų pločio bažnyčią. Ta vieta buvo praminta Stalgėnais.

1917 ir 1918 metais sunku buvo su maistu, tad statybos komitetas įsteigė valgyklą darbininkams. Mišką buvo nusavinę vokiečiai, ir okupacinė valdžia davė medžiagą veltui iš kunigaikštienės miško, prieinančio prie pat statomos bažnyčios. Apylinkės žmonės suvežė nukirstus medžius, sunėšė darbininkams maistą ir parvežė iš Plungės lentpiūvę. Meistru buvo pasamdytas Domininkas Markvaldas iš Žemaičių Naumiesčio.

Bažnyčios pamatai buvo pašventinti 1918-tais metais birželio 29-tą dieną Šv. Petro ir Povilo vardu. Dokumentas į akmenį buvo įdėtas lotyniškai surašytas. Buvo jame paminėta, kad tais metais paskelbta Lietuvos nepriklausomybė.

Tais pačiais metais spalio mėnesio 3-čią dieną kanoniško vizito Plungės bažnyčiai metu vyskupas Karevičius nuvyko į Stalgėnus, pašventino baigtą bažnyčią ir padidintas kapines, atlaikė pirmas šventas mišias ir kapinėse pasakė pamokslą.

Mano rūpesčiu Plungėje dar per karą buvo platinama spauda. Išplatinta 500 egzempliorių Tilžės Keleivio. 1918 m. rudenį buvo atidarytas kooperatyvas ir lietuviškas knygynas. Lapkričio mėnesį įkurta jaunimo draugija „Varpas“. Gimnazijos tada nebeveikė, tad buvo parvažiauvusio į namus susipratusio jaunimo.

Okupacijos metais Plungėje buvome du kunigai.

Rekolekcijoms kiekvienais metais pasikviesdavau vienuolį iš Kretingos.

Lietuviška pradžios mokykla Plungėje buvo jau nuo 1915-ųjų metų. 1918-tais metais joje dirbo du mokytojai. Kitos mokyklos okupacijos metais neveikė.

Vyskupas iškelė mane iš Plungės į Stalgėnus. Plungės klebonu buvo paskirtas kanauninkas Jonas Senkus, 1918 m. atvažiavęs iš Petrapilio. Stalgėnų bažnyčia visai baigta dar nebuvo.

Į Stalgėnus atvažiavau 1918 m. lapkričio mėn. 12 dieną. Radau papuoštas duris ir išvainikuotą savo kambarį. Aplinkiniai kaimynai manęs laukė ir priėmė gražiai. Darbai bažnyčios viduje dar tebėjo, bet po Naujų Metų sustojo.

Nuvažiavęs į Stalgėnus tuojau rūpinausi įkurti keturias pradžios mokyklas: Stalgėnuose, Vitkuose, Stalgoje ir Luknėnuose. Mokytojos buvo pagreitintai paruoštos Plungėje. Tikyba pats dėščiau visose keturiose mokyklose.

1919 m. pavasarį atvažiavo meistras baigti bažnyčios darbus. Aš pasiūliau, kol lentpiūvė tebėra čia, ar nebūtų gerai statyti naują kleboniją. Juk Petro Stonio palikti namai klebonijai netinka. Meistras pritarė.

Sušaukiau susirinkimą.

— Vyrai, — sakiau, — darbo prie bažnyčios nebedaug. Ar ne laikas mums pasitarti dėl klebonijos? Ar tą patį namą paliksim, ar naują statysim?

Petras Stonys norėjo, kad jo namas būtų klebonija, o pastatytų tik naują špitolę. Pasikalbėjus vyrams tarpusavyje ir balsuojant, pasirodė, kad visi nori kleboniją statyti. Jiems už tai dėkodamas, pasakiau:

— Jūs duokite darbininkams ir meistrui maistą.

Aš miška gaušiu
lentpiūvės ir išpi
šė duosiu už klebonijos
Klebonija buvo ki
metų pločio. Vien
Daug rūpesčio turė
nereikėjo pačiam s
jose kambariai trū
išikiai matyti trū
pasisekė. Visi, kas
kambarių išplan
čius, 1923 metai
Klebonija bu
lapkričio mėnesi
užbaigiau staty
statybą įdėjau
Buvo žmon
darbštumą, iš
ruošiuosi čia
nepatiko. Aš
žmonėms, o
Tada ašėjau
dirbti, o ne
1919-tais
darbas ir
nuose, ir
atleidams.
altorius di
Man e
Steigiam
rinkimai.
Kaipo
važiava
išrūpin

Aš mišką gausiu veltui. Jūs turėsite suvežti jį prie lentpiūvės ir išpiautą medžiagą prie statybos. Pinigus už klebonijos pastatymą ir vidaus įrengimą aš duosiu iš savo kišenės.

Klebonija buvo pastatyta 21 metro ilgio ir 11 metrų pločio. Viename gale buvo ir antras aukštas. Daug rūpesčio turėjau su kambarių išplanavimu. Kai nereikėjo pačiam statyti, atrodė, kad visose klebonijose kambariai išplanuoti gerai. Dabar pradėjau aiškiai matyti trūkumus. Planavau savaip, ir man pasisekė. Visi, kas paskui matė mano kleboniją, gyrė kambarių išplanavimą. Pagyrė ir vyskupas Karevičius, 1923 metais vizituodamas Stalgėnus.

Klebonija buvo baigta įrengti 1919 metais, ir lapkričio mėnesį aš persikėliau į ją gyventi. 1920-tais užbaigiau statyti tvartus. Savo pinigų į klebonijos statybą įdėjau 8500 ostrublių.

Buvo žmonių, kurie, matydami mano rūpestį ir darbštumą, išdrįsdavo pasakyti man į akis, kad aš ruošiuisi čia nukaršti. Man toks jų šnekėjimas nepatiko. Aš, kaip kunigas, dirbau Dievui ir žmonėms, o ne tam, kad man nukaršti būtų geriau. Tada aš ėjau ketvirtą dešimtį metų ir norėjau darbą dirbti, o ne karšti.

1919-tais metais kartu su klebonija buvo baigtas darbas ir bažnyčioje. Didįjį altorių dirbo Darbėnuose, ir jis buvo pastatytas Šv. Petro ir Povilo atleidams. Paveikslus piešė Salantuose. Kitus du altorius dirbo Plungėje vėliau.

Man esant Stalgėnuose, buvo rinkimai atstovų į Steigiamąjį seimą. Taip pat buvo savivaldybių rinkimai. Aš buvau išrinktas į valsčiaus savivaldybę. Kaip Plungės valsčiaus savivaldybės atstovas važiauvau į Telšių apskrities valdybos seimelį. Ten išrūpinau Stalgėnų mokyklai valdiškas teises, ir jos

mokytoją vargonininką patvirtino mokytoju su valdiška alga. Taip patvarkė apskrities valdybos pirmininkas.

Žemės beveik visos Telšių apskrities en bloc buvo priskirtos į antrą rūšį. Nevarėnų valsčiaus vienas asmuo buvo apskrities valdybos nariu Telšiuose, tad visa žemė Nevarėnų valsčiaus buvo į trečią rūšį padėta. Tai žinodamas, padaviau skundą į Žemės Ūkio ministeriją, kad Stalgėnų bažnyčios žemė priskirta į antrą rūšį nepatikrinus vietoje, kad žemės, kurios randasi kunigaikštieinės Oginskienės miškų rajone, yra žemesnės rūšies. Atvažiavo komisija iš Telšių apskrities valdybos, peržiūrėjo Stalgėnų kaimo žemes ir perkėlė jas į trečią rūšį. Tik vieno ūkininko — Vyšniausko — kelis hektarus paliko antroje rūšyje.

Bet Stalgėnai dar nebuvo parapija. Jos apylinkėse kalėdodavo aplinkinių parapijų klebonai. Lankydavau savo žmones ir aš. Taip man belankant 1920-tų metų rudenį ūkininkai ir pradėjo sakyti:

— Tamsta mus viskuo aprūpinai, tai kam bekalėdoja pas mus klebonas?

Aš jiems išaiškinau bažnyčios tvarką, kad neturiu parapijos, kad kalėdoju tik pas tuos, kurie mane paprašo. Sakiau:

— Klebonas yra parapijos galva, jis už jus laiko šventas mišias sekmadieniais. Savo liežuviais jūs galite supykdyti mane su kaimynais klebonais. Jie pamans, kad aš varau prieš juos agitaciją. Jeigu norite vienus kalėdninkus teturėti, kurkite Stalgėnų parapiją.

Padarėme susirinkimą, surašėme kaimus. Jeigu ne visas kaimas prie naujos parapijos prigulės, atskiras šeimas surašėme, pavardes ir žmonių skaičių. Parašiau prašymą, pasirašė žmonės, ir

pasiunčiau Bažnyčios Turtų Valdymo Tarybai į Kauną.

Buvo paskirta komisija iš klebonų tų parapijų, kurių žmonės sudarys naują parapiją, su vietos dekanu priešakyje. Susirinko žmonės, atvažiavo dekanas ir klebonai. Dekanas patikrino sąrašus, paklausinėjo žmones, ar jie sutinka prie naujos parapijos prigulėti.

Kulių ir Rietavo klebonai, pasakė, kad sutinka su naujos parapijos steigimu, bet Plungės klebonas pareiškė, kad, kol nebus pastatyta Plungės bažnyčia, jis nesutinka mažinti savo parapiją. Jis paduosiąs vyskupui prašymą tuo reikalu.

Buvo gauta žinia, kad Bažnyčios Turtų Valdymo Taryba parapiją Stalgėnuose patvirtino. Bet dokumento neprisiunčia. Kai pasiteiravau kurijoje, atsakė, kad Plungės klebonas, remdamasis kanonais, Bažnyčios Turtų Valdymo Tarybos nutarimą perdavė kapitulai peržiūrėti. Kanauninkas Senkus turėjo kapituloje savo šalininkų ir manė bylą laimėti.

O aš kreipiausi į kanonų profesorių kanauninką Šaulį. Išdėsciau jam Stalgėnų žmonių reikalą. Jie pasistatė bažnyčią, įdėjo daug darbo. Plungės parapijos tik keturi kaimai teprigulės prie Stalgėnų. Prie Plungės liks dar 54 kaimai ir miestas. Jei plungiškiai kiekvienas įdės tiek, kiek stalgėniškai įdėjo, jie irgi pasistatys bažnyčią. Prašiau, kad dalyvaudamas kapitulos posėdyje palaikytų Stalgėnų parapijos pusę.

Stalgėnų parapija buvo pripažinta 1921 metais, remiantis mano argumentais. Tada šalutinis altorius tebebuvo dirbamas Plungėje. Reikėjo dar ir vargonų.

Vyskupas man pasiūlė Žemaičių Kalvariją ir prašė be svarbių kanoniškų priežasčių neatsisakyti. Sutikau važiuoti. Paskyrimą gavau 1921 m. lapkričio

mėnesį. Į Stalgėnus buvo paskirtas kunigas Aužbika-
vičius iš Vėžaičių. Jis nenorėjo į Stalgėnus važiuoti,
vyskupas gavo jį su suspensu priversti.

Iš Stalgėnų išvažiuodamas palikau bažnyčios
kasoje 32000 ostmarkių. Pinigai buvo padalyti
bažnyčios komiteto nariams. Naujas klebonas antro
altoriaus nedirbo. Žadėjo užsakyti Šiauliuose pas
Zaborskį, bet pažadas liko pažadu. Pinigų jis iš
komiteto neėmė, jų neišnaudojo. Kai krito ostmarkių
kursas, jie į niekus pavirto. Antro šalinio altoriaus ir
šiandien Stalgėnų bažnyčioje nėra.

Žemaičių Kalvariją užėmiau 1922 m. vasario
mėn. pirmą dieną. Iki tol joje buvo iš tos pačios
parapijos Padegimio kaimo kilęs žemaitis kunigas
Piotrauskas, išbuvęs klebonu 21 metus. Save laikė
lenku ir klebonijoje kalbėjo lenkiškai. Parapijiečiams,
kurie šiek tiek kalbėjo lenkiškai, savo lėšomis
išrašydavo lenkiškus laikraščius. Turėjo nusipirkęs
ūkį Barstyčių parapijoje ir pasistatęs ten koplyčią,
kur ir baigė senatvės dienas.

Žemaičių Kalvarijos bažnyčią jis buvo labai
apleidęs. Pagal naujus kanonus, prie kiekvienos
parapijos turėjo būti sudarytas bažnyčios turtų
valdymo komitetas. Jo pirmininku turėjo būti
klebonas. Piotrauskui toks komitetas nepatiko, ir jis
jo nesudarė. Vietos dekanas privertė sudaryti. Tam
komitetui į rankas Piotrauskas atidavė bažnytinę
kasą. Pinigų greitai pritrūko, nebebuvo net iš ko
pirkti bažnytinį vyną ir žvakes. Nuvažiavęs Kalvari-
jon radau bonką vyno, nupirktą Sedoje pas žydą. Ant
visų altorių tik galiukus žvakių beradau. Per adventą
arotų metu priešais stebuklingąjį Švenčiausios
Mergelės paveikslą stovėjo paprasta lajinė žvakė,
prie kurios zakristijonas prilipdydavo galiuką vaški-
nės žvakės.

Nuvykau į Kauną ir savo pinigais nupirkau žvakes. Zakristijonas naujomis žvakėmis apstatė visus altorius. Žmonėms tas labai patiko, ir buvo jie man dėkingi labiau, negu kad būčiau naują bažnyčią pastatęs.

Prie buvusio klebono prieš porą metų mašinavojant javus buvo sudegusi jauja. Tą pačią žiemą rūpinausi medžiaga, ir pavasarį pastačiau naują. Bažnyčios bokšto buvo sudegę karnizai. Per didžiulius atlaidus parinkau pinigų, sutaisiau bokšto karnizus, ir Kalnų keturių koplyčių stogus skarda apklojau. Prie špitolės buvo pristatyta salė, bet vidus neįrengtas — ir tą sutvarkiau. Išleidau visas surinktas ostmarkes.

Lietuvai susikūrus, buvo įsteigtas Žemaičių Kalvarijos valsčius parapijos ribose. Neilgai teisilaiškė, buvo panaikintas. Politinės organizacijos ten buvo ir dešiniųjų, ir kairiųjų. Ūkininkų sąjunga veikė neblogai: turėjo grūdų valymo punktą, rankinę pieninę ir smulkaus kredito draugiją. Už keturis tūkstančius litų nusipirko namus pieninei ir grūdų valymo punktui. Smulkaus kredito draugija buvo klebonijoje, aš buvau jos vedėju. Iš Kalvarijos išvažiuodamas palikau 17000 litų daugiau, negu buvau radęs. Ji veikė ir man išvažiavus — iki 1944 metų. Rankinė pieninė sustojo veikusi, kai valdžia davė valstiečiams liaudininkams pašalpą pasistatyti garinę pieninę. Visi pieno pristatytojai perėjo prie garinės.

Susipratusių katalikų Žemaičių Kalvarijoje buvo nemažai. Neblogai veikė pavasarininkai. Iš bažnytnių brolių gerai gyvavo tretininkai. Kas mėnesį darė susirinkimus. Atliekamos buvo iškilmingos rekolekcijos. Iškilmingai švęsdavo Šv. Pranciškaus šventę. Aktyviai veikė rinkimų metu. Šv. Vicento a Paulio

draugijos Žemaičių Kalvarijoje nebuvo, bet vargšams buvo treji namai miestelyje. Žmonės juos maitino.

Kairiųjų taip pat netrūko. Bet seimo rinkimuose katalikai surinko du trečdaliu visų balsų. Ir laikraščių katalikiškų buvo didelė dauguma.

Kunigai buvome du. Vikaro nebuvo, buvo tik senukas kunigas Lukaševičius, kuris gyveno savo namuose. Žmonės buvo neblogi, sugyvenau su visais.

Žemaičių Kalvarijoje nuo amžių buvo dominikonų vienuolynas. Rusų valdžia caro įsakymu vienuolyną uždarė 1848 metais. Vienuolius išvežė į Agloną Latvijoje. Žemaičių Kalvarijoje buvo įkurta parapija. Parapijai buvo palikta 30 desintinų žemės prie pat klebonijos, bažnyčia, devyniolika koplyčių Kalnuose ir visi vienuolyno pastatai. Kitas vienuolyno turtas — apie 150 ha palivarkas su ūkio trobesiais, 111 ha Sruojos pievų ir Alsėdžių vandens malūnas ant Sruojos upės — atiduota rusų stačiatikių Šv. Dvasios vienuolynui Surdegyje, Panevėžio apskrityje, nes stačiatikių bažnyčia ten buvo reikalinga pašalpos, o Žemaičių Kalvarijoje ir jos apylinkėse nebuvo nė vienos pravoslavų šeimos, visi buvo katalikai. Surdegio vienuolyno viršininkas Alsėdžių malūną, Žemaičių Kalvarijos palivarką su ūkio trobesiais ir Pasruojos pievas išnuomavo.

Esant man Žemaičių Kalvarijos klebonu buvo išleistas žemės reformos įstatymas. Rusų atimta iš vienuolynų žemė, atiduota pravoslavų vienuolynams, iki 1914-jų metų išbuvusi jų rankose, dabar buvo grąžinama į bažnytinį fondą. O turtas, atimtas iš Žemaičių Kalvarijos dominikonų, tebebuvo Surdegio pravoslavų žinioje.

Gavau iš Kauno kurijos įgaliavimą perimti tą

turtą. Padaviau prašymą Žemės Reformos Valdybai. Gražino bažnyčiai dalį žemės. Tiek, kad parapija turėtų ne daugiau kaip 80 ha. Nebuvo įrodymo, kad Alsėdžių malūnas atimtas iš vienuolyno, tad jo negražino. Likusią Surdegio vienuolyno žemę išdali-
jo Žemaičių Kalvarijos miestelėnams po pusę ha. O Sruojos pievos jau anksčiau buvo kaimui parduotos.

Dėl to Alsėdžių malūno aš išverčiau visus pašalius klebonijoje ir bažnyčioje, bet neradau jokio dokumento, kad jis buvo vienuolyno.

Nuvažiavau į Kauną, nuėjau pas vyskupą Skvi-
recką. Jam papasakojau, kad bažnyčiai pridėjo vienuolyno žemės iki 80 ha, bet Alsėdžių malūno negražino dėl stokos įrodymų. Vyskupas man pasakė, kad mes ieškome svetimo turto. Aš atsakiau, kad senesnieji kalvarijiečiai sako, jog malūnas buvo vienuolyno.

Sugrįžęs iš Kauno vėl pradėjau ieškoti dokumen-
tų. Klebonijoje ant lubų kertėje buvo daug popierių. Ir staiga randu tarp jų dominikonų vienuolyno gaunamų ir išleidžiamų raštų knygą. Vartau ją, bet apie malūną kol kas nieko nerandu. Pagaliau, prieinu prie tų metų, kada vienuolynas buvo panaikintas. Randu gvardijono raštą Alsėdžių pristavui, kad jis pristatytų į Kalvariją malūno nuomininką, kuris nuomos nemoka. Toliau — gauta iš nuomininko nuoma už malūną. Kitą vietą — Surdegio vienuoly-
nui pasiūsta 115 rublių, dalis tos nuomos. Raštas Surdegio vienuolyno, kad 115 rublių nuomos gauta.

Iš tų raštų buvo aišku, kad vienuolynas Kalvari-
joje buvo likviduotas vasarą, metų viduryje, todėl dalis nuomos buvo atiduota Surdegio vienuolynui. Po kiek laiko vienuoliai buvo išvežti Latvijon į Agloną. Pirmuoju klebonu buvo Senkevičius, po jo Tomašauskas, toliau Piotrauskas. Po jo buvau aš,

paskutinis Žemaičių Kalvarijos klebonas. 1927-ųjų metų vasarą parapija vėl atiduota buvo vienuoliams, dabar marijonams.

Šitą knygą nusivežiau į Telšius pas notarą. Jis man iš jos padarė keturis nuorašus. Su jais nuvažiavau į Kauną pas Žemės Ūkio ministerį. Gavau audienciją, išpasakojau reikalą ir prašiau patarimo kas daryti. Jis man pasakė:

— Paduok skundą prieš Žemės Reformos Valdybą, ir aš atnaujinsiu bylą.

Padaviau skundą, pridėjau notaro išrašus apie Alsėdžių malūną, kad jis atimtas iš dominikonų ir atiduotas Surdegio pravoslavų vienuolynui, kuris valdė jį iki 1914 metų imtinai. Po mėnesio gavau raštą iš Žemės Reformos Valdybės, kad Alsėdžių malūnas pripažintas Žemaičių Kalvarijos parapijai.

Buvo tai 1925 metų rudenį. Malūnas visą laiką, prie dominikonų ir prie Surdegio pravoslavų vienuolyno, buvo nuomininkų rankose. Pastatai ir tvenkinys buvo prastame stovyje. Bet vieta gera, nes vandens užtenka per ištisus metus.

Pranešiau parapijos komitetui, kad malūną gavome. Jei norime turėti pelno, reikia pagrindinį remontą daryti. Bet komitetas remontui neturėjo lėšų. Jis siūlė malūną parduoti ir iš gautų pinigų apkloti bažnyčią skardiniu stogu, suremontuoti bokštus ir atnaujinti Kalnų koplyčias. Nutarėme malūną parduoti.

Pasitariau su Alsėdžių klebonu, kiek už malūną reikėtų gauti. Jis sakė, kad netoli 100000 litų.

Pasiunčiau į Ameriką apgarsinimą katalikų dienraštyje. Gavau kelis laiškus, prašė palaukti vasaros, žadėjo parvažiuoti, sulygti.

Ir štai randasi alsėdiškis žmogus, kuris siūlo 70000 litų. Dabar važiuoju į Kauną pas vyskupą

Skvire
gražin
komite
Vienas
Vy

M
malū
graži
pinig

no
Kal
vien

bet
baž
iš
ren
laik
kai
baž

tik
per
vie
gal
pin

sia
sur

Skvirecką. Jam pasakau, kad malūnas valdžios gražintas. Reikia pagrindinio remonto. Parapijos komitetas pinigų neturi. Nutarėme malūną parduoti. Vienas žmogus siūlo 70000 litų.

Vyskupas sako:

— Gerai, bet pinigus atneši man.

Mane nupylė prakaitas. Kas dabar bus? Kurija to malūno nebežinojo, o kad aš jį atradau, kai valdžia gražino Žemaičių Kalvarijos parapijai, pardavus pinigus atvežti kurijai. Pasidrąsinęs, sakau vyskupui:

— Tai kaip čia bus? Valdžia gražino parapijai.

Vyskupas man sako:

— Tas malūnas yra vienuolyno turtas. Vienuolyno turtas yra vyskupo turtas. Sakyk: Kada Žemaičių Kalvarijos parapija tą malūną valdė? Parapija įkurta vienuolyną likvidavus.

Tyliu. Pagalvojęs, sakau:

— Taip, parapija įkurta vienuolyną likvidavus, bet ant vienuolyno pamatų. Parapija nedidelė, bažnyčia didelė, devyniolika Kalnų koplyčių. Žmonės iš vienuolyno laikų nepratę bažnyčiai duoti. Reikia remontų, o parapijos kasoje pinigų nėra. Vienuolyno laikais ne tiek aukų buvo, o ir tai keturių vyskupų, kaipo Kalvarijos vienuolyno geradarių, paveikslai bažnyčioje pakabinti yra.

Vyskupas man atsako:

— Seniau vyskupai buvo turtingi, šiandien vos tik pragyvename. Man taip pat reikia katedros stogą perdengti. Reikia seminarijai. Reikia ir kazimieriečių vienuolynui duoti, nes jos dabar tik kuriasi. Na, mes gal taip brangiai nebūtume pardavę, tegu būna pinigai pusiau.

Atsistojau ir pasakiau vyskupui ačiū. Dar paklausiau, kas daryti, jeigu pirkėjas neturėtų visų pinigų sumokėti. Atsakė, kad paimčiau vekselius.

Dabar reikėjo greitai malūną parduoti. Artinosi seimo rinkimai, ir dešinieji galėjo pralaimėti. Nauja valdžia malūną galėjo atgal atimti.

Malūnas buvo parduotas. Pirkėjas pasirūpino greitai patvirtinti dokumentus pas vyriausį notarą. Mokesčių inspektorius malūną įvertino 12000 litų — nuo tos sumos pirkėjas valdžiai procentus sumokėjo.

Po seimo rinkimų 1926 metais Telšių apskrities valdyba paklausė malūno pirkėją, kokiais dokumentais malūną valdo. Atsakė, kad vyriausio notaro patvirtintais. Daugiau niekas nieko nebeklausė.

Už gautus pinigus cinkuota skarda apklojau bažnyčios stogą. Likusius perdaviau marijonams, kai jie vėliau atsikėlė į Žemaičių Kalvariją.

Per Didįjį karą vokiečiai iš Žemaičių Kalvarijos bažnyčios išvežė du varpus — didįjį ir mažąjį. Vidurinis buvo paliktas. Parapiečiai labai gailėjosi didžiojo varpo, nes gražus balsas buvęs. Esant man Kalvarijoje, atėjo į kleboniją žmogus, kurio sūnus miręs Amerikoje. Sūnus buvęs apsidraudęs gyvybę 10000 dolerių. Dabar tėvas kas mėnesį gaunąs iš Amerikos po 56 dolerius ir 60 centų. Jis nutaręs Žemaičių Kalvarijos bažnyčiai parūpinti mažąjį varpą ir tam aukojąs 400 dolerių, su sąlyga, kad tas varpas būtų pakrikštytas Kazimiero vardu. Tas žmogus buvo Kazys Baltiejus iš Žernių kaimo.

Esant tokiai pradžia, nutariau ir didįjį varpą nuliedinti. Kad varpų skambėjimas sutiktų, reikia juos pagal gamą sutaisyti, todėl reikia lieti kartu.

Varpus užsakėme Liepojoje, vielų fabrike. Didysis turėjo sverti 70 pūdų, kas lygu 25-kiems centneriams. Jo kaina 8000 litų. Buvo susitarta, kad iki birželio mėnesio 15-tos varpai bus atvežti į Mažeikių stotį.

1926 m. per Velykas buvo įkurta bažnytinė

Lietuvos
arkivys
Kaune.
Panėvė
Telšių
Tel
birželi
pasitai
nuėjo
minia
pas v
didžiū
ko.
Va
pakėlė
11-tą
Vyski
persk
šiaip
nuo
Sėkm
graži
bažn
tuoju
balsa
T
buvo
skam
orui
Ja
Kare
kana
pare
pasit

Lietuvos provincija respublikos ribose. Sudaryta arkivyskupija su arkivyskupo — metropolito sostine Kaune. Įkurtos trys naujos vyskupijos: Telšių, Panevėžio ir Kaišiadorių. Paskirti nauji vyskupai. Telšių vyskupu paskirtas Aukštosios Panemunės klebonas prelatas Justinas Staugaitis.

Telšių vyskupiją vyskupas Staugaitis užėmė birželio mėnesį. Ingreso diena, birželio 17-ta, pasitaikė labai graži. Vyskupo pasitikti procesija nuėjo iki cerkvės. Kunigų buvo apie šimtas, žmonių minia didžiausia — pilnas miestas. Po pietų užėjau pas vyskupą į kambarį ir paprašiau atvažiuoti į didžiuosius Kalvarijos atlaidus varpų pašvesti. Suti-

ko. Varpus iš Mažeikių parsivežėme ir šventoriuje pakėlėme aukštyn. Vyskupas atvažiavo šeštadienį 11-tą valandą. Žmonių jau buvo pilna Kalvarija. Vyskupą pasitikome gale Telšių gatvės. Bažnyčioje perskaičiau jam raportą apie Kalvarijos atlaidus, ir šiaip apie žemaičius, kaipo gerus katalikus. Vyskupas nuo altoriaus pasakė gražų pamokslą tikintiesiems. Sekmadienį po sumos jis pašventė varpus ir pasakė gražią prakalbą. Einant kunigams ir vyskupui atgal į bažnyčią, pradėjo skambinti visais varpais: neišvežtuuju — iš varpinės, ir šiais dviem — žemai. Varpų balsai susiliejo, ir atrodė, kad labai gražiai skamba.

Tie du buvo tuojau sukelti į varpinę. Žmonės buvo pradėję plepėti, kad senasis didysis varpas skambėjęs gražiau. Vėliau niekas nebepeikė. Geram orui esant, jo balsas girdėjosi už šešių kilometrų.

Jau 1925 metais Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius paskyrė mane Alsėdžių dekanu. Kai kanauninkas Senkus atsisakė iš Plungės klebono pareigų, vyskupas Karevičius man pirmam Plungę pasiūlė. Aš savo rašte jam nurodžiau darbus, kuriuos

dar turiu numatęs atlikti Kalvarijoje, ir atsisakiau nuo siūlomos naujos vietos. Mano atsisakymą vyskupas priėmė.

Dabar per atlaidus vyskupas Staugaitis nusprendė Kalvariją atiduoti vienuoliams. Tik atvykęs, tuojau pasikvietė mane į savo kambarį ir pasiūlė Plungę. Padėkojau ir pasakiau, kad jau vyskupas Karevičius siūlė man Plungę, bet tada atsisakiau. Atsisakau ir dabar.

Tais pačiais 1926 metais į Žemaičių Kalvariją apžiūrėti atvažiavo kapucinų atstovas. Per 1927-ųjų metų atlaidus atvažiavo jėzuitas. Man buvo pasiūlyta Seda. Pasakiau generalvikarui, kad iš Žemaičių Kalvarijos išvažiuosiu tik tada, kai jau reikės atiduoti ją vienuoliams.

Pagaliau, vyskupas susitarė su marijonais. Mane pasikvietė į Telšius ir pakėlė į garbės kanauninkus. Generalvikaras kun. Urbonavičius barė mane, kad atsisakiau važiuoti į Plungę. Jis sakė, kad be manęs vargiai kas Plungėje bažnyčią pastatys.

Kartu su Urbonavičiumi nuėjau pas vyskupą padėkoti už paaukštinimą. Urbonavičius priminė vyskupui, kad mane reikia skirti Plungės klebonu. Aš pasakiau, kad kun. K. Jodviršis pastatys Plungėje bažnyčią. Urbonavičius į tai atsakė, kad žinąs, jog Jodviršis nori bėgti iš Plungės. Aš tada vyskupui ir generalvikarui šitaip pasakiau:

— Plungę gerai pažįstu, ir žinau, kiek ten darbo yra. Esu pats sau pasižadėjęs vietos nesirinkti, važiuoti kur vyskupas skiria. Tad sutinku važiuoti į Plungę. Bet jei nepastatysiu bažnyčios, kaltas nebūsiu.

Kai tik gavau paskyrimą į Plungę, tuojau prisistatė marijonai užimti Kalvarijos. Pasakiau jiems, kad be Naujų Metų išvažiuoti negaliu.

Plungės
kad kunig
Marijon
Vėliau at
tuojau pr
išdangino
Buvo r
Bet iš
netikėtai
Dvaranau
kuri juos
apvainika
Paprastai
nyčioje.
mėntu,
palydėjo
nauskas
Plungės
eiliuota
rius Bu
tokį gra
gyvensi
bus uol
Vėliau
bažnyčia
Kalvarij
mišparū
riame p
širding
nebuve
stengsi
Prie
Kalvar
bažnyč
Žemai

Plungės klebonas dar neišvažiavo. Labai negražu, kad kunigai vienas kitam ant kaklo lipa.

Marijonas Dargis pasiliko Kalvarijoje gyventi. Vėliau atvažiavo ir kun. Drabnys. O plungiškiai tuojau pradėjo mane danginti, ir iki Naujų Metų išdangino viską.

Buvo nuspręsta išvažiuoti gruodžio 31-mos rytą. Bet iš Plungės mašina neatvažiavo. Po pietų netikėtai atvažiavo profesorius Bučys ir kun. Dvaranauskas. Aš tada pasamdžiau tą pačią mašiną, kuri juos atvežė. Kalvarijiškės mergaitės ją tuojau apvainikavo. Prisirinko pilnas šventorius žmonių. Paprašiau vienuolius, kad leistų atsisveikinti bažnyčioje. Palaiminęs žmones su švenčiausiu sakramentu, stačiai nuo altoriaus išėjau. Per bažnyčią palydėjo visi vienuoliai. Profesorius Bučys ir Dvaranauskas lydėjo mane iki gatvės galo. Sustojome ties Plungės gatve. Prie mašinos maža mergaitė pasakė eiliuotą atsisveikinimą, išgyrė mano darbus. Profesorius Bučys net apsiašarojęs klausėsi. Padėkojau už tokį gražų išleidimą, prašiau nenusiminti, nes netoli gyvensiu, pasimatysime. Gaunate vienuolius, kurie bus uolesni už mane, Marijos garbintojai. Su Dievu.

Vėliau sužinojau, kad žmonės su procesija grįžo į bažnyčią. Nauji Metai buvo atleidų diena Žemaičių Kalvarijoje, tad buvo mišparai iš vakaro. Prieš mišparus profesorius Bučys pasakė pamokslą, kuriame pareiškė nusistebėjimą ir džiaugsmą, kad taip širdingai ir iškilingai išleidžiamas kunigas. Jis dar nebuvo to matęs. Pasakė, kad tėvai marijonai stengsis lygiai taip pat rūpintis kalvarijiškiais.

Prie Alsėdžių dekanato priklausė ir Žemaičių Kalvarija. Kai po dviejų metų vyskupas lankė bažnyčias, kaip dekanas turėjau vyskupą lydėti. Žemaičių Kalvarijos klebonas Tėvas Dvaranauskas,

skaitydamas vyskupui raportą apie religinį ir moralinį parapijos stovį paminėjo ir mane. Aš buvęs nuoširdžiai parapijos mylimas, o marijonams čia apsigyvenant nei vieno žodžio prieš juos nepasakęs.

Tad į Plungę jau antrą kartą klebonu būti grįžau 1928 m. sausio mėn. 1 dieną, ir išbuvau joje iki 1945-ųjų metų liepos mėn. 30-tos dienos.

Tą sausio pirmą per pamokslą šitaip kreipiausi į žmones:

„Prieš devynis metus iš tos pačios sakyklos su jumis, plungiškiai, atsisveikinau išvažiuodamas į Stalėnų. Laiko, rodosi, nedaug, bet kai dabar žiūriu, pasikeitę esate. Kuriuos palikau vaikus, jau suaugę jaunikaičiai ir mergaitės; kuriuos palikau jaunos, jau stovite ūsuoti vyrai; kuriuos palikau pačiame stiprume, esate jau pražilę, praplikę, ir veiduose darosi raukšlės; kuriuos senstančius palikau, mažai jų bematau — gal vieni užmigo amžinai, kiti seneliai, namuose liko. Neužaugo ir nepaseno tik palikta statoma bažnyčia. Tebestovi beveik tokia pat, kokią palikau prieš devynis metus. Jos tai pajudinti vyskupas mane čia vėl atkėlė. Jūs manęs norėjote ir laukėte parvažiuojant. Bet vienas aš to pastato pajudinti negalėsiu. Reikės dirbti kartu man su jumis. Parapija iškalėdota, kasoje yra 3113 litų ir 19 centų. Aukokite kas kiek galite. Iš sakyklos sekmadieniais paskaitysim kiek kas davė, ir aš su jumis kartu pasimelsiu už aukotojus.“

Iki gegužės mėnesio buvo suaukota virš 25000 litų. Pasitarta su komitetu ir nuspręsta, kad galima pradėti darbą. Pasamdytas priežiūrai inžinierius ir susitarta su rangovu.

Statomos Plungės bažnyčios darbas, pertrauktas 1913 metų rudenį, buvo vėl pradėtas 1928 m. birželio mėnesį. Prieš mane buvę klebonai buvo šį tą

padarę: kanauninkas Senkus buvo pagaminęs plytų virš 300000 štukų, o kunigas Jodviršis buvo parūpinęs karčių raštavonėms ir išpiaudinęs lentų. Dabar buvo pradėtos mūryti sienos.

Kaip vyko darbas, tegu parodo ši išlaidų apyskaita:

1928-tais metais statybai išleista	Lt. 48582.27
1929-tais	75759.95
1930-tais	57173.15
1931-mais	111554.43
1932-rais	89092.56
1933-čiais	96971.84

Iš viso Lt. 479134.20

1933 metais rugsėjo 20-tą vyskupas Staugaitis bažnyčią pakonsekravo. Iš viso iki konsekracijos dienos, kartu su kitų dviejų klebonų išlaidomis, bažnyčios statybai buvo išleista Lt. 538534.20.

Bet statyba dar nebuvo baigta. Apie visą bažnyčią iš lauko pusės reikėjo cementu užpildyti ravelius tarp plytų. Aptverti reikėjo šventorių mūro siena ir geležinius vartelius su užraktais padaryti. Vyskupui sutinkant, didysis bokštas ant bažnyčios kryžiavonės buvo paliktas pamūrytas tik iki stogo. Viduje buvo neužbaigtas didysis altorius, o keturi kiti altoriai ne neužsakyti. Bažnyčioje dar nebuvo suolų.

Už paskolintus pinigus vekselių nebuvo niekam išduota. Skolintojai pasitikėjo statomos bažnyčios komitetu, o kartu ir klebonu. Skoloms mokėti ir darbams tęsti reikėjo ir toliau rinkti aukas ir eksploatuoti parapijos plytinę visoje pilnumoje.

Vyko darbas toliau, ir statybai išleista:

1934 metais	Lt. 101312.28
1935	53758.86
1936	55623.40

1937 100502.41
1938 92840.55

Iš viso Lt. 404037.50

Aptvertas buvo šventorius plytų mūro tvora, ir visi vartai padaryti geležiniai, su užraktais. Viduje padaryti ažuoliniai altoriai, ir suolai ažuoliniai su 500 sėdimų vietų. Pradėta statyti mūrinė parapijos salė, 36 metrų ilgio ir 24 metrų pločio, dviejų aukštų.

Naujoji bažnyčia

Vyskupas ją pašventė 1940 m. sausio 7-tą dieną. Kartu su suolais ji kaštavo 100000 litų.

1933 metais, bažnyčią pakonsekravus, skolos buvo likę 97153.61 litų. 1934-tais metais ji buvo pasiekusi 126702 litų sumą. Paskui pradėjo mažėti. 1938-tais metais skolos bebuvo 14950 litų, 1939-tais — 2300, 1940-tais — 1920.80, o 1941 metais skolos nebeliko. Visiems atiduota litais.

Nuo 1928 iki 1940 aukų buvo surinkta Lt. 873092.68.

Statomos bažnyčios komiteto atskiros raštinės nebuvo, aš pats vedžiau visą atskaitomybę. Nė vienas litas nebuvo paimtas, neišdavus numeruoto kvito. Per visus tuos metus, nuo 1928 iki 1940, kvitų buvo išduota 21766. Toks buvo paskutinis kvito numeris. Visi pinigai, surinkti ar paskolinti, mano vieno buvo pakvituojami. Aš vienas apmokėdavau išlaidas ir paimdavau pakvitavimus. Ir į pajamų bei išlaidų knygas aš savo ranka surašiau visas pajamas bei išlaidas.

1934 metais buvo nugriauta medinė Plungės bažnyčia, išstovėjusi 136 metus. Bažnyčios rąstai, 8 colių storumo, visi buvo sveiki.

Suorganizuotas mergaičių ir moterų būrelis pasistatyti bendrus namus. Susirašė 26-šios. Sąlygos buvo tokios: įneša po 1000 litų ir gauna iki mirties kambarį, sandėliuką malkoms, aukštai sandėliuką skalbiniams pasidėti ir rūsyje vietą bulvėms ir daržovėms susipilti. Namai statomi ant bažnyčios žemės. Išmirus visoms, namai lieka parapijos vargšams.

Namai buvo statomi dviejų aukštų, iš 27-nių kambarių. Senosios bažnyčios medžiaga visa buvo nupirkta, sumokant 6445 litus. Bestatant, kelios moterys atsiėmė įnašus, bet pradėjus reikėjo užbaig-

ti. Pastačius pasirodė, kad mano buvo įdėta 6000 litų savų pinigų. Gavau už tai šešis kambarius. Atidaviau juos naudotis širdietėms.

Statyti tie namai buvo pradėti 1934 metais, o baigti buvo 1935-tais. Įmokėjusios įnašus išgyverto juose iki 1945 metų. Po to ten buvo klinika ir ligoninė.

Plungės miesto didelė dalis sudegė 1930-tais metais. Šv. Vincento a Paulio draugijos sudegė trobelė, kurioje gyveno keturi žmonės. Padegėliams šelpti komitete buvau ir aš. Pradžioje komitetas buvo bendras, paskiau lietuviai atsiskyrė nuo žydų. Man prašant, kad vargšams trūksta kambarių, komitetas davė pašalpos, ir aš pastačiau namelį iš šešių kambarių, kuriame tilpo 14 senelių.

Telšių Vyskupui tarpininkaujant, popiežius Pius XII 1940 m. vasario mėn. 19 dieną paskyrė mane savo Rūmų Prelatu.

Prasidėjus karui 1941 metais, padariau apžadus, kad, jei Dievas apsaugos Plungę, jei nesudegs bažnyčia ir miestas, padėsiu parapijos komitetui pastatyti bažnyčią Pakutuvėnų kaime. Plungėje nė vienas šūvis nebuvo iššautas. Bažnyčia Pakutuvėnuose buvo pastatyta mūrinė, 22 metrų ilgio ir 12 metrų pločio. Sudėjau į ją savo visus pinigus. Bažnyčią 1943 m. rugsėjo mėnesį vyskupas Borisevičius pakonsekravo. Po konsekracijos gavau iš kurijos šitokį raštą:

„J. K. Prel. P. Pukiui, Alsėdžių Dekanui. Telšių Vyskupijos Kurija praneša Tamstai, kad J. E. Vyskupas, perskaitęs Jūsų raštą Kurijoje, parašė tokią padėką:

„Prel. P. Pukiui, Alsėdžių Dekanui ir Plungės Klebonui, reiškiamą nuoširdi padėką už pastatytą

Pakutuvėnuose mūro bažnyčią. Telšiai 1943-XII-2. Vyskupas V. Borisevičius."

Telšiai 1943-XII-20. N. 3003. Antspaudas. Br. Barauskas, Kancleris."

Paskui turėjau išvykti į tolimus kraštus. Kai vėl grįžau į Plungę, nuėjau į miliciją užsiregistruoti. Paskuiėjau pas savo šeimininkę, kuri gyveno Babrungo gatvėje Martišaičių bute. Pamatę mane prieteliai, sukrito bėgti į miliciją, bet gavo atsakymą, kad milicija jau žino. Aplankė mane daug pažįstamų, ir visi klausė, ar pasiliksiu Plungėje. Atsakiau kad ne.

Paskirtą dieną pribuvau į Kupiškį. Kulto Ministras patvirtino mane Sedos altarista. Reikėjo grįžti į Žemaitiją.

Kai vėl atvažiavau į Plungę, iš kurios turėjau dangintis į Sedą, iš stoties eidamas mačiau, kaip stebėjosi manimi žmonės, eilėje sustoję prie uždarytos krautuvės. Paskui sužinojau iš protingos moters, kaip tie žmonės mane praleido. Visokių kalbų buvę. Aš esąs turtuolis, išnaudotojas, aštuonis darbininkus samdęs ir t.t. Viena moteris eilėje pasakiusi:

— Ką jums prelatas yra padaręs? Katrie tikite į Dievą, tiems pastatė didelę ir gražią bažnyčią — eikite ir melskitės. Kurie netikite, tiems pastatė parapijos salę — eikite, žiūrėkite kino, šokite, linksminkitės. Kurie susergate, tiems pastatė namus Birutės gatvėje, kuriuose yra ligoninė ir poliklinika, konsultacija motinų ir vaikų — susirgę einatė visi. Po šito kad kas nors vieną žodį būtų beištaręs.

Nutilo.

Plungėje tada buvo atsiradę ir apsigyvenę iš Kaušėnų piliečių (sušaudyti Plungės žydai buvo Kaušėnuose palaidoti — A. P.) nemažai. Šitiems aš nepatikau, kai nuvažiavau, kai jie mane pamatydavo.

Esant man plačiojoje tėvynėje, buvo konfiskuoti Kaspariškės ūkis (parapijos ūkis ten buvo — A. P.) gyvuliai ir inventorius. O buvo ten nuo karo pavojaus išvežtos ir klebonijos kėdės ir stalai. Kaspariškės seniūnas Jonušas viską konfiskavo. Kadangi ne teismo nutarimu mano turtas buvo paimtas, galėjau atsiimti per teismą. Nieko nedariau — užteks.

Iš knygų beradau pusę. 30 m. kunigystės jubiliejaus ir 60 m. amžiaus sukakties visas dovanas radau. Man tas viskas yra brangu ir miela.

Plungė buvo taip padidėjusi, kad ir pažinti nebebuvu galima. Į visas puses išsiplėtusi. Iki geležinkelio linijos už Babrungo buvo kelios naujos gatvės. Į Telšių pusę pilna iki Jovaišiškės kaimo. Prie Vokiečių kapų buvo atmatuoti šeši hektarai naujiems kapams, bet dar laidojosi senuosiuose. Į Rietavo pusę beveik iki Pakerų miestas buvo. Į Kulių pusę iki Cipario laukų. Į Kartenos pusę už Ievinskiėnės. Jos ūkyje tiesiog miestelis buvo — medinių ir mūrinių namų pristatyta. Prūsaliuose Dundulio ūkyje buvo kolūkio centras. Malūno ten nebebuvu. (Dundulienė buvo jo sesuo — A. P.).

Kažkas buvo daroma Kaušėnų kaime, kur buvo Seminavičiaus ūkis, ir Varkaliuose, Meškauskio ir kitų ūkiuose. Buvo statoma elektrinė. Žadėjo užtvenkti Babrungą ir iškasti perkasą per Kaušėnus ir Godingą. Sakė, kad tenai dirba visokie traktoriai, ir žmonės ten pasistatę daug naujų gyvenviečių. Moteris man pasakojo, ji pati nesuprato kas ten daroma. Aš tikrai iš laikraščių sužinojau, kad ten bus kolūkiams elektrinė.

Plungėje gyventojų buvo virš 15 tūkstančių.

Sugrįžęs iš plačiosios tėvynės, pervažiavau kelias vietas. Sedoje buvau daugiau kaip metus. Vyskupas

pasiūlė Palangon. Nužiūrėjo, kad tenai kurorto metu reikalingas rimtas kunigas. Sutikau, Palangoje buvo mano vikaras Veselis. Išbuvau beveik metus.

Kurorto metu atėjo pas mane vyskupas Maželis ir pasiūlė važiuoti į Rietavą klebonu. Sutikau. Tenai buvo Panevėžio vyskupijos kunigas. Jis turėjo važiuoti savo vyskupijon, bet nenorėjo. Kai nuvažiauvau, jis vedė prieš mane akciją, kad aš Rietave per senas. Skundė kulto ministrui ir vyskupui. Išbuvau tik penkis mėnesius. Nervų sugadino daugiau kaip lageryje gyvenant.

Iš Rietavo nuvažiauvau į Tirkšlius. 1959-tais metais juose jau gyvenau. Iš Tirkšlių į Mažeikius yra 7 kilometrai. Vaikščiojo keleivinė dešimtį kartų į dieną, kaštavo vienas rublis. Ėjo per Tirkšlius ir kitos keleivinės, iš Klaipėdos ir Telšių. Prie Tirkšlių buvo sausas pušynas, buvęs žydų kurortas.

Vistiek man Plungė buvo prie širdies. Maniau ieškoti nusipirkti Plungėje trobelę nukaršti. Ten buvo palaidota mano motina, sesuo ir švogerys, ir aš norėjau prie jų atsigulti. Bet nusipirkau Žemaičių Kalvarijoje, buvusią Kaminskio trobelę, kur buvo valsčius. Namukas senas, tvartelis visai griūnas. Sunku tada buvo statyti, o kunigui senatvėje reikėjo savo namelio. Žiūrėk — kun. Barakauskas kaip ramiai gyveno savo trobelėje.

Į Plungę nebeteks sugrįžti. Be galo ji prisistačiusi, ypatingai ant bažnytinės žemės. Nupirkti arti bažnyčios buvo neįmanoma. O Kalvarijoje dar buvo vienas kitas žmogus, ar šeima pažįstama, prikurstė, tai ir nusipirkau.

Buvau Kalvarijos atlaiduose 1960 metais. Praėjo gražiai. Pirmą sekmadienį žmonių bažnyčioje ir šventoriuje buvo apie 10000. Kitomis savaitės dienomis atvažiuodavo svetimų žmonių. Antrą

sekmadienį šventimų kunigų buvo penki, ir visi turėjo darbo. Krautuvė buvo ir sekmadienį atidara. Devotionalai šventoriuje pusiau slaptai buvo pardavinėjami.

Šauksmas visiems važiuoti į Platelius buvo didelis. Ten buvo festivalis ežere, ten buvo didelės ir gražios iškilmės. Laikraščiai rašė, kad buvo ten apie 50000 žmonių. Ir Paleckis ten buvo. Visokie lošimai, dainos ir kitkas. Ir Kalvarijoje atlaidų dieną tarp salės ir Šopausko buvo skersai gatvės iškaba: „Visi žemaičiai važiuokite į Platelius“.

Vietos klebonas dėkingas buvo valdžiai, kad atėmė visus tuos, kurie anksčiau į Kalvariją ne melstis atvykdavo. Pasistatydavo mieste visokių palapinių ir atitraukdavo žmones nuo bažnyčios. Dabar to nebebuvo.

Kalnus vaikščiojo patys žmonės. Kunigai irgi buvo su jais, bet civiliniais apsirengę. Niekas netrukdydė, gatvės ir keliai buvo tušti.

1960 metų vasarą buvau Tirkšliuose, vienas klebono pareigose. Senesni kunigai mirė, o tiktai vienas tais metais Telšių vyskupijoje tejsišventė. Vyskupui trūko kunigų, bet mano statytose visose trijose bažnyčiose dar buvo kunigas. Nuo 1945-ųjų metų nieko nebostačiau. Nors, ačiū Dievui, sveikata laikėsi. O buvau jau 78-ųjų metų amžiaus.

* * *

Filma išsisuko, nutrūko. Žmogaus gyvenimas, su pradžia ir galu, pasidriekė atsiminimų pasaulyje. Gero, energingo ir gabaus žmogaus gyvenimas, kaip puikus varpas nuskambėjęs Plungėje ir jos apylinkėse dvidešimtojo amžiaus pirmoje pusėje. Nuskam-

bėjęs ir nutilęs. Ir gilius pėdsakus tose vietose palikęs.

O senatvė liūdna, skurdi, tarytum beprasmė. Matant, kaip pasaulis, prie kurio statymo tiek daug prisidėta, sudužęs į šipulius, ir žmonės jau niekina jį patį, kaip šalin iš tako pašluotą šiukšlę.

Tegu būna šis darbas pomirtiniu paminklu kilniam žmogui, ir brangiam man asmeniškai, primenančiu ateinančioms kartoms, kurios laisvėje gyvens, svetimais piktais žmonėmis ir dirbtiniais jų dievais nusikračiusios, kad buvo praeityje šviesus laikotarpis mūsų krašte, ištisas dvidešimtmetis jo, ir šviesūs žmonės tame laikotarpyje gyveno, vienas iš kurių buvo Plungės Prelatas Povilas Pukys.

VIETOJ UŽBAIGOS

Daug valandų ėjau. Į kalną ir pakalniui. Tolimas ir sunkus kelias. Argi mano kelionė amžina?

Besidarbaujās žmogelis. Duobę bekasas.

— Ar toli dar Plungė? — paklausiu.

— Antai, matai aną koplyčelę? — parodo ranka pirmyn. — Nuo jos dar devynios jorstvos.

Jorstvos. Iškeiktas žodis. Barbarizmas, svetimybė. Iškeiktas ir iš gyvenimo išguitas. Bet buvo jis gyvas Žemaičiuose. Jorstvomis ir mylėmis žmonės virš šimto metų kelio atstumus skaičiavo, kol nauja banga, „lietuviško katilo“ banga, barbarizmu jas apšaukė ir mirti pasmerkė. Varstas į jorstvos vietą atėjo, prašmatnus ir lietuviškas. Bet ir jam neilgai tebuvo lemta išsilaikyti gyvenime. Greitai išstūmė jį kilometras, žodis su didelėmis teisėmis ir tarptautiniu svoriu.

Jorstvos. Tas senukas ir numirė su jorstvomis. Varstų jis į savo žodyną neįsileido.

Devynios jorstvos dar. Daugiau negu mylė. O aš jau pavargęs esu.

Vėl einu. Tolimas ir sunkus kelias į Plungę. Į kalną ir pakalniui. Be skaičiaus.

Bet viskam yra galas. Į kalną įlipęs pamatau Plungę. Teisingiau — bažnyčios bokštų galūnes pamatau.

Ne paskutinis tas kalnas dar. Vėl leidžiuosi pakalniui. Mažas keliukas iš vieškelio atsišakoja, dešinėn nubėga. Ten, kur jis pasibaigia, matosi stogai. Ėivinskio sodyba ten yra. Tikrai Ėivinskio! Visi žmonės jį taip vadina, visoje plačioje apylinkėje. Ir pažįsta jį visi, tą poniškai atrodantį žmogų. Ūkininkas yra, bet tiek pažangus, tiek iš bendro

ūkininkijos lygio pakilęs, kad žmonės į jį jau su „ponaliu“ kreipiasi.

Grazus Ėivinskio ūkis, bet kažin ar tik ne jo žmonelės tai nuopelnas. Ji ūkį tvarko, kai tuo tarpu vyrelis visą laiką važinėja, į vienkinkį vežimėlį įsisėdęs, iš miesto į miestą. Pirklys yra mat, apsigimęs pirklys. Supirkinėja arklius ir didelėmis bandomis varo į Prūsus.

Ėivinskienė yra kilusi iš gabios Brežinskių giminės kažkur nuo Platelių miškų. Jos brolis yra ūkininkas, bet ne toks kaip kiti. Ir jis aukščiau bendro ūkininkijos lygio stovi savo inteligencija, gyvenimo supratimu, dvasiniais poreikiais. Yra pasišventęs blaivybės propaguotojas ir blaivininkų draugijos organizatorius.

Kai ta „lietuviško katilo“ banga užėjo, ir pavardės juk nebeberos bebuvo. Kai kurių žmonių, ne visų. Žemaitiškos buvo jos, tad turėjo būti sulietuvintos. Ėivinskio pavardės žemaitiškai susukta pradžia turėjo būti atgal atsukta. Iš Ėivinskio pasidarė levinskis. Taip jį turėjome dabar vadinti. Taip ir vadino jį tie, kurie iš kitų Lietuvos pakraščių į Žemaitiją atsiplovę buvo. Bet vietiniams jis kaip buvo taip ir liko Ėivinskiu. Ir mirė Ėivinskiu, peršalęs bevažinėdamas ir plaučių uždegimą gavęs.

Gabi buvo Ėivinskienė, šviesaus proto. Vyru mirus nepasimetė. Ėivinskių ūkis ir toliau liko pavyzdiniu apylinkėje. Vaikaiėjo mokslus. Visus nustelbė Zenonas, į garsius mūsų krašto istorikus iškildamas. Daktaras Zenonas Ivinskis. Pavardė dar toliau nuo žemaitiškos kilmės nususuko.

Šitaip apie vieną iš garsiausių Plungės šeimų bemedituodamas, prieinu fabriką. Kučinskio fabriką. Vienintelį fabriką Plungėje.

Kučinskis savotiškai artimas yra mūsų nors ir

negarsios šeimos namams. Berniuku būdamas pas mano senelį už piemenį tarnavo, todėl pažįstamas liko mano tėvui. Nors ir fabrikantas dabar, susitinka juodu sekmadieniais Plungėje. Kučinskis mano tėvą visuomet vadina Aloyzu. Turėtų ir tėvas jį Juozu vadinti, bet vadina ponaliu.

Tėvas pasakojo man, kad Kučinskio motina buvusi įnamė. Kampininkė — lietuviškiau gal būtų. Reiškia — visai beturtė. Apie Kučinskio tėvą nieko nežinojo. Gal ir visai jo nebuvo.

Dar pusvaikiu tebebūdamas išėjo Kučinskis į Ameriką. Grįžęs užsidėjo Plungėje krautuvę. Visokių trūbelius pardavinėjo, pučiamos muzikos instrumentus. Šventadieniais jo krautuvė pilna būdavo jaunimo, ir visi tik pūsdavo, tik grajidavo.

Vėl kažkur išvyko. Vėl grįžo. Užsidėjo verpyklą, kuri pamažu išaugo į didelį fabriką.

Su jo fabriko paveldėtoja man kartu gimnazijoje mokytis teko. Gera buvo mergaitė. Mergaitė tebebuvo, kai iš gimnazijos išstojau. Nebemačiau, kaip į panas išaugo. Jau ir aš vaikiš buvau, kaip po Plungę pradėjo vaikščioti nepažįstamas ponaitis, su bridž kelnėmis ir ilgomis kojinėmis, Kučinskaitę po parankės vesdamasis. Visa Plungė veizėjosi ir susijaudinusi šnekėjo. Juk tai Kučinskaitės sužadėtinis!

Kučinskio fabrikas po to tarytum oficialiai įsipilietino. Atsirado Kučinskio-Pabedinskio bendrovė. Fabrikas pradėjo sparčiai augti. Bažnyčios gatvėje atsirado bendrovės medžiagų krautuvė.

Turėjo Kučinskis ir antrą dukterį. Ir sūnų turėjo. Sūnus mirė džiova. Duktė, jaunesnė už Pabedinskienę, ištekėjo už leitenanto, kai Plungėje kariuomenės pulkas stovėjo. Rimtam žmogui galvą apsuko, geram žmogui. Labai lipšni buvo, kol prisitaisė, o

paskui ir pabėgo. Ėjo kalbos, kad vėliau į Afriką išvyko ir ten arabų sultono žmona pasidarė. Blatna buvo. Sako, kad ir tėvas Kučinskis džiaugėsi ja ir didžiavosi, kad tikra jo duktė esanti, nes tokia pat smarki prie vyrų, kaip ir jis kad buvo prie moterų.

Mūsų kaimynystėje Pauošniuose buvo toks Vydeika su ilgais ūsais. Jo kieme žmonės matydavo kartais Kučinskio automobilį stovint. Pas Vydeikienę būdavo atvažiuojęs. Pats jis pasakojosi man, kai jau nejaunas bebuvu, kad pas moteris poilsį rasdavęs, po didelio nervų įtempimo, po sunkaus darbo fabriką valdant. Jis vienas fabriką išugdęs, išplėtęs, be jokių buhalterijų ir sekretorių, o dabar didžiausia raštinė pilna veltėdžių esanti.

Pabedinskiai yra išimtis Kučinskių šeimoje. Ir pavyzdys kitiems, kaip vyras su žmona vienas antrą gerbti ir mylėti turi. Štai šita pačia vieta vieną kartą automobiliu važiuoju. Važiavo su mumis ir Pabedinskis. Priešais beateinanti jo žmonelė. Pabedinskis tuojau paprašė sustabdyti, išlipo, nuėjo prie jos, pabučiavo, pasisakė kur važiuoja ir vėl grįžo į mašiną.

Šita vieta tuokart važiuoju, pro Lenkauskienės sodybą. Pro ūkininkų sodybą pačioje miesto pašonėje. Graži sodyba, senoviška. Tur būti ir tos sodybos savininkų giminė viena iš seniausių Plungėje buvo. Uznevičių giminė. Paskutinis Uznevičius sūnaus neturėjo. Į ūkį atėjo žentas, tad ir pavardė sodyboje pasikeitė. Bajoriškos pavardės abidvi. Ir lenkiškos kalbos likučiai ilgai dar toje sodyboje ruseno. Tur būt tik Lenkauskių vaikuose galutinai užgeso. Sūnus ir duktė buvo. Abu į gydytojus išėjo.

Lenkauskienė, nors ūkyje gyveno, daugiau į miestą kryo, į draugystę su Plungės ponija, o Lenkauskis buvo nuoširdžiai prie žemės prisirišęs.

Ponia pasipuošusi po kambarius vaikščiodavo, o ponas nusižeminėjęs dirvas akėdavo. Ir kai bėgti reikėjo, ponia su visais ponais į Vakarus pasitraukė, o ponas savo žemelėje pasiliko. Tik klausimas — kiek ilgai?

Didelis Uznevičių ūkis senovėje buvęs. Dvarelis. Po Pirmojo Pasaulinio karo buvo jau sumažėjęs. Plungė savo ribose nebetilpo, per Babrungą persimetė, į Uznevičiaus žemę plėtėsi. Uznevičiaus žemėje buvo įruošta Liurdo grotas, pastatyta bažnytėlė ir namelis kunigui gyventi. Už bažnytėlės ant kalno buvo miškelis — Saldžioji Girelė. Paskui atsirado kapucinai, Saldžiąją Girelę iškirto, gražius rūmus gimnazijai toje vietoje pastatė.

Štai tas Liurdo kunigo namelis. Prie pat kelio, netoli vartų į Lenkausių kiemą. Kol dar nebuvo Plungėje kapucinų, kunigas Sragys čia gyveno. Daug metų gyveno ir kasdien portfeliu nešinas į kunigaikščio rūmus vaikščiojo, lietuvių kalbos gimnazijoje dėstyti. Visuomet plika galva, vasarą ir žiemą, net ir per didžiausius speigus. Galva tikrai plika, žibančiai plika, be plaukų. Ir su dviračiu, su motriškiniu dviračiu, žmonės jį dažnai važiuojant matydavo. Visi pažinojo kunigą Sragį, plikagalvį dviratininką.

Tokios kalbos ėjo. Sragys pasiskolinęs iš nuovados viršininko motociklą į Salantus važiuoti. Į atlaisvus. Mokėjo kaip paleisti, mokėjo valdyti, bet nežinojo kaip sustabdyti. Kai stabdyti bandė, motociklas dar greičiau važiavo. Pervaziavo Salantus kiaurai. Apie trys kilometrai už Salantų pamatė plačias ganyklas. Jose apsisuko. Vėl perlėkė Salantus. Kažkur pakelėje pamatė žmones ir šaukė jiems: „Kėškėt mėitą!“, bet žmonės nesiorientavo kame reikalas. Vėl pasiekė Plungę, perlėkė miestą, pasuko į Kalvarijos vieškelį. Į Atžvilgos kalną važiuojant

sustojo, nes išsibaigė benzinas. Iš ten pėsčias parstūmė motociklą į Plungę.

Tame namelyje su kunigu Sragiu gyveno ir Sragytės, jo brolio dukterys. Gimnazistės, visos gražios mergaitės. Viena paskui už gimnazijos direktoriaus Eidėno ištekėjo.

Sragio namelį praėjęs pakalniui pasileidžiu. Apačioje tiltas per Babrungą. Jį perėjęs, vėl į kalną.

Kairėje dabar mūrinė tvora. Kapų tvora. Mažas būdamas bijodavau pro kapus eiti. Dabar nebebijau. Artima man dabar ta vieta. Mirusiųjų miestas. Mano motina čia gyvena, ir Bočelius, ir keturi broliai, ir dvi seserys. Ir daug, daug pažįstamų žmonių. Ir tas garsusis prelatas Olšauskas antai ten, „Saulės“ draugijos steigėjas. Visai netoli tvoros jo vieta.

Iškilmingus geležinius kapų vartus jau praėjau. Dirvos, ir Pabrėžos sodyba ant kalno. Gal irgi sena giminė Plungėje, bet negarsi, neprasikišusi, mažai težinoma. Kol neišgarsino ją paskutinis palikuonis. Išgarsino nepaprastu žiaurumu, kai buvo žudomi Plungės žydai. Jo tėvas paskui į žydo Projimo vaistinę atsisėdo.

Ir vėl pakalniui. Gatvė prasideda, bent kairėje pusėje. Pirmas namas — Varnelio. Barankininko. Barankas kepa jis ir turgaus dienomis miesto viduryje pardavinėja. Riestainius — pasakytų žemaitiškumu nesugadintas lietuvis.

Birutės gatvė. Kretingos kelias — senais laikais žmonės sakydavo. Ne visai tiesi gatvė, mediniais nameliais iš abiejų pusių apstatyta. Kad ir šitas dešinė, pavyzdžiui, toks žemas ir su mažais langeliais. Urnikūtis Povilis gyvena jame. Kartu žaidėme maži būdami, draugai buvome. Paskui jis į pasaulį išėjo. Ir grįžo į Plungę poniškais drabužiais

apsidaręs, akinius užsidėjęs. Ir pasisakė esąs Rietavo valsčiaus sekretoriumi.

Štai jau ir tas vienintelis dviejų aukštų namas — Kučinskio rezidencija. Šaulių būrio būstinė jame kurį laiką buvo. Kai pats Kučinskis buvo šauliu ir po Plungę su šaulio uniformine kepure apsimovęs vaikščiojo. Ne su ta pilka, vėliau įvesta, o su ana pirmąja, tokia aukšta ir spalvota. Būrio vadu tada buvo Milašius. Geras būrio vadas, energingas ir sumanus, kariškos išvaizdos. Kas ten taip kvailai patvarkė vieną kartą, kad į Milašiaus vietą padėjo Turskį, žmogų be charakterio ir energijos? Milašius bandė dar už gyvenimo stvertis, foto atelje atsidarė, bet paskui dingo iš Plungės.

Štai ir pradžios mokykla. Gražios gonkelės. Palauk, kaip lietuviškai gonkas vadinti reikia? Tur būt prieangiu. Mokytojas Antanas Smilingis nuolatiniu šitų namų gyventoju buvo. Daug mokytojų perėjo Plungę, atsirado ir dingo, o Smilingis buvo visą laiką. Mokytoju Plungės istorijoje liks jis.

Ir valsčiaus valdybos namai. Viename gale yra butas sekretoriui. Tur būt Kumšlytis ilgiausiai čia gyveno. Storas ponas, stora ir ponia, ir vaikai neploni. Buvo kurį laiką ir Mikalauskis valsčiaus sekretoriumi. Toks nedidelis, su ilgais ūsais. Daug sūnų turėjo, visi į viens kitą panašūs, stambių veido bruožų.

Jau ir šventorius. Kairėj antai nameliai, tuojau už mūrinės tvoros. Rėkašalė ar Rėkašius gyvena ten. Rėkašiai žinomi yra Plungėje, žinomi ir girdėti. Komunistai net paminklą jiems Turgaus aikštėje pastatė.

Perėjau šventorių. Antai knibžda žmonės. Jomarkas šiandien. Plungėje. Iki šventoriaus ta grūstis dar nesiekia, bet ir netoli jau jos kraštas.

Klebo
sodyba. I
gyvena,
tegalis p
Pukys. E
Stalgėn
nyčią pa
nybė, di
ko polin
medžiag
Plungėj
Tos „N
sūnų D
tikės. A
jau rim
Ir
Vienas
kunigas
Plungės
Gudelj,
kunigy
Špit
Gyvena
gi varp
zakristi
Monstr
kunigų
bažnyč
išleido.
Po
Bieliau
Šta
glaude
žmoni
bedarb

Klebonija tuojau už šventoriaus — kita graži sodyba. Bet jau pačiame mieste ji. Prelatas Pukys čia gyvena, neatskiriama Plungės dalis. Tik plungiškis tegali pilnai suprasti, ką reiškia Plungei prelatas Pukys. Bažnyčią jis pastatė, ir didelę parapijos salę, Stalgėnų bažnytkaimį įkūrė, Pakutuvėnuose bažnyčią pastatė. Balansuoto charakterio, didelė asmenybė, didelis autoritetas žmonėms. Ir su prekybininko polinkiais bei gabumais. Plungėje turėjo rašomų medžiagų krautuvę, Kalvarijoje bankelį įsteigė, Plungėje vėl „Mūro“ bendrovę. Ir pastatė plytinę. Tos „Mūro“ bendrovės direktoriumi savo sesers sūnų Dundulį padėjo. Vargu ar kur kitur būtų jis ir tikęs. Alkoholikas. Kitoks yra brolis, istorikas. Tas jau rimtas, atsidavęs mokslui, su daktaro laipsniu.

Ir kanauninkas Senkus klebonijoje gyveno. Vienas iš Plungės gimnazijos steigėjų. Buvo ir toks kunigas Paulauskis, pavasarininkų organizatorius. Plungės gimnazijos auklėtiniai prisimena kunigą Gudelį, savo kapelioną. Gal ne visi žino, kad metė jis kunigystę ir jau vedęs gyveno Klaipėdoje.

Špitolė antroj pusėj gatvės, priešais kleboniją. Gyvena joje zakristijonas, vargonininkas ir neturtinigi varpininkai. Vargonininkai Plungėje keičiasi, bet zakristijonas visą laiką yra tas pats. Rodos kad Monstvilas jo pavardė. Nemaža asmenybė šalia kunigų ir kitų bažnyčios tarnų, gera tarnyba bažnyčios pavėsyje. Dar ir ūkis. Vaikus į mokslus išleido.

Po zakristiją nuolat sukinėjasi toks Leonas Bieliauskis. Kaip ir vicezakristijonas yra.

Štai Cirtautynas, prie klebonijos sodno prisiglaudęs. Milžiniškas namas. Kiek daug visokių žmonių ten sutelpa: ir davatkų, ir amatininkų, ir bedarbių. Pro galines duris antai Baličius išeina. Keli

buvo jie, tie Baličiai? 1919-20 žiemą atėjo Lietuvos kareiviai ir areštavo, ir išsivedė visus. Po kiek laiko grįžo laisvi. 1941 metų vasarą vienas nebegrįžo. Dauboje šalia vokytkapio sušaudė, kartu su žmona ir jaunu sūnumi gimnazistu, kartu su būriu kitų žmonių. Smarkus buvo, protestavo ten dauboje, „jūs neturit teisės šaudyti“ — sakė. Smarkus buvo ir priklaus žmonėms. 1941-jų metų pavasarį, kai mano tėvas vieną sekmadienį su porine juoda brika Turgaus aikštėje sustojo, išėjo jis iš savo arbatinės ir šaukti pradėjo, prie durų stovėdamas:

— Buržujus velnias antai, buržujus!

„Velnią“ būtinai pridėti turėjo.

Vieną kartą, gal 1938-tais metais, pasitaikė man su tėvais valgyti jo arbatinėje. Už plonos sienos vyko šeimos pašnekesys. Apstulbę buvome girdėdami, kaip 12-kos metų sūnus savo motiną rupūže ir kurva vadino, o motina irgi maždaug panašiais žodžiais sūnui atsikirto.

Tokia Klovienė Cirtautyne gyvena. Šaulių manėvruose būna gailestingąja seserim. Turi sūnų Romaną. Romanas Klova — skamba gana mandriai. Dar jaunas pradėjo po pasaulį keliauti. Pietų Amerikon pateko, atgal grįžo. Teko paskui girdėti, kad kažkurioje Pietų Amerikos valstybėje galutinai įsikūrė.

Yra Cirtautyne toks Žalimas Ontė. Jo brolis, vyresnis už jį, kai Lietuva kūrėsi, pirma į Raudonąją Armiją įstojo, paskui kažkaip perėjo į Lietuvos kariuomenę. Bet simpatijos liko svetur. Kai per vestuves Lazdeniuose daviau muzikantams pusę lito, kad pagrotų Lietuvos himną, Žalimas tuojau norėjo Internacionalą užpirkti. Deja, muzikantai tokių gaidų neturėjo.

Cirtautynas. Cirtautas to gramozdiško namo

savininku yra. Kažkoks amerikonas. Visi plungiškiai Cirtautai amerikonai yra. Antai kitam visa eilė namų Laisvės alėjoje priklauso. O dar ūkj turi netoli nuo Gondingos.

Daug mažų namelių Cirtautyno aplinkoje stovi. Gyvena juose davatkos: Pranusės, Petrusės, Anusės, Barboros. Ir kiekviena pas save gimnazistus laiko. Onė Beprotė, jauna merga iš kažkur atsiradusi, žiemos naktimis per speigus tarp tų namelių klykia, kaip šuo kaukia, iš šalčio ir skausmo, kol kokia davatka pagaili ir į šiltą trobą įsiveda.

Tuos davatkų namelius nuo gatvės dengia Šakio namas. Štai jis. Gražus, dviejų aukštų. Pats Šakys barzdelę turi, seimo atstovas yra, valstietis liaudininkas. Kunigų pasmerktas, bedieviu išvadintas, todėl padorūs žmonės į jo namą kaip į užkeitą veizi. O kai šaudymo laikas atėjo, negalėjo apkaltinti jį komunizmu, nes geras buvo žmogus, tad nušovė iš pasalų. Rado javų lauke nebegyvą.

Daug tų Šakių apie Plungę yra, ir visi kitokesni, už kitus žmones mandresni. Antai iš Berenių du Šakiai — Alpis ir Pulis. Alpis gal ir nieko, bet Pulis ir linų rūšiuotoju pasidarė. Užupiuose vienas Šakys malūną turi. Netoli Šateikių Pupkuliuose yra garsūs Šakiai, pravordnūs vaikai. Buguzis į kontrolasistentus išėjo, su mokytoja apsižanijo, foto aparatą užsikabinęs po Plungę vaikšto. Pats jauniausias, Vytautas, pats šauniausias, muštynėse peiliu nudurtas buvo.

Šakio namą praėjęs, į jomarko minią patenku. Šaligatviais vaikšto jaunieji, palengva, pasišnekėdami, į vienas kitą žvalgydamiesi. Gaspadoriai po vidurį gatvės sukinėjasi, važiuoja, į žydų jiepkės suka.

Antai Raudys Zenonas beateinąs. „Sveiks“.

Plungės gimnazijos trečia klasė 1922 m. pavasarį. Viduryje sėdi klasės auklėtojas Eirošius. Žemai dešinėj — knygos autorius.

„Sveiks“. Sustojava pasišnekėti. Plungės gimnazijoje buvo, pro visus prasikišęs savo autoritetu. Paskui buvo Karo Mokykloje, bandė studijuoti universitete, vedė kooperatyvą Telšiuose. Dabar yra ūkininkas. „Atvažiuok. Atsiųsiu padvadą. Tik duok žinių — arkliai bus kaip iš velnio“. Mūsų Vicė juokiasi, kai papasakoju jam. Jis tarnavęs pas Raudį už vaikį. „Arkliai yra kaip gembės. Tvarte patys neatsikelia, reikia su šniūrais atkelti“.

Bagdono kirpykla. Gal ir daugiau kirpėjų yra Plungėje, bet Bagdonas yra visų kirpėjų vyriausias. Jau daug metų kerpa jis plungiškius.

Antroj pusėj gatvės eina Kvederas. Plungės muzikantas, kapelmeisteris. Dūdų orkestrą turi,

vienintelį Plungėje. Jokia valstybinė šventė be jo neapsieina, vestuvėse žmones linksmina, o kartais ir mirusį su trūbais į Plungę atlydi.

Štai ir Laisvės alėja. Florijonas tebestovi ant stulpo, Plungės saugotojas nuo gaisro.

Kiek ten tų Domantų Laisvės alėjoje gyvena? Bene treji? O Domantaičių daugybė. Baltrušaitienių, Butkienių, Rauchienių, Smalenskienių. Visos lietuviškos dabar, ir jų vaikai grynai lietuviai, nors prosenelis nemažiau grynas lenkas buvo, iš Poznanės į Plungę kunigaikščio atgabentas.

Endrijauskio vaistinė Laisvės alėjoje yra. Senukas tas Endrijauskis, irgi nutautėjimo ar atlietuvėjimo procesą pergyventi turėjęs. Kai reikėjo vokiškas iškabas Plungėje nuimti, lietuviškas uždėti, jis prie savo vaistinės pakabino lenkišką. Puvais jam tą iškabą apdrabstė. Buvo chemijos mokytoju Plungės gimnazijoje pirmaisiais metais. Mokytojų tarybos posėdyje pasiūlė, kad būtų įvestas gimnazijoje lenkų kalbos dėstymas. Turėjo sūnų atsargos karininką, studentišką valkatą Kaune. Senas bebuvo tėvas, greitai mirė, ir vaistinė iš Laisvės alėjos dingo, nes sūnūs taip ir nebegrižo į tėvų namus.

Pačiame Laisvės alėjos gale Buliakinas gyvena. Sodiečių daktaras, populiarus kaime. Jo vaistai yra milteliai, į popierius įlankstyti. Viena įlankstyta dozė vadinasi pročka. „Tris pročkas į dieną — rytą dieną vakarė“, — pasako sergančiam. Rusas yra, todėl ir šneka kažkaip keistai.

Šaligatviu eina du leitenantai — Kreivys ir Eidintas. Guzikuoti, žvaigždėti — tik žiba. O buvo gimnazistai, kaip ir visi, tik gal kiek vyresni už kitus. Iš ketvirtos klasės išstojo ir į Karo Mokyklą nuėjo, kai Lietuva laisvės karus kariavo, kai jai karininkų reikėjo. Kreivys dar gimnazistu tebebūdamas Plun-

gės bažnyčioje vargonais grodavo. Dabar jau su žibančia uniforma palipo prie vargonų, ir vargonai kariškai tą sekmadienį sugaudė, ir žmonės bažnyčioje atsisukdami veizėjosi, o pavasarininkės choristės leipo iš nuostabos ir susižavėjimo.

Alimas antai su palaikiu vežimėliu važiuoja, kažkokius griozdus veža. Prie ko tat priėjo žmogus. O toks ponas buvo, Stonaičių dvare sėdėjo ir naują elektros jėgainę tvarkė. Vaikų visas būrys gimnazijoje mokėsi, ponaičių ir panelių. O dabar? Vienas sūnus į karininkus išėjo, leitenantu yra, bet jauniausias, Miečius, tik paprastu policininku Telšiuose būdamas nusišovė.

Į Turgaus aikštę išėjau. Žmonių ir vežimų skruzdėlynas. Per patį vidurį Derkintis su milžiniškais eržilais važiuoja. Šalia vieno vežimo atsistojęs šnekasi Kūzavas. Jodėniškis Kūzavas, bet labai panašus į mūsų užupiškį. Garsi yra Kūzavų giminė, atkili. Turtingi gaspadoriai, didelius gyvenimus turi. Užupių Kūzavas gal daugiau į pramonę linkęs. Kad per jo žemę Babrungas bėga, tai tuojau sugalvojo išnaudoti jo vandenį. Užtvenkė, turbiną įstatė, ir mala žmonėms grūdus, ir kulia javus, ir su elektra savo sodybą apsišviečia. Vaikai jau su silpnesnėmis galvomis. Tik jodėniškio sūnus į agronomus išėjo.

Meškauskis antai šnekasi su Šulinskiu. Šulinskis Juzis prie mūsų už pusvaikį tarnavo, kai aš mažas tebebuvo, o dabar miesčionimi virtęs yra, namus pasistatęs turi ir barankas kepa. Meškauskis du sūnus užaugino ir į mokslus išleido. Skolino žmonėms pinigų už labai didelius procentus. Kažkaip juodai, ne visai sąžiningai. Šulinskis jį už tuos procentus nušovė. Jaunesnis sūnus Kostas buvo vienas iš Smetonos dvariškių. Nuskendo Palangoje besimaudydamas. Vyresnysis sūnus Ger-

mantu pasidarė ir vokiečių koncentracijos stovykoje gyvenimą baigė.

Daug žmonių Turgaus aikštėje. Visi pažįstami, artimi. Einu pro juos nesustodamas. Ir pro tą vietą praeinu, kur ant žemės kruvini, negyvi žmonės pamesti būdavo.

Einu. Einu vis ir einu. O kur benueisiu? Į tėviškę grįžti man uždrausta. Ji jau aname pasaulyje, konkrečioje praeityje. Tik po dabartį dar pavaikščioti man leista tėra.

TURINYS

Plungės miestas.....	7
Plungės žydai.....	35
Turgus Plungėje.....	50
Šventadienis Plungėje.....	66
Karo metai.....	77
Kučinskis ir Pabedinskas.....	85
Prelatas Povilas Pukys.....	94
Vietoj užbaigos.....	128